

Mislil sem napisati za „Narod“ nekaj feljtonov o drami in o gledališču; pošljem jih najbrž Tebi.

Lep pozdrav!

Tvoj

Ivan Cankar.

Na Dunaju 13. nov. 905.

Opombe k pismom 24 do 27.

V pismu brez datuma mi je poslal Cankar črtico „Na otoku“, simbolično sliko svojega duševnega razpoloženja ob koncu leta 1904. in v začetku leta 1905. O črtici in razpoloženju sem že govoril v prejšnji opombi; kako je bilo s Cankarjevo „Priateljico“, pa se ne spominjam. Značilno je, da si je dal tu Cankar honorar poslati izjemoma spet na univerzo: menda ga je hotel prikriti sicer skrbni in morda celo preveč uslužni svoji gospodinji...

Cankarja sem bil prosil, naj mi napiše za „Slovana“ roman za ves letnik ali vsaj daljšo novelo. Res mi je poslal „Ministranta Jokca“, ki je izhajal v IV. letniku v štirih številkah, začeni z drugo številko. Iz računa na Cankarjevem pismu je še danes razvidno, da je uredništvo računalo po pet Cankarjevih kvartnih listov za tiskano „Slovanovo“ stran. Torej naj bi rokopolis 100 strani dal 20 tiskanih; honoriranih po 6 K, znaša 120 K. V resnici je dal rokopolis 99 kvartnih listov in 18½ tiskanih. Motila sva se torej oba.

„Ponujati“ službo pri gledališču, sploh nisem bil upravičen. Gotovo je, da odbor Dramatičnega društva službe tajnika, hkratu dramaturga, nadzornika vseh skušenj in predstav in angaževalca vsega osebja Cankarju ne bi bil zaupal; še bolj gotovo pa je, če bi mu jo bil dal, da bi bil Cankar iz take službe že prvi mesec — pobegnil.

Kaj je bilo s Cankarjevo novo dramo, ki je ni mislil izročiti Ljubljani niti „najbrž“ ne dati v tisk, „vsaj v originalu ne“? Nameraval je spisati dramo, ki naj bi se igrala najprej v nemškem prevodu na dunajskem odru. Ali je izkušal svoj načrt izvršiti ali pa je ostalo le pri namenu, ne vem več, dasi se spominjam, da je bil nekje — a kje in kdaj? — govor o neki Cankarjevi drami, ki naj bi se uprizorila na dunajskem Deutsches Volkstheater.

(Konec prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

I

Sredi dopoldneva so bila polja od Blatnice, ki se je vsa umazana in lena vlekla med golim vrbjem in akacijami, do Haloz, s katerih so se dvigale poslednje tenčice pepelnato sive megle, od Orehovcev na zapadu in skoraj do Sv. Magdalene na vzhodu polna glasnega, sproščenega govorjenja, vriskanja, petja in neugnané sle po delu in gibanju. Ljudje in živali so se z močnimi, od dolge zime spočitimi in nekoliko okornimi telesi pognali v zemljo, jo orali, prekopavali, rahljali ter po-

lagali vanjo prvo pomladno seme: droben, rjavordečkast, opolzek čebulček. Vsa ravnina je bila polna sključenih deklet in žensk v belih in rumenih robcih, pisanih bluzah in temnih krilih; sklanjale in dvigale so se kakor klasje v vetru; vmes pa so stopali konji in možje. Daleč na obzorju so se videle njih temne in zravnane postave.

Že nekaj dni je bila vznemirjena vsa Lukarija: Lukovci, Blatinci in Sejanci ob Blatnici pod zadnjimi obronki Slovenskih goric, Petkovci in Drenovci na levem bregu Drave pod Halozami, na sredi pa Sveta Magdalena, Tihonci in Orehovci. Gospodinje so ukazale sneti velike lese, ki so visele v sobah na kavljih nad pečjo; v njih je bil spravljen čez zimo lukec. Treba ga je bilo otrebiti in prebrati za seme. Zvečer so prišle žene in dekleta, vzele vsakega posebej v roke, ga pregledale in izločile vse predrobne, predebele ali pa slabe. Tudi fantje so prišli. V nizke sobe, polne petja in šal, je prihajalo s polj skozi odprta okna novo življenje, ki je širilo fantom in dekletom prsi, da so jim nemirno bila srca. Nad vsemi vasmi je drhtelo. Vsakdo je že težko čakal, da se bo zemlja osušila in da bo mogel na polja, kjer se bo lahko zravnal, svobodno zadihal in začel delati. Delati in živeti.

Res, komaj so dočakali.

Prvi so zaorali v še mehko zemljo trdni kmetje. Tako je bilo že od nekdaj: oni imajo konje in plug in težake.

Sokova njiva je bučala kakor panj čebel.

Tina Sok je že od ranega jutra oral. Stopal je počasi za plugom, skrbno pazil za vsako grudo in s posebno naslado zajemal vase opojni vonj dehteče zemlje. Plug je bil kakor drobna igrača ob rejenih, težkih rjavih konjih, ob njihovih močnih, ogromnih telesih. Dvigali so glave; tudi njim je dehtela pomlad, tudi nje je dražil sveži zrak, toda stopali so umerjeno in naravnost, ker so čutili za sabo močno gospodarjevo roko, ob strani pa domačo hčer Polono, ki jih je držala za vajeti in vihtela bič. Nikoli ni bila zadovoljna, pa če so še tako ubogali, zmeraj je švrkala z bičem po njih in jih priganjala. Krepko je stopala po zorani zemlji, prsi so se ji naglo dvigale, velike, temnorjave oči so se ji bleščale, črni lasje, ki jih je imela le za silo povezane z rdečo ruto, pa so se ji lovili v naraščajočem vetru.

Ko sta zorala nekaj ogonov, sta izpregla, vzela vsak svojega konja in ga vpregla v brano.

Poloni so se napele mišice na rokah, prsi so se ji izbočile, močno zagoreli obraz ji je okamenel, oči pa so zaplamtele. Z eno roko je držala za brano, z drugo za vajeti in drvela po ogonih.

„Glejte, Sokova vlačí!“

Polona pa ni ničesar videla in slišala, vsa se je predala slasti divjega napora, vonju zorane zemlje in drhtenju prihajajoče pomladi. Bilo ji je, da bi se kar vrgla v puhtečo se njivo, da bi šlo še čez njo in jo zoralo.

Ko je bil ogon zoran in povlačen, sta ga Sokova nečaka, Drejčev Andrej in Blaž, ki sta stala v razorih, z motiko zravnala. Grabila sta zemljo z vrha proti kraju, da je postal ogon raven kakor greda. Zemlja je bila še vlažna in se je sprijemala, zato sta morala večkrat tolči motiko ob motiko in otresti prst z nje. A bila sta velika in močna, Blaž je veljal za najmočnejšega fanta v Lukovcih, zato jima je delo šlo hitro od rok, in ves čas sta se šalila z dekleti na sosednih ogonih.

Bilo jih je morda deset. Na dvajset korakov po ena na vsaki strani grede. Segale so z desnico v višnjeve izprane predpasnike, jemale iz njih polne pesti drobnega rdečkastega čebulčka in ga naglo, v enakih razdaljah vtikale v zemljo. Vsaka je sadila do polovico grede. Njih desnice so bile vse blatne in od prsti umazane. Če je katero od napornega sklanjanja že skelelo v križu, se je počasi zravnala in še široko zasmejala: „Letos bo pa hud, ker že zdaj skeli!“

Prve so vsajale tri Sokove sestre: dvainšestdesetletna Lajhovka, nezakonska, ki jo je Sokica zanosila nekje na Hrvaškem, rodila pa na poti v Gradec, nekaj let mlajša Nana, botra Nana, kakor so jo sploh klicali, in najmlajša, tridesetletna Ana, vstric nje pa Ivanka, žena Sokovega mlajšega brata Drejča. Nato so se vrstile Drejčeve hčerke in sosede. Zdaj pa zdaj je še zmeraj prišla katera in nekaj časa pomagala; ni mogla kar tako mimo županove njive.

Nekoliko stran pa je gospodinja sejala lukovo seme. Preden je začela sejati, je zasadila v začetku ogona blagoslovljen les, se prekrižala in zamahnila s polno pestjo predse, jo razprla, da se je svetlosivo seme razsulo v temnorjavo, sočno zemljo. Hodila je počasi, s težkim korakom in v enakih presledkih zamahovala z roko, ne da bi se ozrla na levo ali desno. Bila je prav tako obilna kakor Sok, le da je bil njen obraz še bolj poln, top in brezizrazen.

Lajhovka ji je že nekaj časa kričala:

„Hé! Marjeta! Botra Nana pravi, da bo po veliki noči luk po sedem dinarjev. Hé, čuješ!“

A Marjeta se niti ozrla ni. Za nič na svetu ne bi bila izpregovorila. Slišala in verjela je, da je treba pri sejanju lukovega semena molčati, če hoče, da bo obrodilo.

Ko se Lajhovki ni posrečilo, da bi zapletla gospodinjo v pogovor, se je lotila Andreja in Blaža:

„Fanta, kako delata grede? Kakšen pa bo luk!“

„Tako debel že kakor vaša glava“, se je zasmel Andrej in pokazal na njeno zelo majhno in ozko glavo.

„Moral pa bi biti takšen kakor tvoja zadnjica“, se je odrezala Lajhovka.

Vsi na njivi so planili v smeh, toda čez nekaj trenutkov ga je presekalo visoki glas Anine dvanajstletne hčerke Tunike, ki se je igrala na ozarrah z Drejčevim Domnom:

„Glejte, babica, prihajajo!“

Ženske so se ozrle čez njivo in utihnile.

Po ozarrah se je poganjala drobna ženska; globoko sklonjena se je upirala na palico in kimala ljudem, ki so jo pozdravljali. S težavo je dospela na Sokovo njivo, obstala ob košari, se še globlje sklonila in si s koščeni, z nabrekli sinjimi žilami prepletenimi rokami nagrebla lukca v predpasnik ter se pognala po razoru proti ženskam.

„Mati, vendar ne boste sadili!“ se je zavzela Ana in ji šla naproti.

„Čemu ne bi? Lani sem ga, pa ga bom še letos!“ je preprosto odvrnila osemdesetletna starka in se sklonila nad gredo. Z levico se je morala upreti na palico, da ni padla. Z desnico pa je segla v predpasnik in s svojimi dolgimi, tankimi prsti potisnila sadež v zemljo. Z uvelim, od dela in starosti razjedenim obrazom, ki je bil skoraj take barve ko zorana njiva, je kar silila v zemljo. Globoko je soplala, na ozki, koščeni obraz ji je izza bledorumenega robca padlo nekaj sivih las, usta je imela napol odprta, da se je veter lovil skozi nje. Zdelo se je, da se bo zdaj pa zdaj zgrudila, toda roka se ji je naglo sukala po zemlji, vsajala je, ravnala in segala v predpasnik.

„Mati, pustite, preslabi ste“, je dejala Ana in jo prijala za roke.

„Kaj bom preslaba! Toliko bom še zmerom opravila kakor kakšna druga. Kar pojdi in pusti me pri miru.“

Tedaj se je oglasila z druge strani Marjeta:

„Mati, pojdite mi pri priči domov!“

Sokica se ni niti zmenila za njene besede in Marjeta je opazila, da so na sosednjih njivah prisluhnil, hkratu pa se je še domislila, da med setvijo ne bi bila smela izpregovoriti; zato je začela ježno kričati:

„Kaj pojdite! Doma ne morete niti v peč zakuriti, samo posedate, godrnjate in sitnarite. Tu bi se pa ubijali, da bi mislili ljudje, kako slabo se vam godi. Potem pa boste dva tedna vzdihovali. Saj niste za drugega nego za posteljo!“

Sokica se je počasi zravnala in se ozrla proti snahi, ki je bila vsa rdeča od jeze in kričanja.

„Ne repenči se tako,“ je dejala z glasom užaljenega in trmastega otroka, „saj vsi vedo, da ti je žal za vsak grižljaj, ki mi ga daš. Najrajši bi me živo spravila v grob!“

Zdaj je Marjeta planila čez ogone in bi bila najbrž podrla taščo na tla, da ni prišel Sok.

„Pusti mater in pojdi sejati! Vi, mati, pa sadite, če ste tako trmasti. A nihče vas ne sili.“

Nihče me ne sili, se je motalo Tini v mislih. Če me ne bi silila, ne bi šla. Kako le more reči kaj takega! Sedemdeset let sem ga pomagala saditi, pa bi mogli letos brez mene, ko ga mislijo zasaditi pet gred več kakor druga leta. Seveda me sili: njiva me sili.

Bilo je že blizu poldneva, ko se je iznenada razlegel z zgornjega konca njive močan vrišč. Andrej je tako dolgo dražil Lajhovko, da je planila vanj.

„Dekleta, sezujmo ga“, je vreščala in ga lovila za nogo. „Sezujmo ga, kaj se bo iz nas norčeval!“

Dekleta in celó žene so s smehom in vzkliki zdrvele na konec njive, si med potjo močnejše zadrignile predpasnike in obkolile Andreja. Drejčeva Kristina ga je lovila za roke, Urška mu je segala v lase. Blaž je stal ob strani, se smejal in jih še podžigal. Andrej se je branil, a kaj je mogel, ko jih je bilo toliko.

Sok je ustavil konja in kričal čez ogone:

„Ženske, pošteno ga izdelajte, da bo vedel, kdaj je z ženskami luk sadil!“

„Le, le!“ je kričala Lajhovka že vsa razgreta. „Enkrat moramo imeti tudi me ženske nekaj pravice.“

Polona je spustila vajeti in skočila čez njivo. Odrinila je ženske, zgrabila Andreja odzad za ramena in ga kakor bi trenil položila vznak na zemljo. Že so ga sezuvale.

Zdaj se je celó Sokica približala. Dà, tako so delali, kar pomni. Čim več fantov so dekleta premagala in sezula, čim bolj so se metali, tem debelejši je bil jeseni luk. Tudi Marjeta, ki je že nehala sejati, se je naglo približala in napadla nič hudega slutečega Blaža ter ga vrgla na tla. Takoj je z vriščem priteklo nekaj deklet, da bi ga sezula.

Iz gruče je iznenada planila Polona s čevljem v rokah.

„Enega že imam“, je vpila in ga zavihtela daleč po njivi.

„Ti si pa dekle, Polona!“ ji je zaklical fant, ki se je pravkar ustavil na ozarah. Ko ga je razgreta Polona zagledala, so ji oči zagorele in poglala se je proti njemu:

„Martin, še tebe bom, če hočeš!“

Martin si je naglo slekel suknjič, zavihal rokave in razprostrl roke:

„Pa poskusi!“

Polona se je pognala vanj. A Martin jo je v trenutku objel okoli pasu in jo tesno privil k sebi, da ji je pošla vsa moč. Čudno sladko ji je postalo. Tedaj so prihitela dekleta in spravila Martina na zemljo. A Martin je bil močan in uren, odrinil je ženske in se spet spravil na noge. Zravnal je stal sredi ozar in se smejal:

„Vidite, da ste zanič. Šest proti enemu, pa me ne zmorete!“

„Kaj te ne bi zmogle!“ je zavpila Marjeta, ki je pustila Blaža sredi ogona, in planila proti Martinu. V nekaj trenutkih je bil tudi Martin brez čevljev.

Ženske so sopihale od napora, prsi so se jim burno dvigale, obleka jim je bila vsa zmečkana, Martin, Blaž in Andrej pa so med njihovim zasmehovanjem iskali čevlje in se obuvali.

Sokica je začela popravljati grede, ki so jih med ravsanjem razkopali. Tudi druge so se počasi lotile dela. Le Polona je še stala sredi gred. Snela je rdečo ruto in si jo potem iznova zavezala. Črni in svetli lasje so ji silili na razgreti obraz, da jih je komaj spravila pod ruto. Zagorel, skoraj bronasto rjav obraz ji je zalivala rdečica, oči so se ji bleščale v vlažnem blesku, hlastno je vdihavala to čudežno življenje, ki je prihajalo bog ve odkod. Zapela si je še belo bluzo, ki se ji je bila na tilniku odpela, in si poravnala rdečkasto krilo. Stala je sredi grede in opazovala Martina, ki se je obuval na koncu njive, dokler je ni poklical Sok h konjema.

Do somraka je stotero in stotero blatnih ženskih rok zasadilo skoraj vsem premožnejšim kmetom njive.

Konji so se upehani in znojni vračali s polj, a tudi ljudje so bili utrujeni od dela. A ta utrujenost ni bila podobna oni jesenski, ko te boli od neprestanega dela vsaka koščica in ko komaj čakaš, da sedeš za mizo, se naješ in ležeš ter v trenutku zaspiš kakor ubit. Ne, to utrujenost so ljudje čutili kakor nekakšno trudno opojnost. Telo se je sicer zmučeno vleklo po blatnih poljskih poteh in kolovozih, toda v notranjosti so bili sveži in polni veselja. V trepetajoč pomladni večer je zvenela zategla pesem, se lovila med še golimi vejami jelš, vrb in akacij ter segala v vasi, kjer so gospodinjje pripravljale večerjo.

O, ta večerja! Kolikrat se je bodo težaki spomnili!

A ta večer ni nihče mislil na to, da bo Marjeta že čez tri dni dajala delavcem zjutraj krompirjevo juho, za južino košček kruha in droben luk, za kosilo spet krompirjevo juho in mrzel fižol, oboje skuhano že zjutraj, popoldne malo kruha in luka, zvečer fižol, ki je ostal od obeda. Ne, ta večer so ljudje samo uživali in niso mislili na jutri. Kako bi tudi?

Sokova sprednja soba je bila polna vonja po kuhani svinjini in pogačah, vrč z vinom pa je brez prestanka krožil po mizi. Govorili in smejali so se vsevprek.

Tedaj je stopil v hišo Drejč s harmoniko. Fantje so skočili s klopi in ga hrupno pozdravili. V nekaj trenutkih so potisnili mize in klopi ob steno ter zaplesali.

Zdaj niso bile noge nič več trde in okorne, roke nič več težke. Soba se je napolnila z vrtečimi se pari fantov in deklet, ki jih je med vrto-glavo godbo valčkov in polk hladil zrak, prihajajoč z zoranih njiv skozi odprta okna. Poloni, ki jo je vrtel Martin, se je časih, ko se je približala odprtemu oknu, zazdelo, kakor bi hitela po zorani njivi.

Pozno v noči so se vinjeni vračali domov.

Noč je bila svetla in skoraj hladna. V zraku je dišalo po življenju.

Možje so razgreti legli k svojim ženam, fantje pa so trkali dekletom na okna in jih klicali.

Marsikatero dekle je sredi te pomladne noči zaječalo v sladki boli prvega dejanja.

Tudi Polona.

II

Naslednje dni so sadili kočarji in še nekateri kmetje.

Lajhovka je že na vse zgodaj nakrmila svojega edinega prašička, zadela vrečo z lukcem na rame, zaklenila nizka vežna vrata, spravila ključ v gumno za bruno in se spustila po strmeh sadovnjaku v tako globok klanec, da je kar utonila v njem.

Šele čez nekaj časa se je pokazal izza grmičevja vrhnji del njenega rumenega robca in se zdaj pa zdaj zableščal v vzhajajočem solncu, da je bilo videti, kakor bi frfotal nad klancem velik rumen pomladni metulj. Počasi se je začel prikazovati tudi njen ozki, prsteni obraz, ves zguban in tu in tam porasel s svetlimi dlačicami. Ob visoki lesnjači se je zdajci pognala na ozko pot. Za trenotek je obstala in se ozrla na svojo leseno bajto na hribu, potem pa je z naglimi koraki odhitela med položnimi njivami in pašniki. Ko je prehodila redek bukov gozd, je zagledala tik pod seboj vso dolino tako blizu, da bi jo lahko kar z roko pobožala. Že tisočkrat in tisočkrat je prišla tu iz gozda ali prav tu stopila vanj, a vselej je na tem kraju za nekaj časa obstala in si privezala dušo. Tudi zdaj je snela vrečo z ramen in nekaj časa begala z živahnimi, nemirnimi očmi po ravnini pod seboj.

Nekaj korakov pred njo je padalo pobočje, zasajeno z vinogradi, strmo v obširne travnike; sredi njih je počasi tekla umazana Blatnica.

Njena nizka bregova sta bila tu in tam gola, tu in tam pa obrasla z zgrbančenimi vrbami in akacijami, ki so se poleti bohotno sklanjale čez reko in jo zasenčevale. Z golimi šibami in vejami so zdaj še mnogo bolj poudarjale njeno umazanost, lenobnost in zapuščenost. Ponekod so se travniki kar potapljali v naraslo reko, da je bila videti kakor dolga, ozka mlakuža. Onstran Blatnice se je širila ravnina do Drave, ki je skrita med trstjem in jelšjem tekla ob znožju Haloz skoraj vzporedno z Blatnico. Šele nekoliko dalje proti vzhodu se je Drava s Halozami približala Blatnici in Slovenskim goricam, ravnina pa se je zožila. Z Ilovšaka, kjer je stala Lajhovka, se je videlo, kakor bi se na vzhodu obe vrsti gričev sklepali. Na zapadu pa se je ravnina širila in se raztezala tja do Pohorja, ki je bilo v dalji kakor ozek, višnjevi trak.

Pod Lajhovko je ležala vsa Lukarija, le tu in tam posajena z gozdovi, drugače pa vsa pokrita s polji in travniki, preprežena z belimi cestami, rjavimi poljskimi kolovozi in potmi, skoraj razpolovljena po železniškem tiru in obljudena s številnimi vasmi.

Lukovci so bili takoj onstran Blatnice. Lajhovki se je zdelo, da bi bilo treba samo iztegniti roko, pa bi lahko dosegla vedro pri kateremkoli vodnjaku v vasi. Vsa dvorišča so ji bila odprta; težavno je bilo njej kaj skriti spodaj v Lukovcih, ko je vsak dan pregledala vas od zgoraj in takoj opazila, kje je bilo kaj novo ali narobe. Skoraj na sredi vasi se je razprostiral prostoren trg, ob njem pa šola, njej nasproti ogromna stavba, pokrita s slamo, nekdanja šola, zdaj učiteljevo stanovanje in občinska hiša, na drugi strani velike ceste, ki je razpolavljala vas, hiša njenega brata, župana Tineta Soka, malo dalje pa gostilna. Sredi trga se je dvigal visok steber s kipom Marije z Jezusom v naročju. Na vsaki strani velike ceste so stale lepe, močne kmetije, dalje stran pa lesene, po večini s slamo krite koče. Sredi med njimi se je visoko dvigala cerkev z župniščem. Nekoliko dalje, prav na koncu vasi pa je stal ogromen grad s številnimi, prostranimi dvorišči in gospodarskimi poslopji.

Lajhovka je še nekaj trenutkov zrla dol na vas, potem pa spet zadela vrečo na rame in se spustila v dolino.

Vas je bila tiha in prazna, ko je zavila po leseni brvi čez Blatnico med prve hiše. Šele sredi vasi je zagledala zdaj pa zdaj koga, ki se je zaspan opotekel v hlev ali stal na predrju ter se oziral po vremenu.

Tudi polja onstran vasi so še bila skoraj prazna. Le tu in tam je zagledala kakšno žensko, ki se je sklanjala nad zemljo.

„Seveda, snoči so se preobjedli in nadivjali, da ne morejo iz postelj“, je dejala Lajhovka in odložila vrečo na Sokovo njivo. Začela je šteti grede, da bi našla svojo. Tina je dejal, da je njena šesta od leve. Prva je Drejčeve Lizike, druga Andrejeva, potem Blaževa, četrta Anina, peta

Ivankina, šesta njena, naslednjih šestnajst pa je Sokovih. Te so prejšnji dan posadili. Lajhovka je natanko ogledovala svojo gredo, za katero bo morala še devetnajst dni na delo k Soku, vzela v roke pest zemlje in jo zdrobila med prsti, hitela s pogledi vzdolž grede in jo primerjala z ostalimi.

„Ni najboljša. Na spodnjem koncu je ožja“, je spoznala z nejevoljo.

Počasi je odvezala vrečo in si nasula v predpasnik lukca, se prekrižala, vdano vzdihnila: „V božjem imenu!“ in začela saditi.

Solnce se je dvigalo. Njive so počasi oživiljale. Prihajale so ženske in zasajale grede, ki so jih dobile od premožnih kmetov „na odsluž“; zorano in pognojeno gredo za dvajset do pet in dvajset težakov.

Za Lajhovko je prišla prva Ana s Tuniko.

„Bog daj, zgodnja si!“

„Zgodnja, zgodnja, tu spodaj ste sami zaspanci!“

Ana je postavila košaro pred svojo gredo in odšla k Lajhovkini vreči.

„Najprej bomo tvojo!“

Tudi Tunika si je vzela lukca.

„Kaj, ti boš sadila?“ se je zavzela Lajhovka. „Kar sem k meni pridi. Ti bom povedala, kako in kaj. No, saj to ni nič težkega. Jaz sem ga sadila že z desetim letom.“

Čez dolgo sta prišla Drejš in Ivanka, nazadnje pa Blaž.

„Soka pa ne bo, čeprav je obljubil“, je dejala Lajhovka, ko so odhajali na Anino gredo. „Če pride, mu pošteno povem. Na zgornjem koncu mi je odjedel za dobro brazdo.“

„Saj tudi zorano in povlačeno ni, kakor bi bilo treba“, je dejal Drejš in se ozrl po njivi.

„Kaj hočemo, Boga hvalimo, da nam je sploh kaj dal,“ je vzdihnila Ivanka, tiha, skromna ženska, „Meškovi, Hrgovi in drugi pa letos sploh niso mogli dobiti niti pedi zemlje.“

„Sedaj, ko se luk dobro proda, noče nihče dati zemlje, časih pa so jo kar vsiljevali“, je menila Ana.

„In kdo ima več dobička?“ se je razvnel Drejš. „Za teh šest ogonov dobi sto dvajset težakov, za vožnje in oranje nam in drugim pa prav toliko, to se pravi, da mu ni treba dati za delavce niti dinarja. Polona in Marjeta mu tako odležeta za štiri, pastirico ima pa tudi zastonj. Koliko pa dobimo mi za luk z ene grede? No, ko bi ga lahko kar doma prodali, bi že bilo. A če hočeš kaj dobiti zanj, ga moraš peljati v Maribor, v Celje, na Hrvaško ali celo v Avstrijo. Izposoditi si moraš konja in voz ter za vsak dan opraviti deset težakov, poleg tega pa še trpeti, prositi in stradati, če hočeš prinesiti kaj denarja v hišo. Če plačaš voz-

nika ali greš z vlakom, ti tako nič ne ostane. Nikoli ne utegneš pošteno opraviti svojega dela in nikoli ne moreš iti nikamor na delo za plačilo.“

„Kaj boš ti tožil!“ se je oglasila Ana. „Vi že opravite težake, ko vas je mnogo pri hiši. Kaj pa jaz, ki sem sama! Za kočo in pet ogonov moram iti šestdeset dni v graščino, Soku za gredo dvajset, botri Nani za oranje, voz in konja tudi kakšnih trideset, več lepih delovnih dni pa tako ni.“

Drejč se je zravnal in zamahnil z roko okoli sebe:

„Skoraj četrtnina te ravnine med Blatnico in Dravo, Ilovšak, Bukovec in nekaj vinogradov v Halozah, je last naše grofice. Kaj bo le z vso to zemljo ona, ki ji leze že deveti križ na ramena in ki nima svojcev, da bi jim vse to zapustila.“

„Nič se ne boj, Drejč,“ se je zasmejala Lajhovka, „bo že Šegula poskrbel, da bo imela malo manj skrbi ob delitvi. Prejšnji teden je Soku spet prodal njivo na Zgornjem polju.“

„Tina in nekateri bodo obogateli, nam pa ne privošči poceni zemlje. Že od jeseni ga nagovarjam, da bi mi prodal kos travnika v Vrbju, a zaman. Boji se, da si ne bi tam postavil koč in bi graščina izgubila nekaj delavcev, ki ji delamo zastonj.“

Drejč je stal še zmerom zravnal sredi njive; s trpkim obrazom se je oziral po ravnini, kjer se je sklanjalo nad zemljo sto in sto teles. A tistega prekipevajočega veselja kakor prejšnji dan ni bilo. Ljudje so sadili hitro, skoraj brez besed: morajo hitro posaditi, popoldne še opraviti to in ono, jutri pa bo treba h kmetom na delo. Solnce, ki je zjutraj nekaj časa lepo sijalo, je bilo zdaj prepreženo z oblaki, tako da je bila ravnina z umazanozelenimi travniki in oziminami, golim drevjem in temnorjavimi, skoraj črnimi, zoranimi njivami še bolj pusta in mračna.

Dà, večina teh ljudi dela na tujem, v vsem je zavisna od gospodarja. Zameriš se mu, pa izgubiš še to ped zemlje. Ko bi imel vsakdo vsaj košček svoje njive, bi jo posadil in v nekaj letih bi se opomogel. Prikupil bi, postavil si koč in skromno zaživel v svojem, na svojem. Dà, to si želi Drejč, in to si žele vsi ti, nad tujo zemljo sklonjeni. Samo košček zemlje, pa bi bili rešeni!

Kako bi bilo, je prišlo Drejču zdajci v misli, ko bi prišel nekdo in dejal:

„Čujte, ljudje! Čujte vi, ki tlačanite na tej zemlji, kar ste shodili, čujte vi, katerih očetje, dedje in pradedje so tod tlačanili stoletja in stoletja, se rodili in umirali v bedi in pomanjkanju, potili kri in dajali svoje življenje, da je lahko živelo nekaj ljudi v blagostanju in v obilju, da je zrasla graščina, lepša od stolne cerkve v mestu, čujte in poslušajte,

vsa ta zemlja, ki je prepojena z vašo krvjo in krvjo vaših očetov in mater, vsa ta zemlja je zdaj vaša! Vzemite jo in si jo razdelite!“

Kaj bi dejali? Ali bi sploh verjeli tem besedam? Bi razumeli, da je prišla po stoletjih in stoletjih pravica spet med uboge in zavržene? Ali ne bi bili tako hlapčevski, da ne bi znali uresničiti teh besed?

V Drejčevih motno sivih očeh je vstal svetel plamen, naguban obraz se mu je razvedril, celo leva noga, prestreljena v kolenu, ki je zmeraj mlahavo stala ob desni, se je skoraj zravnila. Toda ko je spet zagledal pred seboj mračno ravnino, se je bridko nasmehnil, se sklonil in začel saditi. A še dolgo se ni mogel otresti misli, kako bi bilo, če bi se izpolnila božja pravica in bi dobil vsakdo, tudi on, košček njive, travnik in sadovnjak.

Proti poldnevu, ko so sadili na Andrejevi gredi, je prišel Sok s steklenico vina.

„Zaliti moramo, da bo prej pogнал“, je vzkliknil in ponudil presenečenemu Drejču.

Ano pa je podražil:

„Na postaji sem zvedel, da se je vrnil drenovski Hrga iz Rusije. Menda jih je še več prišlo. Mogoče pride tudi Jernej.“

(Dalje prihodnjič.)

SODOBNI PROBLEMI

AVSTRIJA IN NJEN POLOŽAJ V EVROPI

R. W. Seton-Watson, profesor za zgodovino srednje Evrope na londonski univerzi, je objavil v januarški številki revije *L'Esprit international* obsežno razpravo o političnem položaju Avstrije. Ker daje ta razprava izčrpen pregled čez novejšo politično zgodovino Srednje Evrope, prinašamo njene glavne obrise.

Pred leti se je pogosto govorilo o „balkanizaciji“ Evrope, kakor bi pomenila že sama beseda „Balkan“ grožnjo in nevarnost za evropsko civilizacijo. Zdaj pa se je Balkan pomiril in ognjišče terorizma se je preselilo na Dunaj, ki je postal nevarna točka sodobne politike. Vse kaže, da je nastala v zgodovini južnovzhodne Evrope nova doba.

Balkan je bil od nekdaj med nakovalom in kladivom evropskih velesil. Domače prebivalstvo je bilo v prejšnjih stoletjih preslabotno, da bi si moglo samo krojiti usodo. Potem je postal orodje v rokah dveh držav: Avstrije in Rusije. Obe sta se družili proti skupnemu sovražniku — Turčiji, toda ljubosumno sta pazili, da se ne bi vpliv nobene na Balkanu preveč povečal v škodo druge. Od začetka 19. stoletja so se jele aktivno udeleževati na Balkanu najprej Francija in Anglija, potem Nemčija in v zadnjih petindvajsetih letih tudi Italija. Balkan je postal šahovnica tujcev v boju za „ravnotežje velesil“ in „kompenzacije“. Skoraj neopazno so začeli takrat tudi prebivalci Balkana

V „Glasu akademskem“, števil. 6., III., me že nekdo sumniči, da sem Cankarjeva pisma iz leta 1905., „dobe pred izidom ‚Krpanove kobile‘“, utajil in nalašč „izgubil“. Proti takemu sumničenju in podtikanju sem brez orožja. Že v uvodu (v 2. števil. Ljubljanskega Zvona 1934) sem dejal: „Nič se ne pomišljam, da ne bi objavil niti zase neprijetnih Cankarjevih graj in očitkov. Kar sem rešil pisem z raznih preseljevanj, jih objavljam dobesedno in brez najmanjše izpremembe.“ (Uredništvo Ljubljanskega Zvona je črtalo le nekaj primkov še živečih gospodov in dam ter jih označilo z začetno črko.) To izjavo samo ponavljam in objavim vsako Cankarjevo pismo, ako ga le še najdem.

Čas, ki sem ga ob Cankarjevih pismih izkušal komentirati, obsega dolgo dobo. Povedal sem vse, kakor in kolikor se danes še spominjam; seveda pa ne morem jamčiti za prav vsak detalj. Predaleč segajo ti spomini nazaj in mogoče je, da sem se kdaj ob čem vendarle zmotil in kaj pozabil vzlic vsem virom in pričam in vzlic napenjanju možganov. Ako se mi torej dokaže, da sem se v čemerkoli zmotil, sem takoj pripravljen, da zmoto popravim.

Zdaj n. pr. sem šele zvedel, da bajè navedba glede „Ottakringa“ (glej str. 582. m. l.) ni docela točna. Podatek sem zajel iz pripovedovanja gospoda dr. Frana Windischerja, takratnega gospodarja Narodne tiskarne, ki vztraja pri svoji navedbi. Razrešitev tega detalja prepuščam torej bivšemu gospodarju Narodne tiskarne in bivšemu uredniku „Ljubljanskega Zvona“.

(Konec prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

Ana je vzdrhtela. Srce jo je kar zbolelo. Nekaj trenutkov je stala kakor prikovana: gladka, še skoraj dekliška lica so ji zardela, oči pa so se ji široko razprle in se zalile s solzami. Naglo se je sklonila nad zemljo.

Iznenada so začeli vsi govoriti o vojni, o vojnih ujetnikih, ki so se še zmerom vračali, in o Jerneju, ki je odšel k vojakom takoj prvi dan, bil čez tri tedne že ujet, zdaj pa ni že dve leti od njega nobenega glasu, čeprav bo jeseni minilo tri leta, kar se je končala svetovna vojna.

Ko so posadili vseh šest gred, so krenili med njivami, da posade še grede, ki so jih imeli na graščinskem. Čim so prestopili cesto, ki je držala mimo graščine v vas, so takoj začutili, da so prišli v drug kraj. Setve so bile zelo slabe, ponekod po pol ogona brez vsake bilke, drugod pa spet na gosto kakor trava. Tu in tam je ležala raztresena koruznica, gnile buče in celo kakšna zeljnata glava.

Ali ni škoda zemlje? je zbolelo Drejča. Še enkrat toliko bi lahko rodila, ko bi jo bolje gnojili, orali in obdelovali. A kdo bi delal, ko je treba hiteti, da si ne utegneš niti nosa obrisati! Le da je hitro opravljeno, zato pa je vse napol. Sicer pa, kdo bi delal, ko slabo ali nič ne pla-

čajo; Šegula rajši sedi pri Vršiču ali se vozi v mesto, kakor bi bil pri ljudeh, zahteval dobro delo in ga tudi pošteno plačal.

„Še nekaj let, pa bo sam osat“, je izpregovoril na glas.

„Kako pa je bilo pred sedmimi, osmimi leti, ko je bila grofica še močna“, je dejala Lajhovka. „Žita taka, da si jih lahko daleč na okoli iskal, pa koruza, repa, zelje!“

Iznova so se lotili dela. Najprej so posadili Drejčevih pet gred, nato pa Nanino njivico. Prišla so tudi Drejčeva dekleta, ki so dopoldne grabila pri Sokovih listje. Postalo je živahneje. Skušala so Blaža vreči in sezuti, a se jim ni posrečilo, ni bilo Polone in Marjete.

Ko so sadili na Aninem, se je glasno razleglo čez njive. Na ozarah je stal grajski oskrbnik Šegula.

„Bog daj debelega!“

Sključena telesa so se zravнала.

„Bog daj! Bog daj!“

„Letos ste zgodnji“, se je smejal in kazal dve vrsti belih, močnih zob, ki so se bleščali sredi njegovega močno rdečega obraza.

„Vreme je, kaj bi čakali!“ je odvrnil Drejč.

„Zato bomo tudi mi jutri grabili listje. Na Bukovcu. Pridite zgodaj, saj ne bo slane, kakor kaže.“

Pokimali so in se spet nagnili nad zemljo, le Ana je izpregovorila:

„Jutri sem mislila oditi z lukom v Maribor, semenj je. Naprosila sem že voz in konja.“

„Boš že morala preložiti. Listja nam primanjkuje“, je dejal Šegula in s prikritim smehom zrl na Ano, ki ni vedela, kaj naj reče.

„Ena manj, to se pač ne bo poznalo“, je menil Drejč.

A Šegula se ni vdal.

„Kakor sem rekel, jutri zarana!“ In zavil je proti Blatnici.

„Danes je nasajen. Pri njem nikoli ne veš, kako in kaj.“

Zdaj so vsi vprek govorili o njem. Kaj vse je povedala Lajhovka, kaj vse je zamolčala Ana! Šegula je bil človek, ki so ga trpeli le nekateri, vsi drugi pa so ga mrzili in sovražili; dekleta in poštene žene so se ga izogibale.

*

Ana se je v mraku sama vračala domov. Tunika je odšla k botri Nani po mleko.

Vselej iznova je premišljala o novici. Vračajo se. Kolikrat je v teh treh strašnih povojnih letih ob taki novici preživela dneve in dneve samo v mislih na Jerneja in v pričakovanju njegove vrnitve. A vselej zaman. Če je slišala, da se je kdo bog ve kje vrnil, je z novim upanjem čakala nanj. Čeprav že skoraj dve leti ni dobila od njega nobenega

glasu, čeprav so ji vsi že pravili, da ga ne bo nikoli več, ji je vendar še zmerom nekje v dnu srca telo upanje, da se vrne. Tudi ta večer jo je vso prevzelo: Prišel bo. Mora priti.

Blizu njene koč, ki je stala čisto zunaj vasi, tik lesene brvi čez Blatnico, jo je ustavil Šegula.

„Čakaj, Ana!“

Ana se je zdrznila.

„Počakaj, da se pomeniva. Premislil sem se; pa pojdi jutri v Maribor, bomo že brez tebe.“ Nekaj korakov je napravil vstric nje. Njegova majhna, a tolsta postava se ji je zdela v mraku ogromna. Ani je bilo neprijetno, zato je hotela hitro zaviti na dvorišče, Šegula pa jo je zgrabil za roko.

„Kaj se me tako ogiblješ? Če je umrla Štefka ob Ivanovem rojstvu, nisem jaz kriv. Lepo sem ravnal z njo. Tudi s teboj bi. Jerneja tako ne bo. Vse bom poskrbel, kar je potrebno, samo povej, ali hočeš!“

Ana se mu je naglo iztrgala iz rok in zbežala v koč. Šegula je šel za njo. V temni veži je s strahom tipala okoli sebe, da bi se oprijela nečesa trdnega. Tega človeka se je zmerom bala. Kar mu je tako iznenada umrla žena, ji ni dal miru. Ana je otipala kljuko sobnih vrat in se je tesno oprijela. A kljuka se je zganila in vrata so se odprla. Ana se je opotekla v sobo.

„Čuješ, Ana, bodi vendar pametna.“ Šegula bi bil rad govoril mirno, toda iz njega je kar vrelo. Že pet let je hodil zaman za Ano. Kaj vse ji je že obljubil, nazadnje celo zakon, pa se mu ni vdala. Kar vrglo ga je k njej. Zgrabil jo je s tolstimi rokami in jo stisnil k sebi.

Ana ga je suvala in se borila. A Šegula jo je privil še krepkeje nase. Niti ganiti se ni mogla. Sedem let niso objele moške roke njenega tridesetletnega telesa, ki je bilo kljub delu še mladostno lepo in sveže. Za trenotek jo je obšlo kakor spomin na nekaj omamnega. A ko so se doteknila njenega obraza Šegulova zabuhla lica in je zasmrdelo iz njega po vinu in žganju, se je zavedela. Zbrala je vse svoje moči in ga pahnila od sebe, da se je opotekel k vratom.

Preden je spet prišel do Ane, je stopila Tunika v hišo.

Zarobantil je in šel.

*

Kaj je bilo tiste dni za Lukovce, za vso Lukarijo važnejšega in usodnejšega kakor drobni rdečkasti sadeži, ki so dober palec pod grudo čakali na trenotek, ko bo sveža, živa zemlja dala tudi njim življenje, da se bodo s koreninicami spojili z njo, z visokim zelenim stebelcem pa s solncem in tako iz dvojnega vira živeli, rasli in zoreli. Od njih rasti

je bila odvisna rast vse ravnine od Blatincev do Drave in od Orehovcev do Sv. Magdalene! Če bo lukec lepo vzklik in zrasel v čvrst in debel luk, bo tudi poslednji kočar in hlapec lahko vsaj enkrat zavriskal od veselja in preobilja, če pa bo gnil in le tu in tam zrasel v drobno, vodeno glavico, bo celó trdnejšim kmetom prva beseda kletev.

Mnogi so bili trudni od dvodnevnega morečega pripogibanja in so se zaradi neprespane zadnje noči odpravili zgodaj v posteljo, kjer so se še tiho pogovarjali, molili in v mislih na luk zaspali. Drugi pa tega velikega dne vendar niso mogli kar tako tiho končati. Sami si niso mogli pripraviti hrupne večerje, saj še črnega kruha niso zmogli, in so šli zato k Vršiču, gostilničarju sredi vasi.

V prvi, zelo prostorni gostilniški sobi je bilo glasno in živahno. Po klopeh ob stenah so se pogovarjali fantje in dekleta. Premožnejši kmetje in kmetice so sedeli za okroglo mizo ob vratih v sosedno sobo, kočarji in težaki pa za dolgo ozko mizo ob peči.

Pri okrogli mizi se je pletel pogovor zdaj o pridelku prejšnjih let, zdaj o ceni, ki jo je imel luk zadnja leta, zdaj o vožnjah z lukom daleč v svet. Vesele in žalostne zgodbe, upanje in skrb, življenje, ki mu je bil luk os in gibaló. Dà, luk, luk! Koliko jim je pomagal v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih, kar ga sade v večjih množinah. Nizke, s slamo krite lesene kočice se umikajo velikim zidanim hišam s prostornimi gospodarskimi poslopji, mlatiče je slišati le še pri kočarjih . . .

„Naša babica res niso bili kar tako“, je menila stara Vičarka, za Sokom najtrdnejša kmetica v Lukovcih. „Znali so si pomagati.“

„Saj so pomagali tudi drugim.“

„Dà, hudo je bilo takrat v Lukovcih“, je nadaljevala Vičarka z nemajhno samozavestjo. „Graščina je imela skoraj vso zemljo, kmečke njivice so bile puste in nerodovitne, da ni nič prav raslo, koruzni stroki so bili kratki in prazni, žito snetljivo. Neko leto je bilo še zlasti hudo. Prišel je rubež, a pri hiši ni bilo denarja niti za sol. Ničesar ni bilo, kar bi lahko prodali. Tedaj so naša babica, Bog jim daj dobro, naložili na voz edino, česar je bilo še nekaj pri hiši: luk, ki je tisto leto nenavadno lepo obrodil. Smejali so se jim, ko so peljali skozi vas. ‚Kaj boš s tem? Orožnik te bo v mestu zaprl, ker se delaš iz meščanov norca.‘ Oni pa niso nič dejali, samo zapeljali so voz luka v mesto in se vrnili zvečer s polno mošnjo. Potem se sosedje niso več smejali. Babica so naslednje leto posadili kar pet gred z lukom. Niso minila tri leta, pa so jih posnemali že vsi boljši kmetje. Sosedne vasi so se sprva norčevale iz nas in nas imele za lukarje, smrdljivce. A dandanes? Prav tako ga sade in prodajajo kakor mi.“

„Ko sem bil še pastirček,“ je pritrdil Črešnik, „ni bilo na tihonskih njivah niti duha po luku, danes pa Tihončani rinejo povsod naprej, kakor bi smeli samo oni prodajati luk.“

„A čudno. Čeprav ga je čedalje več, vendar cena vsako leto rase.“

„Pa to ne bo večno“, je menil Vršič. „Slednjič ga bodo povsod, razen v mestih, sami dovolj pridelovali. Kaj pa potem? Videli boste, da bo cenejši od krompirja. In tega si bomo sami krivi. Veste zakaj? Ker prodajamo lukec! Kaj nam pomaga, če je lukec res drag, liter po štirideset dinarjev. Nihče pa ne pomisli na tole: Zdaj prodamo na pomlad nekaj sto litrov lukca, zato pa bomo prodali jeseni več desettisoč kilogramov luka manj; zdaj dobimo za lukec, recimo, dvajset tisočakov, jeseni pa jih bomo pri luku izgubili sto...“

A kmetje niso Vršiču verjeli. To se ne bo nikoli zgodilo. Kdo zna tako dobro pridelovati luk kakor oni? In čeprav bi verjeli, kdo bi se mogel ustavljati izkušnjam, da ne bi vzel skoraj pol stotaka za liter lukca?

Tako je tekel pogovor dalje: luk, denar in spet denar, luk...

Kočarji ob peči so imeli podoben, a vendar nekoliko drugačen pogovor: luk in zemlja pa zemlja in luk...

Verno so poslušali Drejča, ki jim je razprezal svoje misli z njive:

„Vse bi bilo dobro,“ je govoril z ognjem, ki je vzplamenel v njem dopoldne sredi njiv in se še ni ohladil, „ko bi le mi kočarji imeli vsaj nekoliko svoje zemlje. V najem dobiš malo, a še za ta košček moraš delati vse leto. Ko bi imeli vsaj njivico, ki bi jo lahko zasadili samo z lukom, pa bi bilo vse dobro.“

„Seveda, ko bi imeli“, je ponovil glasno ta in oni, v mislih pa vsi. Saj se je vse življenje in mišljenje kočarjev, težakov in hlapcev vrtelo samo okoli tega vprašanja: Kako dobiti vsaj košček zemlje? Kako si ustvariti svoj dom?

„Glejte,“ je nadaljeval Drejč, „v naši vasi je nekaj kmetov, ki zaslужijo lepe denarje z lukom, drugi pa komaj toliko, da se preživljamo. In zakaj? Ali smo mar bebci, zločinci, brezbožniki? Nismo. Le zemlje nimamo. Ali je morda v naši občini primanjkuje? Ne! Še preveč je je. Poglejte na graščinsko, pa boste videli, koliko zemlje leži neobdelane že leta in leta. Zakaj? Ker naša grofica še z neobdelano ne ve kam. Več zemlje ima, kakor je imamo kočarji desetih vasi skupaj!“

„Kaj hočeš, tako je bilo in tako bo“, je vzdihnil starec ob peči. „Taka je pač božja volja.“

„O, ne božja pravica!“ je vzkliknil Drejč. „Božja pravica bi bila, če bi grofica poklicala k sebi nas vse, ki nimamo ničesar, in nam rekla: „Stara sem. Leta, meseci so mi že šteti, nikogar svojega nimam, da bi mu zapustila svoje premoženje, ki ste mi ga nagrnili s svojimi žuljavimi

rokami vi, vaši očetje, dedje in pradedje. Zato ga izročam vam, saj je prav za prav vaše. Nate, vzemite to zemljo, obdelujte jo in živite v veselju in sreči na njej!“

„No, Drejč, le počasi, počasi! Kaj pa govoriš?“ so se oglasili vsi hkratu.

„Kaj govorim? Resnico, pravico, čisto božjo pravico“, je v ognju nadaljeval Drejč, ki mu je bilo tiste trenutke vse jasno in lahko. „Grofica bo živela še eno leto, kvečjemu dve. Kaj pa potem? Sorodnikov nima. Zemlje ne bo nesla s seboj. Nam, edino nam gre po božji pravici njena zemlja. Ali bi se je mar branili? Vsakdo bi lahko dobil kočo, njivico, travnik in še kos gozda.“

Ne, to je bilo vendar preveč. Vse križem so govorili in dokazovali Drejču, da so to le prazne besede, ki se ne bodo nikoli uresničile.

Počasi so se začela omizja mešati. Tu in tam je že kdo zapel.

Drejč je moral vzeti harmoniko, Andrej pa gosli.

Toda ko so se kočarji, težaki in hlapci vračali pozno ponoči domov, so v marsikaterem oživele Drejčeve besede in mu tako pele in ga dražile, da je obstal sredi pota in zaklel:

„Dà, Drejč ima prav!“

III

Naslednjega dne sta Ana in Tunika pozno dopoldne pripeljali voz luka v Maribor.

Skoraj vso pot je rahlo pršilo. Zato se je pot vlekla brez konca in kraja. Onstran Sv. Miklavža se jima je zgodila še nezgoda: prednje kolo se je snelo in nekaj vencev se je vsulo na blatno cesto.

Zavozili sta med hrup in dirindaj na glavni trg. Bilo je toliko ljudi, voz, koles, avtomobilov, najrazličnejšega blaga in visokih, lepih hiš, da se je Tunika, ki je bila prvič v Mariboru, izgubila v občudovanju in presenečenju. Kar čudno se ji je zdelo, ko sta se prerili do lukarskih voz, kjer je med drugimi zagledala Andreja. Na koncu dolge vrste, ki je segala do Vodnikovega trga, je Ana ustavila konja, ga izpregla in odvedla v bližnjo gostilno. Tunika je ostala sama na vozu. Plašno se je ozirala naokoli. Toliko ljudi še ni videla.

Ko se je Ana vrnila, je vzela nekaj vencev v roke, stopila pred voz na pločnik in klicala mimo hitečim:

„Kupite luka! Kupite luka!“

A ljudje so šli mimo. Le zdaj pa zdaj se je ozrl kakšen moški in za trenotek pogledal mlado žensko, lepega, nekoliko bledega obraza s temnimi obrvmi nad črnimi očmi. Ta ali oni je celó obstal in skomignil z

rameni, češ, na žalost ga ne potrebujem. Ženske, ki so prihajale s trga, je še pogledale niso: kupile so si že, česar so potrebovale, a onim, ki so odhajale na trg, se ni zdelo vredno, da bi se ustavljale pri prvem vozu. Lepo oblečene in nadišaljene pa so hodile tesno ob hišah, ker jim ni prijal vonj po čebuli.

Ana je stopala neutrudno po pločniku gor in dol, včasih je odšla celó na nasprotno stran ulice in ponujala:

„Kupite luka! Lep je in poceni. Kupite čebule, kupite!“

Misel pa ji je bila daleč od luka. Kar je bila slišala prejšnji dan, da se je vrnil Hrga, je mislila samo eno: kaj, ko bi se vrnil Jernej. Bila je vznemirjena in venomer je pogledovala po ulici navzgor in navzdol, kakor bi pričakovala, da ga bo zdaj pa zdaj zagledala.

Čez dolgo se je ustavila pred njo lepo oblečena ženska in vprašala:

„Po čem?“

„Kakor je. Tale po deset, tale po trinajst . . .“

A ženske že ni bilo več.

Kmalu nato je vprašala po ceni majhna trebušasta gostilničarka. Jemala je vence v roko in jih natanko pregledovala, naposled pa je vrgla enega na tla in začela vpiti:

„Kje ste ga imeli, da je ves blaten in povaljan? Vi, kmetje, si mislite, da moramo v mestu pojesti vse najslabše!“

Ana je pobrala venec, ga obrisala s predpasnikom in hitela pripovedovati, kaj se ji je pripetilo med potjo, toda ženska je še glasneje vpila:

„Zapreti bi vas morali in vam ta luk zmetati, že veste, kam!“

Ljudje, ki so pritekli gledat, kaj se je zgodilo, so se zakrohotali.

„In vi se upate zahtevati za tale venec“ — ženska je zdajci iztrgala Ani venec in ji ga pomolila pod nos — „deset dinarjev! Ali ste znoreli? Šest vam jih dam, če hočete.“

Preden se je Ana prav zavedela, ji je ženska položila šest dinarjev v roko in se izgubila z vencem.

Dobra ura je že minila in na cesti je bilo čedalje manj ljudi, toda Ana je prodala komaj osem vencev. Prepozno je prišla in preveč luka so pripeljali. Kakšnih dvajset voz in še posebej čez trideset vreč. Zato tudi ni imel prave cene. Vendar je še zmerom hodila pred vozom z venci na rokah in ponavljala:

„Kupite luka! Kupite čebule!“

Tunika, ki je ves čas slonela ob vozu, se je naposled odločila. Vzela je v vsako roko po dva venca in začela hoditi z njimi poleg Ane po pločniku. Od početka je samo zamahovala z njimi, čez nekaj časa pa se je vendar opogumila in začela vzklikati:

„Kupite luka, luka!“

Ko je prodala venec za deset dinarjev, so ji oči zažarele. Vsa vzradoščena je odhitela z denarjem k Ani in ji ga izročila. Bil je prvi denar, ki ga je dobila od tujega človeka.

Ana ga je zavezala v poseben robec:

„To bo tvoje.“

Tunika je vzela še tri vence. Zdaj je že glasno in živo kričala:

„Luka, kupite luka!“

Sprva je hodila samo pred vozom, kmalu pa jo je zaneslo vzdolž ulice proti trgu. Ker je postajala na pločniku gneča vedno večja, se je umaknila na ulico. Toda v hrupu in nemiru se je spet vsa zbegala. Tekala je z ene strani ulice na drugo, ponujala luk in se obenem ozirala, kod bi se vrnila k materi.

A nenadno je tik za njo silovito zahrumelo. Nekaj jo je zgrabilo in jo sunilo s ceste na pločnik. Zakričala je in zakrilila z rokami, venci so se ji izmuznili iz rok in pred seboj je zagledala visokega moža, obraslega po vsem obrazu z dolgimi črnimi kocinami, z veliko črno kučmo na glavi.

„Skoraj bi te bili povozili“, je izpregovoril mož s čudno mehkim glasom, namestu z ostrim, divjim, kakor je Tunika v strahu pričakovala. Črni mož je hotel še nekaj izpregovoriti, a drugi, prav tako bradati mož z rjavo kučmo, ga je potegnil za seboj, da se je komaj utegnil še enkrat ozreti na drhtečo Tuniko, nato pa je zginil med ljudi.

V tistem hipu se je zbudilo v Tuniki nekaj davnega, skoraj pozabljenega. Pognalo jo je v množico za možem s črno kučmo. Prerivala se je med ljudmi, se opotekala in hitela v ulice. Toda ni ga več našla.

Utrujena se je ustavila.

Bilo ji je, kakor bi se zbudila iz sanj.

Kaj se je bilo pravkar zgodilo, se je vprašala. A vedela je le to, da je sama sredi neznanih, mrkih hiš, da hite tuji ljudje mimo nje ter da ni nikjer njenih vencev in njene matere. Zgrozila se je in planila po ulici navzdol. Prišla je na prostoren trg. Ni vedela kam. Pognala se je na levo. A ker ni bilo ulici ne konca ne kraja, se je obupana ustavila.

Kam naj gre?

Obrnila se je k prvi ženi in jo vprašala, kje bi našla mater. A žena ji je dejala nekaj, česar ni razumela. Dolgo je begala po mestu, dokler ni naletela na mater, ki jo je vsa obupana iskala že od poldneva. Ana jo je izpraševala, kje in kako je prišla ob venci, toda Tunika ji ni povedala nič jasnega. V sebi je čutila nekaj, česar ni mogla materi kar tako povedati. Preveč nejasno in čudovito je še bilo.

Kmalu potem sta krenili na veliko cesto proti Slovenski Bistrici. Ana je poznala vse obcestne vasi, saj je v zadnjih petnajstih letih vsaj dvakrat na leto obiskala vse kraje ob znožju Pohorja. Ustavljali sta se pred hišami. Tunika je pazila na konja, a Ana je raznašala vence po vasi.

Proti večeru sta prispeli k Sv. Trojici pod Pohorjem. Imeli sta le še kakih dvajset vencev in vrečic lukca, ki ga je Ana prodajala samo nekaterim, najboljšim svojim odjemalkam. Noč sta prespali na vozu. Drugo jutro sta odšli k zgodnji maši, nato pa nadaljevali pot proti domu.

Bila je lepa, solnčna nedelja. Vso pot sta srečavali praznje oblečene ljudi, ki so pozdravljali Ano in jo povpraševali po novicah. Tunika se ni mogla načuditi, da toliko ljudi pozna njeno mater.

„Ali se še vedno ni vrnil vaš mož iz ujetništva?“ jo je vprašala neka ženska, ko sta dospeli v Potočje.

„Še ne“, je vzdihnila Ana. V njej je bilo prazno in pusto.

„Včeraj se je vrnil Breznikov...“ je povedala ženska. Tunika je vzdrltela. Pred njenimi očmi je spet oživel podoba moža s črno brado in črno kučmo. Oprijela se je matere:

„Mati...“

Toda v grlu jo je dušilo. Podoba je izginjala, pred očmi se ji je meglilo in motalo.

„Počakaj me“, ji je dejala Ana in si naložila zadnje vence.

Kmalu nato je Ana spet sedela na vozu. Prodali sta vse. Sredi vasi pa je morala ustaviti konja. Cesta je bila polna ljudi. Ana je stopila z voza in se skušala preriti skozi množico, a tu in tam so začeli kričati, naj obstoji in naj ne moti govornika. Nekdo je celó zgrabil za konja in ga ustavil. Ani ni preostalo nič drugega, kakor da je zlezla na voz. Sprva se ni zanimala, kaj govori suhotni možiček na stolu pred občinsko hišo, a čez čas je nekaj poedinih besed, ki jih je ujela, vendar zbudilo njeno zanimanje, da je prisluhnila.

„Že kraljev manifest iz leta 1919. je razglasil: ‚Vsak državljani naše nove države naj bo gospodar na svoji zemlji. Veleposestva se bodo razdelila na majhne kmetije.‘ Lani pa je bila izdana naredba ministrstva za agrarno reformo, po kateri je bilo treba razdeliti vso veleposestniško obdelovalno zemljo, kolikor presega površino pet in sedemdesetih hektarov. Mi smo se takoj v začetku lotili dela, a kljub temu se nam ni posrečilo razdeliti več ko dva in dvajset oralov plodne zemlje, dasi je ima naš veleposestnik sto trinajst hektarov.“

Ana ni mogla razumeti: Ali je to punt, o katerem je čitala pred leti veliko povest? Ljudje si laste graščakovo zemljo...

Nagnila se je daleč naprej in pazljivo poslušala.

Tedaj se je dvignil iz množice človek z veliko rjavo kučmo na glavi in izpregovoril:

„Rojaki! Šele včeraj sem se vrnil. A znana mi je že vsa zgodba z našim graščakom. Ali je to mogoče: zakon imate, pa se še bojite človeka, ki vas samo izrablja? Tam, odkoder prihajam, so pa že drugačni ljudje. Kdor ni hotel dati, so mu vzeli, kdor pa se je upiral, so ga obesili na prvo drevo. Nobenih prošenj in prerekanj! Vi ste nas stoletja in stoletja izkoriščali ter se redili od naših žuljev, zdaj pa je dovolj. Tako so napravili.“

Ljudje so jeli mrmrati.

„Tudi moj tovariš,“ je nadaljeval mož z rjavo kučmo, „s katerim sva preživela zadnji dve leti v ujetništvu, vam lahko pove, kako si je ruski mužik poiskal pravico.“

Tedaj se je dvignil iz množice črno obrasel mož z visoko črno kučmo in izpregovoril:

„Dà, tam smo čisto drugače napravili . . .“

Tedaj je Ana prebledela. Počasi se je dvigala in iztegovala roke. Hotela je zakričati, a glas ji je obtičal v grlu. Le oslabel vzklik je jeknil iz nje. Zgrabila je Tuniko, jo stisnila k sebi in se brez moči sesedla. Tunika pa se je v trenutku iztrgala iz njenega objema, planila z voza ter se vrgla v množico:

„Oče!“

Ana se je pognala za njo.

„Jernej!“

*

V mraku so se pripeljali v Lukovce.

Ana, Tunika in Jernej.

Ljudje so ustavljali voz in se pozdravljali z Jernejem, se šalili z Ano, ki je kar žarela od veselja in sreče; vprašanj ni bilo ne konca ne kraja. Pri Vršiču se je nabralo mnogo ljudi. Jernej je moral z njimi v gostilno na kozarec vina. Ana in Tunika sta ga čakali nekaj časa zunaj na cesti, a ko ga le ni bilo, je stopila Ana v gostilno in ga prijela za roko.

Možje so se ji zasmejali:

„Saj bo prišel, nič se ne boj. Le pojdi in pripravi se!“

Tudi Jernej se je nasmehnil:

„Pojdi, saj kmalu pridem! Ali pa sedi še ti sem!“

Ano je zbolelo.

Sedem let se nista videla, a Jerneju se nič ne mudi domov.

Brez besede je odšla.

Ko je prišla domov, jo je premagalo. Že sedem let jo je težilo in dušilo, zdaj pa je planilo na dan v neutolažljivem joku. Tudi Tunika

je jokala, čeprav ni vedela, zakaj. Sredi joka pa se je Ana nenadno zasmejala in privila Tuniko k sebi:

„Tunika, čemu jočeva! Saj se je vendar vrnil. Zdajle bo prišel. Pojdi po drva, da pripraviva večerjo!“

Ana je dala kuhat pleče, krompir in kavo. Potem je jela pospravljati po kuhinji in sobi. Smejala se je in pela, zdaj zdaj pa sredi dela kakor brez moči sedla in dahnila:

„Tunika, ali je res prišel?“

Medtem ko je Tunika odšla k botri Nani po mleko, je Ana postlala posteljo in pripravila na klopi ob peči ležišče za Tuniko. Nato je odprla omaro in vzela v roke Jernejevo perilo, ki ga je sedem let čakalo na istem mestu. Vzela je še zase svežo srajco, si prinesla v sobo vode, zapahnila vrata, upihnila luč, se slekla in se začela umivati. Obšlo jo je kakor pred večerom poroke, ko se je prav tako v temi umivala in drhtela v pričakovanju. Dà, saj se ji zdi, kakor bi bila še dekle. Čas skupnega življenja z Jernejem je tako zelo daleč, daleč, da ji je ostal samo kot spomin iz nekega drugega, daljnega življenja. Oblekla se je in prižgala luč. Pred zrcalom se je počesala. Roke so ji drhte.

V tem se je vrnila Tunika z mlekom. Ko je zagledala ležišče ob peči, se je vprašujoče ozrla na mater.

Ana se je obrnila stran, da ne bi Tunika opazila njene zadrege.

Tunika pa je pristopila k ležišču in dejala mirno:

„Da so se le vrnili!“

Vse je bilo že pripravljeno: Na mizi kruh, krompirjeva solata in lepo dišeča rdeča svinjina, v peči pa kava.

Sedeli sta za mizo in prisluškovali. Postali sta nestrpni; če je kdo šel mimo po cesti, sta planili ven, da bi videli, ali je on, Jernej. Ana se je jezila na kmete, ki ga zadržujejo. Saj jih pozna, do jutra bi čenčali.

Tunika je odšla ven in sedla na vežni prag. Blatnica je tiho šumela onkraj dvorišča. Sicer je bilo vse tiho. Nobene zvezde ni bilo, le z Ilovšaka in Bukovca se je semtertja videla brleča lučca.

Čemu ne pridejo? Tako dolgo se nismo videli, pa se jim nič ne mudi.

Tuniki je nekaj branilo da se ni mogla docela ogreti za očeta. Po materinem večletnem pripovedovanju si ga je drugače predstavljala, ljubeznivejšega in veselejšega. Saj je ni vso pot niti enkrat poljubil in privil k sebi. Tunika je opazila, da tudi matere ni, čeprav se je tiščala k njemu in ga ves čas držala za roko. Govoril je same resne in njej nič preveč razumljive stvari. Najbolj pa sta Tuniko motili njegova črna brada in velika črna kučma.

Tudi Ana je prišla na prag.

V zvoniku onstran je bilo.

Šteli sta: enajst.

„Zdaj bi se že lahko vrnili“, je dejala Tunika.

„Dà, lahko bi se“, je dejala Ana in se naslonila na podboje.

Tako čudno ji je bilo.

Ves večer je premišljala o vsaki Jernejevi besedi, o vsakem njegovem pogledu. Dasi se je branila z vsem svojim bitjem, z vso svojo ljubeznijo, je vendar nekje iz dna vstajalo nekaj temnega, težkega: Jernej ni takšen, kakršen je bil. Čeprav je z vsemi razlogi utemeljevala to in ono v Jernejevem vedenju, se vendar ni mogla otresti te pošastne misli. Ko ga je bila dopoldne na tako čudovit način našla, ji je bil izpregovoril nekaj besed, nato pa jo je pustil samo in govoril skoraj do poldneva ljudem, ki jih je komaj poznal. Govoril je in kričal, ona pa je od sreče komaj strpela na nogah. In potem po poti! Pripovedoval ji je o Rusiji, izpraševal, kako je z zemljo grofice Mondscheinove, toda nje skoraj ni videl.

Ne, ne, stran te misli! Saj ne ve, kaj misli. Saj je prišel, kaj hoče več.

Ana se je skušala nasmehniti, a se ni mogla. Prisluškovala je še nekaj časa v tiho noč. Potem se je opotekla v sobo in zajokala.

Kmalu nato je Tunika planila v temo.

Pred gostilno se je ustavila.

Čez trenotek obotavljanja je odprla vrata in stopila v hišo. Sprva sploh ni nikogar spoznala, vse je bilo v megli in dimu. Čez nekaj časa pa je zagledala očeta. Stal je s polnim kozarcem vina v roki — brado je imel vso razmršeno, obraz ves zardel — in govoril:

„Pravim vam, tako se mi ni še nikoli in nikjer godilo kakor tam. Vsega sem imel v izobilju, samo vina ni bilo. Tam smo pili samo vodko, a še ta je bila slaba; po vinu se mi je stožilo, zato sem se vrnil.“

Zlil je poln kozarec vase.

Tunika je z grozo strmela vanj.

Na jeziku ji je trepetala beseda, ki je pa ni izgovorila.

Ne, z besedo, ki ji je bila vsa ta leta nekaj najlepšega, najskrivnostnejšega, ne bo imenovala tega človeka, ki ga je v trenutku zasovražila.

Pognala se je iz gostilne in zajokala v noč.

IV

Nekaj dni potem, ko se je Jernej vrnil, so bili Lukovci z vsemi okoliškimi vasmi vred kakor pred nevihto. Ljudje so begali sem in tja, si nekaj šepetali, zmajevali z glavami in spet hiteli dalje. Povsod, ob cestah, ob plotovih in zunaj na polju so se ustavljali, si pripovedovali čudno novico in se zamišljeno ozirali okoli. Nekateri so šli ven na polja in

strmeli po prostranih grajskih njivah in travnikih ter se izpraševali: Ali je res? Ali je res, da bo ta zemlja, kjer smo mi, kjer so naši dedje in pradedje delali in trpeli, kjer bi se potili naši otroci in vnuki, da bo ta zemlja res naša?

Sokica je zmajala z glavo in ni verjela. Tudi osemdesetletni Kranjc ni verjel. Hodil je po travnikih, ves sključen in naguban, ter ni mogel doumeti: sedemdeset let je služil graščini, pa da bi zdaj od nje iznenada dobil kos zemlje, ki bi jo lahko imenoval svojo?

Toda Drejč je premislil še enkrat:

Po božji in človeški pravici bi bilo to prav. Če pogledam samo nas Sokove, nihče nič nima, le Tina ima veliko posestvo, ki mu ga je pa prinesla Marjeta. A drugi? Nana in Tomaž sta si pristradala kočo in njivico in travnik, Lajhovka pa je dobila tam zgoraj na Ilovšaku po možu bajtico in pest zemlje, a midva z Ano nimava sploh ničesar, čeprav se vse življenje trudiva in delava. In mati, babica in prababica, prav vsi so delali na graščinskem, se tu rodili, umrli, a nikoli niso imeli nič svojega. Grofica je stara tri in osemdeset let, sama je, brez otrok in sorodnikov, zemlje pa ima, da ne pozna niti vseh svojih njiv in travnikov.

Želarji, gostači, delavci, dekle in hlapci so preudarjali:

— Če mi dá tole njivico ob koči, se ji ne bo nič poznalo. Jaz bi jo posadil z lukom, luk prodal, dobil denar in bi se nam bolje godilo.

— Tale pašnik mi lahko prepusti, njej bo to, kakor bi na veliki njivi utrgal klas, mi pa bi lahko redili kravico.

— Rad bi imel tole njivo in tale travnik. Njivo bi posadil z lukom, krompirjem in zeljem, na travniku si postavil hišo in se oženil.

— Kočo, v kateri stanujemo, nam lahko podari, saj jih ima čez štirideset, grad pa takšen, da bi v njem lahko prebivalo pol vasi. Bili bi na svojem in nič bi se nam ne bilo treba bati šegula.

In še toliko in toliko je bilo želj. Lukovci, Orehovci, Petkovci, Tihonci, Drenovci, Blatinci in Sv. Magdalena ter vsi hribi nad Blatnico so bili ena sama želja: samo pest zemlje, da bomo tudi mi na svojem, da se bomo lahko greti svobodno na solncu in legali na svoje. A vsakdo je nosil te želje nekje globoko v srcu, le nemir jih je izdajal in oči, ki so venomer uhajale ven na polja, kjer so iskale, primerjale in izbirale.

A kmetje so se jim smejali. Sok je hodil ko puran po vasi in se obregnil ob vsakega kajžarja:

„Ali tudi ti verjameš onemu pritepencu boljševiku. Kdaj si že slišal, da bi komu kar tako vzeli in dali drugemu. Imamo še zakone in paragrafe. Če se boš mnogo družil z njim, te bodo še zaprli.“

In drugi prav tako:

— Glejte jih, kako so se narepenčili. Gospodarji bodo postali, mi — kmetje — pa bomo šli k njim na dnino. To je nekaj čisto novega!

— Pa kaj bi oni z zemljo, tudi če bi jo dobili! Saj je ne bi mogli obdelovati. Kje imajo živino? Kje plug in brano?

— Boga naj hvalijo, da nimajo zemlje. Nobenih skrbi in nadlog ne poznajo. Če je suša, ne posuši nič njihovega, če toča, ne pobije spet nič njihovega. Za nič jim ni treba skrbeti, samo na delo gredo, se najedo in še denar in živila dobe. Bedaki, bolje se jim godi ko nam.

— Tale Jernej si misli, da smo pri nas že tako daleč ko v Rusiji. Da prideš, nič ne vprašaš, ampak kar vzameš. Ti si se pa trudil leta in leta. Saj tudi graščaki niso prišli čez noč do zemlje, ki jo imajo dandanes. Stoletja in stoletja so se borili zanjo. Pa bi jo naj zdaj kar tako dali iz rok! No, bodo še lepo počakali.

— A kdo nam bo hodil delat — jih je najbolj grizlo — če dobe kajžarji zemljo. Že zdaj težko dobiš delavca ob žetvi in košnji, kaj bo pa potem, ko bo imel vsak svoj kos zemlje, kjer si bo nasadil luka in vse leto hodil z njim po svetu.

Vse zadnje dni je šlo tako po vaseh: tihe želje, dolgi pogovori, posvetovanja, smeje in krepke besede, grožnje in kletve.

Za nedeljo po maši pa je Jernej sklical sestanek pri Vršiču.

Župnik je pridigal — bilo je na cvetno nedeljo — o velikonočni spovedi in kazal ljudem njihovo grešno življenje.

„Ljudje, zdaj pred največjim praznikom pogledjte vase, da boste videli vse svoje hudobije in grehe. Ali si nikoli ne zaželite tuje lastnine? Ob vašo njivo meji sosedova. Eno brazdo bi še moral imeti, pa bi bil ogon, vam pravi hudič. In vi nastavite plug in si jo priorjete. Eno red še, pa bo dovolj za mojo živino, vam šepeče skušnjavec, in vi zakosite v sosedov travnik. Takšne grehe, dasi so vnebovpijoči, vam Bog v svoji dobrotljivosti odpušča, če se spokorite. Toda zadnje dni je nekatere obsedel sam satan: kaj ena brazda in ena red, veliko njivo hočejo, obširen travnik so si zaželeli! Ljudje, ali imate še kaj vere? Ali imate še kaj vesti? Vzeti hočete, kar ni vaše, imeti hočete, česar si niste prislužili. Vaši prsti so se izpremenili v hudičeve kremplje, s katerimi bi si radi nagrahili posvetnega bogastva. Toda ne pozabljajte, da so nad vami zakoni, posvetni in božji. Spametujte se! Spokorite se! Ne iščite sreče v pozemeljskem življenju, marveč v življenju, ki vas čaka tam zgoraj, kjer boste imeli vsega, česar si boste želeli...“

V cerkvi je ves čas lahno šelestelo. Otroci so vzdigovali butare, zamahovali z njimi in jih predevali iz roke v roko. Vsa cerkev je bila

polna prijetnega šuma, nemira in vonja po zelenju, rasti in zemlji. Ljudje so čutili zemljo že skoraj v rokah, zato so jih župnikove besede še bolj bičale in trpinčile.

Po maši so se ustavljali zunaj cerkve v gručah in bili kar veseli, če je kdo odprl usta in izpregovoril o tem, kar je bilo vsem v duši.

„Jaz ne pojdem nikamor,“ je dejal stari Kranjc, „za norca nas ima oni oné in Šegula nas bo nazadnje še iz kože izgnal.“ Popravlil si je klobuk in odkreval proti domu. Nekateri so mu sledili, drugi pa pristopili k sosednji gruči.

„Pojdimo in poglejmo, škodovati nam ne more“, je modroval debelušast možiček. „Zaprl nas ne bodo zaradi tega, mogoče pa res kaj dobimo.“

Mnogo jih je tako mislilo. In krenili so z njim proti Vršiču.

Žgečev hlapec Boštjan pa je hodil od gruče do gruče in vabil:

„Pridite, da se pomenimo. Jernej bo vse razložil. Boste slišali, kakšne ljudi imamo v vasi!“

Celó Lajhovka je vabila ženske:

„Pojdimo, da slišimo! Saj sem vam že pravila, da so na Hrvaškem ubogi ljudje dobili zemljo, a mi niste verjeli.“

Toda ženske so se porazgubile domov, samo Lajhovka je odšla proti gostilni.

Pred gostilno so spet postajali. Ko so opazili pred šolo, da se Šegula razgovarja s Sokom, so se nekateri zbal in odšli domov, a drugi so obotavljaje se stopili v gostilno.

Gostilniški sobi sta se napolnili: po večini ozki suhi obrazi, blede in izpiti, le tu in tam se je smejalo dvoje veselih oči.

Nekateri so glasno govorili in zamahovali z rokami, da bi skrili zadrego, drugi vliвали vase brezbarvno vino, ki ga je Vršič za to priložnost že zarana znova krstil. Jernej, še zmerom z brado, ki si jo je dal v mestu lepo pristriči, je bil videti sredi množice kakor nov apostol. Oči so se mu bleščale v skrivnostnem ognju in komaj je dočakal, da so se ljudje umirili in da je mogel izpregovoriti. Sprva je govoril počasi, pozneje pa je zašel v ogenj. Semtertja je vpletal ruske besede. Ljudje so ga v začetku poslušali nezaupno, naposled pa jih je ogenj njegovih besed potegnil za seboj.

„Tovariši“, je začel. „Nekdaj, pred stoletji in stoletji, je bila zemlja last tistega, ki jo je obdeloval. Ljudje so živeli v nekakšnih zadrugah in bili vsi skupni lastniki zemlje, kjer so pasli svoje črede, sejali, kosili in želi. Vsi so bili enaki pri delu, dobičku in lastnini. Počasi pa so si posamezni ljudje pridobili toliko oblast in moč, da so se znali dvigniti nad druge, se polastiti njihove zemlje in celó njihovega življenja. Tako je vsa

prostrana zemlja pripadla le nekaterim ljudem, ki je niso sami obdelovali, marveč samo uživali njene sadove ter gospodovali nad desettisoči in desettisoči ljudi, ki niso imeli v svoji lasti ničesar, niti svojega življenja. Dolga stoletja je v naših krajih gospodoval samo grof, kmet pa mu je tlačanal in se ubijal zanj. Celó cerkev, ki naj bi bila po Kristovih načelih brez zemeljskega kraljestva, si je pridobila ogromna zemljišča, ki so jih obdelovali kmetje-sužnji. Cerkev in grof sta se zvezala, izrabljala kmeta in mu pila kri; grof ga je strašil z biričem, a cerkev s hudičem; v zahvalo za pokorščino mu je pustil grof milostno življenje, a cerkev mu je obljubljala po smrti večno zveličanje. Toda kmalu je tu in tam kakšen tlačan dvignil glavo in se vprašal: Ali je res to božja in človeška pravica, da vse življenje trpim na zemlji, ki je prav tako moja kakor graščakova, da na zemlji, ki je last vseh ljudi, dajem vso svojo moč in kri za tujega človeka, sam pa nimam niti toliko, da bi položil na svoje tole svojo hrapavo in razjedeno dlan? Po zemlji je zavrelo. Od Severnega morja do naših polj in travnikov so se dvignili ljudje, se uprli gosposki in cerkvi ter si hoteli sami razdeliti zemljo in delo. A bili so preslabi, oborožene vojske graščakov in škofov so jih pobile in jih vrgle v še večje suženjstvo.“

Jernejeve besede so padale trdo na ljudi. Od početka so jim bile tuje in neznane ter so se jih bali; a kmalu so začutili, da jim razodevajo nekaj, kar je nezavedno tlelo v njih samih. Tu in tam je še bilo kako motno, mrtvo, a večina se jih je bleščala v ognju nečesa velikega.

„Toda moč tega tlaččenega ljudstva je bila vedno večja“, je nadaljeval Jernej. „Zavest, da je devet desetih vsega človeštva takih, ki delajo in trpe za eno desetino, je bila vedno močnejša. Obenem je rasla druga: ista usoda veže teh devet desetih, najsi bodo doma v ruski ali ogrski nižini, v Alpah ali pod Uralom. Naposled so se ljudem odprle oči: Zemlja, kjer delamo, trpimo in umiramo, je naša; mi, ki dajemo življenje človeštvu in ga s svojo krvjo vzdržujemo, množimo in nadaljujemo, mi moramo postati tudi resnični gospodarji tega sveta. V Rusiji se je to že zgodilo...“

Jerneju so žarele oči; moral je stopiti na stol in dati duška svojemu navdušenju za državo, iz katere je prišel.

Potem je razložil odredbe, ki so dotlej izšle za ureditev agrarnega vprašanja. Leta 1920. odredba, ki je podrobno določila, katera zemlja naj se dá za enkrat v štiriletni zakup in komu. Zemljo lahko dobe vsi tisti poljedelci, ki je imajo manj ko deset oralov, a prednost imajo invalidi, vojne vdove in dobrovoljci. Razdeliti je treba vso veleposestniško obdelovalno zemljo, kolikor je ima poedini veleposestnik čez pet in sedemdeset hektarov.

Nato je nadaljeval:

„Po teh odredbah bi morali mi dobiti čez sto hektarov zemlje, to se pravi vsakdo približno dva orala.“

Presenečen vzklik ga je prekinil.

„Dà, čez sto hektarov“, je zaklical Jernej. „Veleposestvo naše grofice Mondscheinove meri tri sto štiri in osemdeset hektarov. Od tega je okoli sto osemdeset hektarov obdelovalne zemlje: njiv, travnikov, pašnikov in vinogradov. Že lansko leto bi morali dobiti teh sto hektarov zemlje, a dobili niste niti pedi. Kako je bilo to mogoče? Odgovor je lahek! Te odredbe so izdali predvsem ljudje, ki so sami spadali pod ta zakon. Zato so ga tako sestavili, da se paragrafi lahko obračajo na vse strani, to je tako, kakor je komu prav. Razen tega pa imajo pri izvrševanju odločb opraviti ljudje, ki jim je tisočak iz veleposestnikovega žepa več ko pravično izvrševanje njihove službe. Tako se je moglo zgoditi, da sta vas grajski oskrbnik Šegula in župan Sok lahko ogoljufala za zemljo. Vam sta vse dopise zamolčala, oblastva pa z lažnivimi podatki in zlasti z denarjem prepričala, da se veleposestvo Mondschein bavi z vzornim kmetijstvom, in sicer z vzrejanjem bikov in z vzdrževanjem kobilarnic. Ali ste slišali: naša triinosemdesetletna plemenita devica Mondscheinova se ukvarja z vzrejanjem bikov!“

V obeh sobah so ljudje planili v smeh.

„Razen tega sta še poročala, da so tri četrte one zemlje, ki bi jo morali dati vam, neporabne za obdelovanje, da so to močvirja, ribniki in gozdovi. Močvirje je na primer Vrbje, kjer spravi graščina dvajset voz sena in otave, gozd je pol Zgornjega polja, kjer zraste čez deset voz sena, in neplodna zemlja so spodnji deli Falatov, kjer zraste vsa koruza, kolikor je graščina pridelala! In pisala sta, da daje graščina že tako vsakemu svojemu delavcu košček zemlje, ki jo lahko obdeluje po svoji volji, in da ni v Lukovcih, Petkovcih, Orehovcih in pri Sv. Magdaleni, na Ilovšaku in v Bukovcu, kjer ima graščina Mondschein svoja posestva, nikogar, ki bi bil brez zemlje. Tako sta vas ogoljufala za dve sto oralov zemlje. Čudno pa je le to, da vi, ki hodite in se vozite toliko po svetu, niste od lanskega poletja izprevideli te goljufije.“

Tedaj se je nekdo oglasil:

„Saj sem pozimi bral o tem v časniku; vprašal sem takoj Soka, kako bo pri nas, pa mi je dejal, da se to ne tiče naše graščine, ker imamo že tako graščinsko zemljo v najemu.“

Zdaj so tudi drugi povedali, da so slišali in se pogovarjali o tem. A Šegula in Sok sta jih vselej odpravila. Nastal je šum in nemir. Ljudje so pritrdjevali, vzklikali in izpraševali.

Razumeli so, da je to drugače, kakor je bilo doslej.

Zemljo sicer dobiš samo v najem, plačaš zakupnino, a ne graščaku, marveč uradu. S Šegulom nimaš opravka. Zemlje, ki je dobiš, ti nihče več ne more vzeti. Razen tega pa je to le začasno, prej ali slej bo ta zemlja tvoja. Mogoče že jeseni, vsekako pa prihodnjo pomlad.

Jernej je še govoril in razlagal. Videli bodo, kako bosta čez nekaj tednov Šegula in Sok ponižna. Prišla bo komisija, ki se bo vpričo vsega ljudstva morala prepričati, koliko kobil in bikov stoji v graščinskih hlevih in kako zelo je nerodovitna zemlja v Vrbju, Zgornjem polju in Falatih. Samo nikogar naj se ne boje. Kar bodo dosegli, bo samo začetek, in ne smejo mirovati prej, dokler ne bo stala v grajskih hlevih njihova živina.

Tedaj se je nenadno vzdignil izza mize stari Rakuž, ki je bil že ves siv in zgrbančen, se oprijel stola in jel govoriti ostro, sikajoče:

„Ljudje božji, ali ne vidite, da je to Antikrist, ki vas hoče pogubiti? Niste li slišali danes pri pridigi, da je greh, polakomniti se tuje zemlje? Ljudje, poslušajte božji glas, ne pa hudičevega! Pojdite za Kristom, ne pa za Antikristom!“

Starec je vpil in krilil z rokami; nekatere je postalo groza njegovega strašnega pogleda in glasu ter so se že v duhu odpovedovali zemlji, a drugi so vzklikali, da so nazadnje prevpili njegov glas.

„Stari ste, boter. Kmalu vas bodo položili v zemljo, zato se je pa bojite!“

*

Po tej nedelji je nad vsemi viselo nekaj čudovitega. Polja so se primaknila k hišam, še v zaprte kamrice je zadehtelo po sveži, zorani zemlji. Trava je kar vidno zelenela, solnce je tako toplo sijalo, da še starci niso strpeli več v kočah, pomlad je prišla kar čez noč. Nič ni bilo več hudo, čeprav je bila klet prazna in ni bilo pri hiši ne vžigalic ne soli. Kaj vse to, saj se je vendar skozi vsako okno smejala lepa njiva s širokimi ogoni, kjer je rasel v ravnih vrstah lep, rdečkast luk ali je zorela rumena pšenica z dolgim polnim klasjem. Kaj, če si se najedel do sitega samo enkrat na dan, ko si pa od zgodnjega jutra do pozne noči hodil po zemlji, ki se ti je smehljala in dobrikala, češ, le glej me, tvoja bom kmalu, s svojimi rokami boš segel vame in jaz ti bom dala vsega v izobilju in ti poplačala vse dosedanje krivice! Ljudje so bili omamljeni. Dolgo v noč je bilo slišati pritajeno šepetanje.

V vseh kočah, v vseh ljudeh je živela samo ena misel: Zemlja.

Zemlja, ki jo bodo dobili.

V

Medtem ko je Jernej zbiral podatke za izvolitev agrarnega odbora, ki naj bi izvedel delno razlastitev veleposestva Mondschein, je bil velik sejem v Murski Soboti, kamor se je odpeljala skoraj četrtnina Lukovčanov.

Botra Nana in njen enako stari brat Tomaž sta že ves dan pletla vence. Sedela sta na nizkih stolčkih v gumnu, jemala iz velike košare lepe lukove glave, ki sta jih že prejšnji popoldan lepo osnažila, jim odtrgala koreninice in jih vpletala s slamo v vence. V vsak venec po dvanajst enako debelih. Nana ni bila zgovorna, Tomaž pa je sploh najrajši samo molčal. Ves dan nista izpregovorila deset stavkov. Slišalo se je samo šumenje slame in padanje vencev na kup.

Nana in Tomaž sta prebivala skupaj že skoraj trideset let. Sprva sta živela doma v koči, kjer je živel zdaj Drejč, delala na graščinskem ter vozila luk v Gradec, Maribor in na Hrvaško. Pri tem pa je vselej imela prvo besedo Nana. Tomaž je napravil, kakor je odločila ona. Bil je slaboten, boječ fant, ki se ni upal zvečer sam na vas. V nekaj letih sta si toliko prislužila, da sta po rajnem Škofovem Jaku kupila kočo z njivico in travnikom. Tomaž je popravil to in ono, čez leta sta si postavila nove svinjake in dokupila travnik, pozneje še kravo in konja. Desetletja že trgujeta z lukom, skoraj vsak teden naložita voz in se odpeljeta za dva, tri dni. Živino jima medtem že od nekdanj opravlja Ana, za kar dobiva vsak dan lonec mleka. O njunem življenju so ljudje v začetku toliko govorili in namigavali, da jima je župnik celó prepovedal bivanje pod isto streho. Toda dober mesec pozneje se je že ljubeznivo pogovarjal z njima.

Vršč se je tedaj smejal in pripovedoval po tihem ljudem:

„Za nekaj maš sta plačala in kupila cerkvi dvajset sveč. Zdaj lahko spita tudi v isti postelji.“

Z leti so govorice utihnile, saj je Nana od vsakogar kupovala luk, a župnik ju je celó stavljal faranom za zgled lepega krščanskega življenja. Poleg tega je šla Nana vsakomur, kdor jo je le naprosil, za botro. Skoraj pri vsaki hiši je bil kdo, ki mu je bila birmanska botra. Zato so jo sploh klicali samo „botra Nana“. To je bilo tudi zanjo največje veselje. Vselej je lahko videla škofa od blizu. Ko je bila pred letom dni birma v Lukovcih ter je bila Nana botra Tuniki in še trem dekletom, jo je sam škof poklical po birmi k sebi ter jo vpričo domačega in drugih župnikov pohvalil, češ, spominja se, da je bila, ko je pred pet in dvajsetimi leti prvič birmal, tudi ona birmanska botra, kakor je sedaj ob petindvajsetletnici njegovega škofovanja. Zategadelj ji je podaril lepo,

zlato obrezano mašno knjigo, ki jo je Nana jemala k maši samo o velikih praznikih, srebrno svetinjico in veliko podobo Križanega.

Ko sta spletna ves luk, je šla Nana krmit svinje, a Tomaž je izvlekel iz gumna voz na lojtrce, položil vanj velik, iz vrbja spleten koš, ki je bil dolg kakor voz, ob straneh visok kakor lojtrce, zadaj precej višji, spredaj brez prečne stranice. V koš je zložil vence. Tri redi ali kakor pravijo v Lukovcih tri „okna“. Potem je pritrdil na voz šotor, polkrožno streho, spleteno gosto iz protja in dolgo kakor voz.

Ko sta se hotela odpeljati, je prišla Tunika in ju prosila, naj jo vzameta s seboj.

„Predaleč je: Dvakrat tako daleč kakor v Maribor. Šele v nedeljo bomo doma.“

(Dalje prihodnjič.)

† DR. FRAN ZBAŠNIK

Dne 3. februarja je umrl naš najstarejši pripovednik in publicist. Letos dne 1. oktobra bi slavlil osemdesetletnico svojega rojstva, ki bi šla najbrž neopaženo mimo nas, zakaj Zbašnik ni silil nikoli v hrupno javnost, zlasti ne kot pisatelj; saj niti svojega imena ni videl rad natisnjenega, odtod pri njegovih leposlovnih spisih toliko psevdonimov: Žaljski, Fr. Dolinčan, F. J. Doljan, Malograjski, Fr. Milovršnik, Novus, Fr. Strnad, Jos. Frančič, Fr. Serafin.

Njegovi literarni početki segajo daleč nazaj, še v Stritarjevo dobo. Ko je Stritar leta 1876. obnovil Zvon, mu je sedmošolec Zbašnik na prigovarjanje prijatelja L. Pintarja poslal pet pesniških prvencev, ki so našli v urednikovi listnici obširno oceno z laskavim zaključkom: „Vaše pesmi smo brali s pravim veseljem... Vse kažejo lep, nenavadno lep talent; zdi se nam, ako se ne motimo, da Vas smemo imenovati pravega pesnika, in to ni kar si bodi. Pravi pesniki so redko sejani...“ (272). Pesništvo ga je mikalo že kot dečka, in ko se je začel sam poskušati v stihotvorstvu, je ustvarjal verze z lahkoto. Ker pa ni našel nikdar potrebnega časa, da bi kritično pretehtal, kar je v naglici napisal, zato tudi ni nikomur svojih pesmi ponujal. Tako se je zgodilo, da je v vsej dolgi dobi le bolj slučajno objavil nekaj nad tucat pesmi, med njimi največ trioletov. Vso ostalo, dokaj obilno pesniško žetev pa je čuval zase v beležnicah ter naposled vse pesmi brez izbire izročil plamenom. Sam sodi o njih, da bi se v sedanjih razmerah izdane občutile kot anahronizem, „zakaj: soneti, gazele, trioleti, rondeli, sicilijanke — komu imponira dandanes še kaj takega? Vse ob svojem času!“ —

Dolgotrajna živčna bolezen, dediščina nevesele mladosti, in preobloženost v službi sta bili vzrok, da se je po prvi črtici, „Medailon“, objavljeni 1879 v Poznikovem Slovanskem almanahu, tako pozno spet lotil beletrije, nekako v času, ko se je pri nas že začel oglašati literarni boj med „novostrujarji“ in starejšo generacijo. Zbašnik je bil v sredi med starejšimi in mlajšimi pisatelji. Bil ni nikoli načelen nasprotnik pa tudi ne brezpogojen pristaš kake literarne struje, kombinacija raznih struj se mu je zdela dopustna in celó potrebna;

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

Toda Tunika ni mirovala. Kar je bila v Mariboru, je marsikateri večer sanjarila o mestu, o beli cesti, koder se pelje, pelje. Polja, gozdovi, vse gre mimo, ona pa se pelje v nove kraje, med nove ljudi. Še nikoli ni bila v Prekmurju. Pravijo, da je prav tako kakor na Ruskem. Oče ji je pripovedoval, kakšna čudovita ravnina je tam, taka, da bi se kar izgubil v njej. Voziš se dan, še en dan, ves teden, pa ji ni konca.

Nazadnje sta vendar privolila.

Nana je še enkrat pregledala voz, nato so se odpeljali.

Kmalu za njimi se je odpeljal Drejčev sosed Meško, ki si je v graščini izposodil konja in voz za deset težakov. Pred odhodom se je z ženo sprl zaradi štiriletnega Vanjka, ki ga je hotela žena vzeti s seboj in ki ga Meško sploh ni maral, ker si ni bil na jasnem, ali je njegov ali Šegulov. Saj je Šegula lazil za njegovo ženo, ko je bil on na fronti. Nazadnje je ozmerjal ženo z vlačugo in se odpeljal sam.

Medtem so k Vršiču vozila dekleta na kankolah vreče luka in jih nalagale na velik voz.

„Zdaj bo pa dovolj“, je dejal Vršič, ko je prišel iz gostilne in zagledal voz, zvrhano naložen z vrečami.

„Štirinajst, to bo malo hudo. Če ne pojde, bomo zgornje zmetali v jarek“, se je zasmel.

„O ne, pač pa boste morali vi z voza“, so se zasmejala dekleta rejenemu gostilničarju, ki mu bodo morala plačati za vsako vrečo dva desetaka in prav toliko zase.

Sredi popoldneva sta se odpeljala Drejčev Andrej in njegova petnajstletna sestra Urška. Andrej je nakupil pet vreč luka, Urška pa je peljala vrečo svojega. Andrej je veselo požvižgaval in že spotoma skozi vas računal: prodati mora vse, povprečno kilogram po pet dinarjev, to je dva tisoč dinarjev, za luk je dal tisoč šest sto, za voz in konja pa sto dinarjev, torej mu mora ostati tri sto dinarjev. Vselej je v začetku poti tako računal. Včasih je bilo, kakor je izračunal, a največkrat ne. Redko več, drugače pa vselej manj. Toda on si ni zaradi tega nič storil, čeprav je trikrat zapovrstjo zaslužil komaj za cigarete. Samo da je lahko sedel na voz, si žvižgal preko polj in travnikov, stal s svojim lukom na trgu v Mariboru, Murski Soboti, Gradcu, Čakovcu, Varaždinu, Krapini, Rogatcu in drugod, pozdravljal ljudi, kričal in prodajal, potem pa šel v gostilno ter si kupil pečenko in dve, tri, štiri četrtinke vina. Včasih — v Varaždinu, Krapini in Čakovcu — si je privoščil še žensko in veselja-

čil nekaj dni, dokler se ni utrujen in brez denarja vrnil, nakupil luka na kredo ter odšel po vaseh v smeri proti Mariboru in Slovenski Bistrici. Živel je ob kruhu in luku, samo da je prišel spet do denarja, potem pa je krenil s širokim smehom v slovensko, hrvaško ali nemško mesto.

Vse je že zelenelo. Travniki so bili kakor velik zelen namizni prt, lepo ravni in zlikani, Blatnica je bila visoka in kalna še od neurij v prejšnjem tednu.

Andrej je pokal z bičem in prepeval svojo pesem:

„Dere sen ja mali bija,
te je lüšno blo,
kol'ca sen po hiš' potaka,
varva mačkico.“

Voz s sivim šotorom se je počasi pomikal po beli cesti med njivami in travniki. Tu in tam so ob cesti ljudje sadili krompir. Andrej jih je pozdravljal in jih klical. Do Kamenšaka so ga vsi poznali kot Drejčevega Andreja, od Kamenšaka daleč v Prekmurje in Zagorje pa kot „veselega Andreja“. Krčmarji in krčmarice so ob velikih sejmihi stali na pragih in ga čakali. Vselej je ustavil, spil četrtnko vina ter povedal nekaj novic, ki si jih je izmislil, če ni bilo dovolj zanimivih. S smehom je prišel, s smehom odšel. Vsa vas se je zbrala, če ga je kje zatekla noč. Pregovorili so ga, da je prenočil v gostilni. Andrej je privlekel iz šotora gosli, igral in pel kakor cigan ter objemal dekleta, da ga niso ves teden pozabila.

Ponoči je prispel v Mursko Soboto.

Ob vsaki strani glavne ulice so že stali vozovi z lukom in stojnice z najrazličnejšim blagom. Svoj voz je zapeljal tik Naninega, nato pa odšel v gostilno.

Drugo jutro je bilo že zgodaj po ulicah vse polno kmetov in kmetic, ki so prišli iz vsega Prekmurja.

Okoli Andreja se je nabrala kmalu velika gruča ljudi. Držal je v vsaki roki po nekaj vencev in kričal, da so ga slišali vzdolž ulice:

„Kume in kumice, venec po devet, samo po devet dinarjev. Luk pa tak, da ga ni v vsej Evropi boljšega!“

Kmetici, ki je otipavala venec, ga je kar vrgel na rame:

„Kumica, za devet ga dam vam, ker se že poznav.“

Vrgel ji je še enega.

„Nate še enega, da boste imeli nekaj časa mir.“

Ko mu je plačala, jo je Andrej za slovo potrepljal po bokih in ji zašepetal na uho:

„Kumica, dajte svojemu kumeku nocoj luka, pa boste videli, kako bo divji!“

A že je zagledal mlado dekle, jo objel in ji pokazal venec najdebelejšega luka:

„Glej, tako lepo rdeč je, kakor so tvoja lica, ná, kupi ga, dam ti ga za dvanajst, ker si tako lepa.“

Dekle se je pogajalo, Andrej pa je kričal, se šalil, vabil ljudi in ji popustil na devet. Nato ji je vrgel v naročje še en venec, češ, drobiž bo izgubila, venca pa ne bo.

Starejšega kmeta, ki je z zanimanjem ogledoval njegov luk, pa je kar potegnil za suknjo:

„Hé, kume, kar bliže. Lep in dober luk imam. Kar potipajte.“ V trenutku mu je vrgel štiri vence na rame, medtem pa je potegnil iz žepa steklenico z žganjem in jo podal kmetu:

„Srknite ga, da boste videli, kakšen zraste pri nas.“ Kmet je nagnil in pohvalil.

„Zdaj pa kupite; takšen je tudi luk.“

Dolgo sta se pogajala, nazadnje pa je Andrej segel v vrečo, kjer je imel posamezne glavice, in mu podaril debelo glavo. Kmet je slednjič kupil pet vencev.

Ko je prišla mimo mestno oblečena gospa, je zavihtel svoje vence in zapel:

„Kupite luka pri meni, gospa,
imam svežega, rdečega, belega,
z njim vsaka ženica kuhati zna
za svojega možeka debelega.“

Gospa se je ustavila in smeje ogledovala Andreja.

„Le postojte, postojte sedaj,
najboljši luk je tu naprodaj,
kar pogledajte in potipajte ga,
saj pravi lukarski duh ima.“

Mlada gospa je gledala Andreja, visokega, od zdravja in življenja kipečega fanta, in kupila še več, kakor se je namenila. Plačala je in se še vedno ozirala vanj, a Andrej se je že obrnil k ženici, ki se je ustavila pred vozom in vprašala, po čem prodaja.

„Oj mati, kaj pa vprašujete,
kaj ogledujete in modrujete,
kar primite in vzemite jih pet,
saj vam jih dam po pet al' deset.“

Tako je šlo vse dopoldne. Andrej se je šalil, kričal, pel in dobro prodajal. Venci so mu kar vidno kopneli. Ko nekaj časa ni bilo kupcev, je skočil na voz in zapel, da so ga videli in čuli daleč po ulici:

„Ja sen Varaždinec, Varaždinec,
slavne majke sin.
V Gradcu ímam hiše tri,
a nobena moja ni.
Ja sen Varaždinec, Varaždinec,
slavne majke sin.“

Ostali so prodajali počasneje. Mnogo je bilo luka. Kdo bo toliko kupil. Če bi vsak kmet in vsaka kmetica kupila po en venec, pa bi ga še komaj vsega prodali. Polona, ki je prišla šele pozno zjutraj, je prodala komaj nekaj vencev.

Tudi botra Nana ni še prodala vsega, čeprav ga je pripeljala samo četrť voza, ker je ostalega razprodala že prejšnji dan med potjo.

Tomaž je prodajal ob vozu, Nana pa ponujala po ulicah. Ko je proti poldnevu še Tomaž odšel krmit in napajat konja, je ostala dolgo časa Tunika sama. Vzela je nekaj vencev v roke in ponujala:

„Kupite, kupite luka!“

Kmalu se je zbrala gruča moških in žensk. Bili so črni in čudno oblečeni, da se jih je kar ustrašila. A govorili so prijazno.

„Po čem, punca?“

Jemali so vence v roke in jih ogledovali. Majhna starikava ženska je utrgala z venca glavo luka, jo pomolila Tuniki prav pod nos in dejala sladko:

„Vidiš, dušica, tale glavica je pa gnila. In to hočeš tudi prodati? Ali ne veš, ptička, da se to ne sme.“ Ko je Tunika vzela luk v roke in ga pogledala, je z grozo opazila, kako so se možje z venci izgubljali nekam, nekdo je celó segel pod šotor.

Planila je na voz, mahala z rokami in kričala na ves glas:

„Glejte, luk mi kradejo!“

Toda njene besede so se izgubljale v trušču in kričanju. Nikogar ni bilo na pomoč.

Šele ko je prišla Nana, so cigani izginili. Odnegli so okoli petnajst vencev in cekar s kruhom in klobaso.

Sredi popoldneva so po večini prodali luk, če ne na semnju, pa po hišah. Polona ga je prodala nekemu židu, h kateremu jo je odvedel Martin, ki se je bil takrat pripeljal s kolesom. Andrej bi bil lahko vse prodal na semnju, toda nekaj vencev si je moral prihraniti za svoje stalne odjemalce.

S poslednjimi tremi je stopil skozi železna vratca v vrt, sredi katerega je stala lepa hišica. Pred štirimi leti so jo zgradili ruski ujetniki. Ko je nekoč prinesel sem luk, je vsega prodal. Najprej je stanovala v pritličju suha in že bela gospa, okoli katere je vedno tekalo najmanj po osem mačk; luka ni mogla videti. Ob koncu vojne pa je prišel k njej postaran general, ki je strastno rad jedel luk. Vselej ga je kupil nekaj vencev, čeprav ga je gospa že vpričo Andreja zmerjala zaradi tega.

„Potem boš pa smrdel ko polh. Pri meni ne boš spal tri noči“, je kričala.

A general se je smehljaj:

„Saj že tako ni vredno legati k tebi, spim res lahko tudi sam.“

Preteklo pomlad, ko je Andrej spet pozvonil in se že pripravljaj, kako bo podražil gospo ali gospoda generala še bolj navdušil za luk, mu je nenadno odprla vrata lepa mlada ženska. Širok nasmeh, ki ga je imel že pripravljenega, mu je zdajci izginil z ustnic in ni vedel, kaj bi dejal.

Žena se je nasmehnila njegovi zadregi in vprašala z madžarskim naglasom:

„Ali prodajate luk?“

Andrej je prikimal.

Žena se je odmaknila od vrat:

„Pa vstopite!“

Andrej je ubogal. V svetli prednji sobi jo je mogel šele prav videti. Imela je ogoljeno črne oči in lase. Odeta je bila v vijoličasto jutrnjo haljo. Prsi in boki so ji kipeli.

„Po čem?“

„Po deset za vas, ker ste lepi“, se je zasmel, ko ga je počasi minila zadrega.

Precej dolgo sta se šalila.

Potem je vsakikrat, ko je tod hodil, obiskal gospo Lejo; kmalu se je tako udomačil, da je presedel vselej pri njej v kuhinji kakšno uro. Včasih ni minilo med dvema obiskoma niti štirinajst dni, toda Leja je zmerom kupila nekaj vencev, dasi je Andrej vedel, da še enega ni porabila od zadnjič. Pozneje se mu Leja sicer ni zdela več tako lepa, da bi ob pogledu nanjo pozabil, čemu je prišel, kakor prvič. Čeprav je tudi zvedel, da ima že trideset let in da je žena postaranega trgovca, je vendar moral toliko misliti nanjo, kakor še ni mislil nikoli na nobeno žensko.

Pogladil si je kratke črne brke in pozvonil.

Vrata so se odprla in Leja se je prismejala:

„O, veseli Andrej, kje ste pa hodili, da vas ni bilo tako dolgo?“

„Lepa gospa Leja, za vas sem iskal po Lukariji najdebelejši luk.“

„Če ste hodili po vsej Lukariji, ste gotovo žejni“, ga je povabila v kuhinjo in mu prinesla steklenico vina.

„Na vaše zdravje, lepa gospa Leja, da bi še dolgo živeli in kupovali od mene luk“, ji je Andrej napil.

Prinesla je še zase kozarec in Andrej ji je natočil. Pripovedovala mu je vse mogoče novice, pri tem pa si popravljala bujne črne lase, ki so ji silili na čelo. Njeno polno telo, odeto v belo obleko, se je mehko odražalo v prvem mraku. Andrej je drhtel. Nalil si je kozarec in ga v dušku izpil.

„Zakaj ste tako utihnili, veseli Andrej?“ mu je dejala, ko je že predolgo molčal.

Andrej se je topo nasmehnil, Leja pa je pristopila k mizi in mu še natočila:

„Vsaj pijte, če že nočete govoriti“, je dejala in se ozrla vanj z vlažnimi očmi.

V mraku, ob dehtanju z vrta, se ji je zdel še močnejši ko običajno. Stopila je k oknu, noge so ji postale čudno mehke in okno se je odmikalo. Šele ko se je z rokami uprla na okenski podboj, je spet začutila, da stoji trdno. Ozrla se je na Andreja, ki je strmel vanjo. Zamižala je za trenotek in se trudno nasmejala:

„Andrej, zdaj vas bom pa imenovala dolgočasnega Andreja!“

Andrej je skomignil z rameni, čez čas pa dejal počasi, z vso zadržano strastjo:

„Jaz pa vas vražjo žensko.“

„Zakaj?“

Andrej je molčal.

Za trenotek ga je prešlo: Kaj vendar čaka. Drugače pogleda žensko, pa jo ima.

A niti vstal ni. Čutil je: če bi vstal, bi planil k nji in jo zdrobil v svojih rokah.

Tedaj je Leja stopila k mizi. Sklonila se je k Andreju, da ga je vsega prevzel vonj po njej in je videl še v mraku, kako ji gore oči; nekaj trenotkov je tako zrla vanj, potem pa je vprašala s smehom, ki je bil že krik:

„Zakaj sem vražja ženska, Andrej?“

Ko se je z lasmi doteknila njegovega čela, se je pa v Andreju utrgalo. Planil je, prižl Lejo nase, jo takoj nato vzdignil v naročje in jo stisnil k sebi, da je kriknila. Njen krik ga je še bolj razvnel. Odnese jo je v prvo sobo, ki jo je dosegel.

VI

Pozno popoldne so se odpravili Lukarji proti domu. Odpeljala se je tudi Urška, ker Andreja ni bilo odnikoder, pa tudi Martina in Polone ni mogla nikjer najti.

Prvi je vozil Vršič. Bil je precej okajen in pripovedoval je dekletom take, da so kar vreščale. Za njim je vozil Meško in se venomer sklanjal k Trezi, priletni ženski, ki jo je vzel že prejšnji dan med potjo na voz. Potem v daljšem presledku Urška, zadnji pa Nana, Tomaž in Tunika.

Ko so dospeli iz mesta, je Nana odprla veliko usnjeno torbo, ki jo je imela privezano pod predpasnikom, in začela preštovati denar. Tomaž je brez misli sedel poleg nje in vodil konja. Niti ozrl se ni na denar. Šele ko je zaprla torbo, je vprašal, zamahnivši z bičem:

„Kako je bilo?“

„Dobro,“ je odgovorila Nana, „čeprav so nas cigani okradli.“

Tunika je sedela na senu v šotoru. Temno je postalo v njem; če se je ozrla predsé, je videla med temnima postavama Nane in Tomaža in polkrožnim robom šotoru, da je zunaj še nekoliko svetlo. Premišljala je o vsem, kar je videla ta dan. Popoldne so bili šli v gostilno. Tunika je bila vsa zbegana od vrišča in kričanja. Pri sosednji mizi sta sedela Meško in Treza. Meško je ves čas silil Trezi v prsi, ona pa se mu je smejala. Če je prej videla, da so možje ali fantje objemali dekleta, se ji ni zdelo to nič kaj čudnega. Zdaj pa, kar se je vrnil oče, je neprestano premišljala o tem. Opazila je, kako je oče včasi — sicer zelo redko, a ona ni prezrla niti enega takega trenutka — objel mater in ji segal v prsi, dasi je bil sicer z njo zelo trd, saj je dobila mater večkrat jokajočo v kuhinji. Ob takih večerih je ostal doma in so zgodaj legli, Tunika za peč, oče in mati v posteljo. Oče je pripovedoval najčudovitejše reči; govoril je, kako jim bo še lepo, dobili bodo zemljo, sezidali si bodo hišo. Tunika je poslušala očetov nenavadno mehki glas, slišala je tudi mater, ki je samo semtertja pritrdila in zavzdihnila; potem je slišala, kako je začela njuna postelja šumeti; tedaj jo je mati tiho poklicala:

„Tunika, ali že spiš?“

Tunika je ležala nepremično in globoko dihala. Slišala je očetov glas:

„Pusti jo, saj spi.“

A mati se je dvignila v postelji in dejala še enkrat:

„Tunika, ali že spiš?“

Tunika se ni oglasila. Drhte je prisluškovala. Oče je še nekaj šepetal, potem pa je postelja začela enakomerno škripati.

Tuniko je spreletavala vročina, telo ji je drhtelo v čudnem nemiru. Vse, kar je kedaj slišala o ženski in moškem, ji je zdaj prišlo na misel.

Obnavljala je vse mogoče psovke grajskih hlapcev, pogovore žensk, ki jim je bila slučajno priča, prepire med sosedi in sosedami in župnikove pridige o nečistosti in o šesti božji zapovedi. Ob očetovem in materinem sopenju je skušala dognati, kaj se skriva za tem. Toda ni mogla razumeti. Misli so se ji križale, begale so in se motale, počasi se je nekam izgubljala, dokler ni vse skupaj izginilo. Ko se je drugo jutro zbudila in je videla, da sije zunaj solnce kakor običajno, da zmerja oče mater, ker še ni žgancev na mizi, je stala še pred večjo uganko. V šoli je strmela v knjige, a ni ničesar videla. Če jo je poklicala učiteljica in ji velela, naj čita dalje, je zbegana vstala in ni vedela, kaj bi. Popoldne pa je pohajala ob Blatnici in strmela v vodo. Vsa je bila pogreznjena vase in v nekaj, čemur ni mogla najti rešitve.

Vozovi so drdrali v mrzlo in temno noč. Nana se je ogrnila s težko volneno ruto, a jo je še vedno zeblo. Luč je imel le Vršič, ostali so vozili tik za njim. Konji so stopali za ropotom sprednjega voza.

Pred razsvetljeno obcestno gostilno se je Vršič ustavil, da spijejo malo čaja. Medtem vzide mesec in imeli bodo lepo pot.

Nana je nejevoljna ustavila konja. Ker sama ni hotela nadaljevati poti, je zbudila Tuniko, ki je trdno spala v šotoru, in odšla z ostalimi v prostorno gostilniško sobo, kjer so za pečjo igrali trije cigani, na drugem koncu pa je plesalo dvoje ali troje parov.

„O, lukarji so tu, ti imajo denar!“ je vzkliknil nekdo izmed pivcev, ki so sedeli za dolgo mizo. Lukarji so posedli za okroglo mizo v kotu in naročili čaja. Tunika se je zavedela šele tedaj, ko je gostilničar postavil pred njo skodelico vročega čaja. Zaslišala je godbo in videla, kako vsevprek plešejo, kričijo in vpijejo. Meško vrti Trezo in jo stiska k sebi, neznan velik moški pa pleše s Turkovo Tilo in jo skuša poljubiti.

Za mizo so sedeli le Tunika, Nana in Tomaž, ki je držal z obema rokama toplo skodelico in zdaj pa zdaj srknil iz nje. Dobro mu je delo. Ko je spil čaj, je prosil Nano, naj mu ga plača še skodelico. A Nana je dejala, da bodo že tako precej odšli. Tomaž je stiskal skodelico med rokami in hlastno srkal zadnje kapljice. Gledal je plesalce in prazno skodelico pred seboj in bilo mu je, da bi najrajši šel k svojim kravam in svojemu konju. Dà, taka je Nana! Stiska in hrani bog ve za koga! Skoraj stradata, Nana pa nosi denar v hranilnico, ne da bi mu povedala, koliko ga je. Saj vendar tudi on dela. Prej mu je včasih vsaj povedala, koliko sta stržila, zadnja leta pa niti tega ne več. Vedno bolj skopa je. Prej sta jedla ob nedeljah in praznikih vedno meso, zdaj ga komaj o velikih praznikih. Če kaj reče, ji ni prav. V prejšnjem času je le imel več

besede, a kar se je pred tremi leti na romanju tako prehladil, da od takrat težko in počasi hodi ter ne more opravljati težkih del, je trda z njim.

Včasih pa jima je bilo vendar lepo! Vozila sta se daleč naokoli in mnogokrat prav tako plesala in se vrtela kakor tile fantje in tale dekleta.

V Tomažu se je zbudil daljni spomin:

Dobro sta prodala luk in šla zvečer v gostilno. Igrala je ciganska godba. Plesala sta dolgo v noč. Ona je bila močna in polnih prsi. Kar trgali so se zanj. On pa ni hotel, da bi drugi plesali z njo, ko je bila vinjena in je pustila, da so jo stiskali in poljubljali. Dejal je, da je njegovo dekle. Vrtel jo je, stiskal k sebi in poljuboval. Smejala sta se in si po tihem govorila: Naj le mislijo, da si nisva brat in sestra. Saj na zunaj si nista bila podobna. Ona močna, rdeča v obraz, on pa suh fant, bledega in skoraj grdega obraza. Ko sta se sredi noči, oba močno vinjena, spravila na voz, sta legla na seno, ki je bilo v košu pod šotorom, in pustila konja, da je šel sam. Še v vozu pod šotorom sta se smejala, Tomaž jo je kar dalje objemal in poljubljal in stiskal k sebi. Nana se je v začetku sicer branila, toda čez čas ga je že sama privila k sebi in se mu vdala. —

Godba je prenehala. Pari so posedali. Tomaž se je spet zavedel. Med rokami je še vedno žulil prazno skodelico.

Godba je znova zaigrala.

Tomažu je postajalo vedno bridkeje. Vsaj skodelico čaja naj bi mu še kupila. Tako silno si ga je želel. Da, od takrat, ko sta pred tremi leti na Svetih gorah opravila življenjsko spoved in se je on prehladil, je Nana vsa drugačna. Vso nedeljo presedi v cerkvi in vsak večer mora moliti z njo vse tri dele rožnega venca. O njunem prejšnjem življenju še namigniti ne sme.

Spet je utihnila godba. Vršič se je prizibal k mizi in stresel Nano za ramena:

„Nana, se nič ne vrtiš? Včasih si se pa tako, da so se ti krila dvigala do stropa. No, kaj sedita za prazno mizo?“ Obrnil se je h gostilničarju: „No, prinesi liter boljšega, da ogrejemo še tema dvema stare kosti.“

Ko je spil Tomaž dva kozarca, mu je postalo topleje. Oči so mu počasi oživele in začel je govoriti, da se je Tunika čudila. Saj je običajno zmerom molčal, zdaj pa jima je pripovedoval, kako so ga spodili od vojakov, kako sta bila z Nano nekoč napadena sredi noči, ko sta imela polno mošnjo srebra, in kako je napadalce ugnal, čeprav so bili trije.

„Tunika, to bi bila morala ti videti. Skočili so nenadno na cesto, eden je prijel konja, druga dva pa sta skočila na voz. Nana je zavpila,

a jaz sem sunil na levo in na desno ter udaril po konju, da se je dvignil na zadnji nogi, potem pa skočil in podrl vse tri na tla. Čez enega je šel voz, ker je strašno zatulil. Ko sta pa druga dva vstala, smo bili že daleč.“

V tem sta vstopila Martin in Polona.

Burno so ju pozdravili.

Martin je takoj naročil liter kuhanega. Ko je zaigrala godba, je potegnil Polono v gnečo. Vrtela sta se sredi sobe in odrivala pare, da so zadevali ob stole in mize. Prah se je dvigal s tal, da ni bilo moči spoznati poedincev. Vse se je gibalo, vrtelo, zaletavalo, vse je begalo in se lovilo v taktu divje ciganske godbe.

Ko so ostali upehanci posedli, je vrgel Martin ciganom stotak:

„Zdaj pa samo za naju!“

Pograbil je Polono in se zavrtel z njo po sobi. Cigani so igrali, da jim je kapalo s čela, Martin pa je kričal:

„Zaspanci, to je za stare babe! Hitreje, hitreje!“

Vsa soba ju je gledala, jima ploskala in se smejala. Že ni bilo več videti, kako se jima dotikajo noge tal, zdelo se je, kakor bi plavala. Godba je bila že sam krik. V trenutku je Martin vzdignil Polono v naročje ter jo vrtel, dokler niso ciganom omagale roke in niso vsi hkrati zavpili:

„Ne možemo više!“

Krčmar je prinesel kuhanega vina.

Pili so. Martin je naročil še za vsako mizo liter. Vse je besnelo. Celó Nani je šlo samo na smeh. Tunika pa ni nič več jasno videla, zakaj vse se ji je zdelo tako daleč in tako čudno. Samo moške in ženske je videla, kako se objemajo in privijajo drug k drugemu. Videla je, da sta celó botra Nana in Tomaž sedla bliže in se smejala.

Tedaj je Martin spet planil pokoncu.

„Zdaj pa vi, da vidimo, kako dolgo vzdržite. Pojdite vsi!“

Vsi so morali plesati. Celó Nana in Tomaža je potisnil v gručo.

„Naj bo,“ se je smejal Tomaž, „pa še midva.“

Sprva jima je šlo nerodno. Tri leta že nista plesala. Toda počasi so se jima noge same začele premikati v krogu. Plesala sta in se izgubljala v vrtoglavosti. Nista govorila, a ves čas sta se smehljala drug drugemu.

Bilo je že čez polnoč, ko se je nekdo domislil, da bi se odpeljali. Vršč se je nasmejal, češ, saj je še čas, Nana pa se je opotekla ven, in ko je videla, da je zunaj svetla noč, je začela prigovarjati, naj vendar odidejo, če hočejo priti do maše domov. Toda nihče je ni maral slišati, celó Tomaž ni bil pri volji, da bi odšel. Šele čez dobro uro so se Nana, Tomaž

in Tunika, Meško in Treza, Urška in Šorlijeva Neža, ki je prisedla kar k Urški, vendar odpravili.

Tunika je na odejeh v košu kmalu zaspala, Tomaž pa je neprestano govoril. Toplo mu je bilo in najrajši bi bil privil Nano k sebi.

Ko so zavili v gozd, se je čez nekaj časa ustavil za njima Meškov voz. Tomaž se je ozrl in je videl, kako sta Meško in Treza izginila čez cesto. Nasmeljal se je in pogledal Nano. Njegov pogled je bil kalen. Dolgo je premišljal, kako bi si jo spet osvojil. Videl je, da Tunika spi in da sta Urška in Neža daleč spredaj.

Ko sta prišla pod strmi hrib ter je konj počasi in trudno sopel, je izpregovoril:

„Ko bi šla dol, konj težko vleče . . .“

Stopila sta z voza in stopala drug tik drugega. Tomaž se je nasmejal:

„Ali še veš, kako je bilo včasih, ko sva šla tod?“

Živo se je spominjal, da sta mnogokrat, ko sta se tod vračala ponoči domov, zavila v gozd. Tudi Nani se je zbudilo živo v spominu. Že prej ko je sedela na vozu, je mislila ves čas na to. Toda njena obljuba na Svetih gorah jo je begala. A čedalje manj. Ko jo je Tomaž potegnil za seboj, mu je voljna sledila.

Tunika se je prebudila in s strahom opazila, da ni nikogar na vozu. Planila je izpod šotoru. Voz je stal na vrhu klanca sredi gozda. Spreletela jo je groza. Ozirala se je na vse strani, toda nikjer ni bilo nikogar. Potem je zaslišala iz gozda nejasne klice in hitre korake. Odrevenela je od groze in zakričala. Njen krik je dolgo odmeval po gozdu, da jo je obhajala še večja groza. Planila je z voza in se stisnila h konju.

Kmalu nato sta stopila na cesto Nana in Tomaž.

„Šla sva na stran“, se je nasmejal Tomaž v zadregi.

Spet so se peljali. Tunika ni hotela v koš. Sedela je spredaj med Nano in Tomažem. Groza jo je počasi minevala, saj je bila tako lepa noč. Polja naokoli so bila vsa srebrna. Niti opazila ni, da sta Tomaž in Nana v kratkem zadremala. Vsa je bila zamaknjena v lepoto mesečne pokrajine.

Nenadno pa je ob njej kriknilo. Zdajci je opazila, kako je Tomaž omahnil v koš, hkratu pa je poskusil skočiti na voz velik, neznan moški. Tunika je zakričala in zgrabila za bič, ki ji je padel iz Tomaževih rok na krilo, in z vso močjo udarila po konju. Čez trenotek se je zasvetilo in počilo. Videla je samo konja, kako se je dvigal in padal, ter se ni niti zavedala, kako dolgo ga je bila in kričala kakor brezumna. Čez dolgo časa je šele opazila Nano in slišala njen glas:

„Čakaj, Tunika, saj ni nikogar več.“

A še zmeraj je mahala po konju in kričala. Nana ji je komaj iztrgala bič iz rok:

„Nehaj, Tunika!“

Obmolknila je. Ko pa je opazila Tomažev okrvavljeni obraz in zaslišala Nanin pretresljivi krik, je začela znova kričati in bítí konja, da je dirjal po beli cesti, dokler se ni ves zasopel ustavil pred vozom, v katerem sta se peljali Urška in Neža. Vsega, kar se je potem zgodilo, ni mogla nikoli pozneje jasno razumeti. Spominjala se je, kako je Nana tulila:

„Umr! bo brez spovedi! Sveta Marija, brez spovedi!“

Pred neko hišo so obstali. Nana je planila z voza in klicala ljudi. A nihče se ni oglasil. Peljali so se dalje, Nana pa je vso pot vzdihovala:

„Sveta Marija, odpusti, izprosi, da bo doživel spoved.“

Konj je težko sopel v visok hrib, vrhu katerega se je svetila bela cerkev. Nana se je pognala z voza in tekla navkreber:

„Sveta Marija, spoved, spoved . . .“

Ko so prispeli na hrib, je prišel izza cerkve majhen župnik in na široko zazeהל:

„Kje ga imate?“

„Tu, gospod“, je hitela Nana in ga potegnila k vozu.

„Snemite streho, da ga vidim“, je dejal župnik in drugič zazeהל.

Nana, Urška in Neža so snele šotor. Župnik se je sklonil in potipal Tomaža po prsih, potem pa se je obrnil k Nani in tretjič zazeהל:

„Je že trd!“

Nana je zakričala:

„Spovejte ga, samo odvezo mu dajte.“

Župnik je še enkrat potipal Tomaža in znova zazeהל:

„Trd je, trd.“

Nana pa je venomer kričala:

„Odvezo, odvezo!“

Župnik jo je nejevoljno odrinil, zazeהל in odšel.

Nana je letela za njim in vpila: „Odvezo, odvezo“, dokler se niso zaloputnila za župnikom velika župniščna vrata. Potem se je vrnila in tulila kakor neumna. Čez dolgo so se odpeljali nazaj po hribu. Tunika je šla na voz k Urški in Neži, ker jo je bilo groza mrtvega Tomaža in tuleče Nane.

*

Isto nedeljo so v Lukovcih in tudi v drugih občinah, kjer je imela grofica Mondscheinova svoja posestva, izvolili občinske agrarne odbore. Voliti je bilo treba v dveh skupinah: v prvo so spadali vsi družinski poglavarji, ki niso imeli nič zemlje ali pa ne toliko, kolikor bi je mogli

obdelati sami, v drugo vsi ostali večji posestniki. Prvi so lahko postavili na vsakih deset volilcev enega kandidata, drugi pa enega na vsakih dvajset. Volilcev prve skupine je bilo v Lukovcih osem in šestdeset, druge pa tri in dvajset. Šegula in Sok sta seveda v obeh skupinah določila svoje kandidate, pijance in bojazljivce, ter z grožnjami in obljubami skušala doseči, da bi bili izvoljeni. Hkrati sta na najrazličnejše načine skušala zavleči volitve in jih preprečiti. Toda nič ni pomagalo: večina je sprevidela njune naklepe. Za predsednika so izvolili Jerneja, za tajnika Drejča, toda nekaj Šegulovih pristašev je vendarle prišlo v odbor. Sok iz druge skupine je bil izvoljen celó za podpredsednika. Ko so ljudje odhajali, se mu je Šegula nasmejal:

„To se pravi, Sok, da boš ti predsednik. Samo malo še počakaj.“

Na trgu so se ljudje zbirali v gručé in se živo pogovarjali.

„Zdaj pa ne bo pomagalo nobeno slepomišljenje več. Ob koncu tedna bomo že orali na svojem“, je govoril Drejč in se smehljaj, videč, kako se uresničuje njegov sen. „Še živi na svetu pravica, samo poiskati jo je treba.“

Jernej, že gladko obrit in ostrižen, je stal sredi gručé:

„Čez štirideset rodbin stanuje v grajskih bajtah, ki so tako vlažne, da vsak drugi otrok umre, ostali pa ne dožive zdravi petdesetega leta. Za to vlažno, staro, zatoхло bajto in za nekaj ogonov na najslabši zemlji je bilo treba doslej opraviti petdeset do sto težakov na leto, in sicer prav v času, ko bi lahko šel na delo drugam in kaj zaslužil. Odslej pa bo drugače. Sami si bomo izbrali zemljo in ko bo razdeljena, bomo dobili še koče.“

V tem sta prišla po cesti dva orožnika. Ljudje so se začeli razmikati, ko so ju zagledali. Celó Jernej je umolknil za trenotek, hoteč počakati, da odideta mimo. Toda orožnika sta šla naravnost proti njemu, in še preden se je prav zavedel, je eden od njiju položil roke na njegova ramena:

„Aretirani ste!“

Jernej je osupnil:

„Zakaj?“

„Boste že zvedeli“, sta rezko dejala in ga v trenotku vklenila.

Ljudje so bili prepadli. Nekateri so nejevoljno mrmrali, večina pa se je začela brez besede razhajati. Zemlja se jim je spet odmaknila v nedogledno daljavo, pravica pa je tonila nekam. In spet so začutili, da so sužnji.

Jernej se je besen uprl. Divje je dvignil roke in hotel zamahniti po orožniku:

„Zakaj, vprašam.“

Starejši orožnik ga je sunil s kopitom puške, da je zajecal.

Tedaj sta se pripeljala skozi vas dva voza.

Tunika, ki je sedela na prvem, držeč bič v rokah, je nenadno opazila očeta med dvema orožnikoma. Zdajci se je pognala z voza.

Dober korak pred zvezanim Jernejem pa je obstala kakor ukopana. Nekaj trenutkov je tako stala, nato pa kriknila in z vso silo udarila z bičem orožnika po obrazu. Udarila je še nekajkrat, dokler ni priskočil drugi orožnik in jo sunil, da je padla daleč na sredo ceste.

Ljudje, ki so se že razhajali, so se vračali in besni vzklikali. Lajhovka je planila prav pred orožnika in zakričala:

„Zverina, ali nimaš nič srca!“

Dvignila je Tuniko, ki ji je kri tekla curkoma iz nosa in iz ust. S predpasnikom jo je brisala in vsa razjarjena vpila:

„Zverina! Naj se ti roka posuši, naj ti noga segniije, črvi naj te živega požro!“

Orožnik, ki ga je Tunika oplazila z bičem po obrazu, da mu je koža kar nabrekla, je besen sunil Jerneja s puško:

„Gremo!“

Jernej se je še enkrat ozrl na Tuniko.

Tedaj se je po dolgih letih zganilo v njem. Bliskovito se je zavrtel, se izmuznil orožnikoma iz rok in planil k Tuniki, jo pobožal z zvezanimi rokami po čelu, se sklonil in jo poljubil na krvaveča usta.

A orožnika sta ga že potegnila za seboj.

Na oglu se je Jernej še enkrat ozrl na Tuniko. Njegove oči so se bleščale.

Tedaj pa se je razleglo izpred Vršičeve gostilne:

„Ljudje božji, Tomaža so ubili!“

Ljudje so se zbegani pognali proti Vršiču.

Tunika je ostala sama sredi trga. Stala je ob spomeniku in gledala za očetom, ki je odhajal vzravnian med orožnikoma. Iz nosa in iz ust pa ji je še zmerom kapljala kri.

VII

Jernej je ostal deset dni v zaporu, ker se je javno preveč navduševal za Rusijo. Toda Šegula tudi na ta način ni mogel zabraniti delne razlastitve Mondscheinovega veleposestva.

Spoznal je, da ni druge pomoči, kakor da se pomeni odkrito z grofico ter z njo določi ono polovico obdelovalne zemlje, ki bi jo grofica vsekako rada nerazdeljeno obdržala zase. To polovico si sme po zakonu izbrati, iz preostale polovice pa sme agrarni odbor revnim ljudem dodeliti toliko zemlje, kolikor jim je po zakonu gre.

Dotlej je Šegula vse, kar se je tikalo agrarne reforme, sam uredil, ker ni hotel razburjati že tako bolne in nervozne triinosemdesetletne starke.

Sicer pa je zadnja leta odločal o vsem docela sam — iz oskrbnika je postal gospodar. Grofica je sprejemala ljudi zgolj v njegovi prisotnosti. Vsa pisma je on odpiral in jih prvi prečital, o svojem gospodarjenju pa ji je poročal le to, kar se je njemu zdelo pametno. V tem ga je podpiralo dejstvo, da je grofica že dalje časa brez premisleka vsako odločbo prepustila njemu, kakor tudi dejstvo, da je bil nezakonski sin pokojnega grofičinega brata grofa Bartola. To se je splošno govorilo in to je tudi sam verjel.

Prvič je to zvedel, ko je kot petnajstleten mladenič služil na Bukovcu za pastirja. Novica ga je tedaj navdala s čudnim nemirrom. Vse dneve se je potepal in oprezal okoli gradu, pričakujoč, da ga gospod grof spozna in pokliče k sebi v grad. A grof je šel mimo njega, ne da bi se ozrl nanj; ker pa je prepogosto postajal okoli gradu, je grof večkrat celó psa naščuval nanj. Nekega dne je Šegula opazoval grofa, kako je lovil na prostranem travniku, kjer se je paslo okoli trideset konj, svojega jezdnega konja, lepega, čilega belca. Klical ga je, vabil in tekal za njim, a belec je postajal čedalje bolj divji. Preskočil je visoko žično ograjo ter se pognal preko ozke njive na cesto. Šegula je skočil in ga ujel za povodec; v nekaj minutah ga je ukrotil ter vsega razpenjenega izročil grofu, ki ga je presenečen vprašal, kdo in odkod je. Šegula mu je povedal, kar je vedel o svoji zgodaj umrli materi. Grof ga je še tistega dne sprejel v službo. Sprva je služil za konjskega hlapca, pozneje za gozdarja, a po grofovi smrti — pred petnajstim leti — je postal oskrbnik. Že od nekdanj je imel posebne pravice, toda nikoli ni omenil grof, niti niso omenile grofica in njeni sestre, da bi bil njihov bližnji sorodnik. Pred sedmimi leti je nekoč namignil na govorice, ki so krožile o njegovem poreklu. Tedaj ga je grofica ostro zavrnila in ves teden ni smel pred njene oči; najbrž bi ga bila odpustila, da se prav takrat ni začela svetovna vojna. Ker je spoznal, da tako ne bo dosegel svojih pravic, se je za gospodarstvo od dne do dne manj brigal. Čemu, si je dejal. Grofica ne bo več dolgo živela. Bog ve, kdo bo pa prišel za njo. Za koga naj se torej trudi? Tudi oba njegova sinova, Martin in Peter, nista imela pravega zmisla za gospodarstvo. Martin, močan štiriindvajsetletnik, ni delal drugega, kakor stregel grofici, hodil na lov in veseljačil, a Peter, ki je odšel jeseni k vojakom, je bil dobričina, ki ga nihče ni ubogal, obe pokojni Šegulovi ženi pa nista imeli prav nobene besede. Tako se je veleposestvo počasi krčilo. Pred vojno je stalo v ogromnih grajskih hlevih še okoli petnajst konj in skoraj petdeset glav goveje živine, a v

svinjakih je bilo nad sto svinj. Tri leta po vojni pa ni imelo veleposestvo niti četrtrine toliko živali. Gospodarska poslopja so propadala, del svinjakov in hlevov se je podrl. Ker je bil strelovod slab, je udarilo pred dvema letoma v grad in razklalo sprednji zid od strehe do oken v prvem nadstropju, česar Šegula ni utegnil dati popraviti. Še slabše je bilo z zamenarjeno in slabo gnojeno zemljo, ki je malo rodila. Denar, ki ga je Šegula zmerom potreboval, je dobival zlasti iz gozdov, kjer so stale lepe, stoletne smreke.

Zato se je Šegula skušal vsekakor izogniti agrarni reformi, ker bi tako izgubil mnogo zemlje in obenem mnogo delavcev, ki so zdaj vso graščinsko zemljo obdelovali prav za prav zastonj: za vlažno stanovanje in košček zemlje.

Šegula je klel, ko je pregledoval poslednje dopise agrarne direkcije. Čeprav je storil vse, da obdrži čim več, vendar bo graščina izgubila kakšnih štirideset hektarov zemlje.

Preden je odšel h grofici, si je natočil iz ene izmed visokih ozkih steklenic, ki so stale na omari. A kljub temu ni imel pravega poguma za pogovor z grofico. Saj jo je poznal: tako skopa je bila, da ji je bilo žal za jabolko, ki ga je kdo pobral v sadovnjaku. Natočil si je še kozarček, ga izpil in zamahnil z roko: h grofici gre lahko tudi popoldne.

Olajšan je odšel v vas.

V tem času je grofica odhajala k obedu.

Počasi je stopala, oprta na palico, iz svoje spalnice skozi knjižnico v obednico. V svetlosivi obleki, ki se je tesno oklepala suhotnega telesa, je bila videti nenavadno velika. Osivelo glavo, ki jo je pokrivala bela čepica, je imela vzravnano; uvelemu in upadlemu bledorumenkastemu obrazu so dajale le sive, v globokih jamah počivajoče oči nekoliko življenja.

V obednici jo je že čakal Martin, napravljen v obledelo, nekoč živo pisano livrejo. Ko je zaslišal grofičino štorkljanje v sosedni sobi, je stopil k vratom in jih odprl na stežaj. Molče se ji je priklonil, ji ponudil roko ter jo odvedel za veliko mizo, okoli katere so stali štirje stoli. Nato je pokleknil na klečalnik ob oknu in čital na glas iz starega nemškega molitvenika molitev pred jedjo. Grofica je ponavljala za njim. Po končani molitvi je Martin pristopil k mizi, na kateri je bilo pogrnjeno za štiri, vzel posodo z juho, stopil k sedežu, grofici nasproti, se rahlo priklonil in dejal glasno, da je mogla slišati naglušna starka:

„Gnädiger Herr Graf Barthol Mondschein von Windisch-Büheln!“

Nato je pristopil k sedežu levo od grofice, se spet priklonil ter dejal:

„Fräulein Gräfin Inge Mondschein von Windisch-Büheln!“

Potem pa na grofičini desni:

„Gnädige Frau Baronin Elsbeth Amalia Auerbach, geborene Gräfin Mondschein von Windisch-Büheln!“

Šele zdaj je postregel grofici.

„Fräulein Gräfin Marie Antoniette Mondschein von Windisch-Büheln!“

Medtem ko je grofica srebala juho, je stopil dva koraka od mize in zrl skozi okno. Nekaj časa je molčal, potem pa si je začel tiho požvižgavati.

Ko je grofica posrebala juho, je odnesel s poklonom posodo, umazan krožnik in ostale tri nedotaknjene. Čez nekaj časa je prinesel prikuho. Spet ista ceremonija. Po prikuhi pa je prinesel steklenico vina in nalil vse štiri kozarce.

Po obedu ji je spet prečital kratko molitvico, nato pa jo je odvedel do vrat v knjižnico. Grofica je odšla v spalnico, kjer ji je stara Mina, ki je pri graščini služila skoraj tako dolgo kakor Šegula, pomagala v posteljo. Čez dobri dve uri pa je spet prišla, jo oblekla ter jo odvedla v knjižnico, kjer je grofica sedla v velik naslanjač in zrla skozi okno v zeleneči park.

Tu jo je dobil Šegula.

Obstal je pred njo, se oziral po prostorni sobani, prenatrpani s starinskim pohištvom, oguljenimi preprogami in obledelimi slikami, in ni vedel, kako naj začne. Naposled je začel poročati o opravljenem delu. Kljub temu, da je govoril zelo glasno, je grofica, ki je ves čas sedela nepremično, vzkliknila, naj govori glasneje.

Slednjič ji je pokazal sveženj aktov in dejal glasno v okorni nemščini:

„Tole smo dobili v zadnjem času. Nekaj zemlje bo treba oddati viničarjem in kočarjem . . .“

Grofica je obrnila glavo k Šeguli in zavpila:

„Kaj pravite?“

Šegula je ponovil in še dodal:

„Plodno zemljo, kolikor je imamo nad sto hektarov, bomo morali odstopiti siromakom. Vsem so jo vzeli: Grofici Saxovi, baronu Costu, gospodu Zaleškemu in drugim.“

Grofica še zmerom ni razumela. Zrla je v Šegula in ponavljala:

„Zakaj? Zakaj?“

(Dalje prihodnjič.)

težko stališče, ker so imeli proti sebi dobro organizirani klerikalizem, ki je s prižnice in v raznih cerkvenih nabožnih družbah držal v svojih okovih kmeta, ki je še vedno množni sestavni del slovenskega naroda, a tudi v okviru, ki so jim ga nudile materialne prilike, niso v delu pokazali nobenega posebnega talenta.

Take so bile razmere, ko se je začel pri nas razvijati socialdemokratski pokret, s katerim je simpatiziral najnaprednejši del takratne slovenske inteligence, ki sicer vsa ni bila prepojena s socialističnim duhom, temveč s svobodomiselstvom, in je bila v osnovi zastopnica meščanstva. Toda to meščanstvo so ti intelektualci pojmovali v njegovi klasični obliki, lahko bi rekli po robespiersko in dantonovsko. Njihova borba je bila usmerjena proti isti kulturni in politični reakciji, ki je bila ekonomsko zasidrana v sistemu eksploatacije kmečkih in delavskih množic. Ker pa je razvoj šel svojo pot naprej in čistil razmere, je prišlo tudi pri Naših Zapiskih do cepitve. To se je zgodilo leta 1913., ko so nekateri sodelavci izstopili iz kroga Naših Zapiskov, ki so si takrat nadeli ime „socialistična revija“. Delavsko gibanje se je začelo vedno bolj formirati in socializem se je relativno, čeprav v zelo skromni obliki, začel tudi ideološko izpopolnjevati, čeprav ni dobil tiste ideološke osnove, ki bi jo bil potreboval. Prav pri tem delu je močno sodeloval dr. Tuma.

(Konec prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

Po zakonu, ki je bil uveljavljen lansko leto, gospa grofica. Zemljo dobe zaenkrat samo v najem, proti primerni odškodnini seveda, v last je pa gotovo ne bodo nikoli dobili.“

Grofici se je začela tresti spodnja čeljust:

„Kdo neki mi le more vzeti zemljo?“

Šegula je bil že jezen, zato ji je pomolil akte pred obraz in vzkliknil:

„Zakon!“

Grofica se je v trenutku vzravnila, s koščeno roko je pograbila listine in jih zagnala skozi odprto okno, da so posamezni listi zafrfotali po zraku. Nato se je obrnila k Šegulu. Zdaj se ji je že tresla glava:

„Tu imate zakone! Zemlja je moja!“

Ker se Šegula še vedno ni ganil, je vzela palico in začela mahati z njo proti njemu:

„Pojdite in pazite, da mi ne vzamejo niti pedi zemlje. Vse je moje. Ni ga zakona, ki bi mogel dopustiti, da izgubi grofica Marija Antonija

Mondschein von Windisch-Büheln samo pest zemlje. Ni ga! Zapomnite si to in odidite!“

Šegula je odšel.

Preklinjajoč je do mraka iskal in zbiral listine, nato pa pozno v noč sestavljal sam seznamek one polovice plodne zemlje, ki si jo veleposestvo vsekakor obdrži. Zdaj je vedel, da ne sme o agrarni reformi niti črhniti grofici, če hoče še nadalje ostati to, kar je: resnični graščak. Kajti sicer dobi veleposestvo takoj državno upravo, kar je že pred letom dni komaj preprečil.

A tudi grofica ni legla ob prvem mraku kakor navadno.

Bila je razburjena.

Njej naj vzamejo zemljo?

Kako? Kdo? Zakaj?

Sedela je v obednici, ki jo je razsvetljeval starinski svečnik s tridesetimi svečami. Ta večer je izjemno velela prižgati vse sveče, svečnik pa postaviti pred velik rodovnik na steni. Čeprav je sedela prav ob steni, so ji bile oči vendar preslabotne, da bi videla narisano drevo z vejami, na katerih so bila napisana imena njenih prednikov. A v spominu je videla ves rodovnik jasno pred seboj in bi ga lahko prečitela tudi v temi.

Prav spodaj je napisano prvo ime:

Alfred Richard Mondschein, ki mu je leta 1559. avstrijski cesar Ferdinand I. podelil približno polovico sedanjega posestva grofov Mondscheinov v zahvalo, ker ga je rešil na lovu pred divjim merjascem; njegov vnuk Emilijan se je odlikoval v bojih s Turki, zato ga je Ferdinand II. povzdignil v grofovski stan. Emilijan je tudi sezidal grad. V sedemnajstem stoletju se je rodbina zelo razčlenila, saj je grofica Agneza rodila šest sinov in tri hčere. Grofje Mondscheini so se odlikovali v številnih bojih, zato so dobili velika posestva v Avstriji in celó v Nemčiji. A v devetnajstem stoletju je začela rodbina izumirati. Le veja, ki so ji pripadali grofje von Windisch-Büheln, je visoko preraščala ostale. Na vršiču pa stoje štirje: Bartol, Inge, Elzbet in Marija Antonija. Samo poleg Elzbetinega imena je napisano ime njenega moža. Marija Antonija, ki je doživela žalostno smrt obeh starejših sester — Inge je umrla tri mesece pred poroko, Elzbet pa ob rojstvu mrtvorojenega otroka — ni marala niti slišati o poroki, prav tako tudi ne Bartol. Oba sta se vrgla v svoje veleposestvo, ki je bilo vzor veleposestev daleč naokoli. Bartol je imel sicer nekoliko nezakonskih otrok, a Marija Antonija ni nikoli živo in nujno zahrepenela ne po moškem ne po materinstvu. Tako je ostalo njeno ime samo in najviše v rodovniku in edino brez smrtne letnice.

Ko je tako počasi v mislih prešla vse prednike in važne dogodke, ki se jih je spomnila, se je umirila in pozabila, čemu je bila sploh sedla pred rodovnik. Nepremično je sedela v naslanjaču in strmela predsé. V svitu sveč je bil njen koščeni obraz še bolj mrliški, njena tanka, visoka postava z belimi lasmi pa skoraj strahotna v prostrani obednici z lesenim, temnosivo, dà, skoraj črno pobarvanim stropom. Sveče, ki jih je Šegula pred dvema letoma nataknil v svečnik, so počasi dogorevale. Ogromna obednica je počasi temnela. Samo nekaj sveč je še brlelo in metalo medel sij na sivolaso grofico, ki je bila v mislih daleč od temnega gradu, svoje starosti in svoje onemoglosti.

V lahni poletni obleki se je vozila z bratom po grajskem ribniku. Lepo poletno jutro je bilo, njej se je hotelo nečesa nenavadnega, čudovitega. Dolgo je iskala. Slednjič je vzkliknila:

„Bartol, čuj, pojdiva in obhodiva vso našo zemljo, da bova videla, koliko je je.“

Vzela sta vsak svojega konja, kruha, sira in svinjine ter odjezdila z načrtom v rokah. Jezdila sta po visoki travi, med valujočimi polji, skozi hrastove in smrekove gozdove, drvela skozi vasi, preskakovala jarke in potočke, preplavala Blatnico in se opoldne vzpela med vinogradi na Ilovšak, Bukovec in še dalje proti Kamenšaku, se potem pozno popoldne v loku spet približala Blatnici, jo preplavala in v trdi temi prijezdila preko polj, travnikov in pašnikov na grajsko dvorišče. Šele tedaj sta vedela, kaj je njihovo.

„Vse to je naše“, so šepetali zvečer njen oče in njena mati, Bartol, Elzbet, Inge in ona.

Čez dobrih deset let pa sta si dejala Bartol in ona, oziraje se z Ilovšaka po ravnini pod seboj:

„Vse to je najino.“

Tisti večer ob zadnji sveči pa je zašepetala tri in osemdesetletna grofica Marija Antonija Mondschein von Windisch-Büheln:

„Vse to je moje!“

Na svečniku je ugašala poslednja sveča. Tema je legala v sobo, grofica je izginjala, njene besede so tonile v molk.

Iz vasi pa se je oglasila želja stoterih trpečih in zapostavljenih:

„Vse to bo naše!“

VIII

Bilo je na koncu aprila.

Od blizu in daleč so prihajali. S Tihoncev, Drenovcev, z Ilovšaka, Bukovca in drugod, zlasti pa iz Lukovcev. O, kako je bilo jutro lepo sveže, jasno in vedro, ko so se zbirali sredi Lukovcev! Oni, ki so prišli

Grede z lukcem pa so bile podobne dolgim ozkim preprogam, v katerih skoraj ni bilo videti rjave barve: samo meziniec visoke živo zelene bilke.

Prišli so mimo pokopališča. Neizorane njive so ležale naokoli, le tu in tam se je zelenila njiva pšenice ali rži. Naposled sta se ustavila Jernej in Drejč, ki sta vso pot pogledovala v načrte.

„Tako, tu smo!“

Množica se je ustavila na ozkih ozarrah pred dolgo njivo, posejano s pšenico.

„Tu je 8.354 ha njiv“, je dejal Drejč in stopil na rob ozar. Razdelili bi jih dvanajstim interesentom, največji delež bi obsegal poldrug oral, najmanjši pa petdeset arov. Vsa ta ploščina je razdeljena na enajst parcel. Začeli bi s tole prvo, ki je posejana s pšenico. Dobita jo lahko dva: eden prvih osem ogonov, a drugi naslednjih sedem.“

Vladala je taka tišina, da sta se čula le Drejčev glas in valovanje pšenice. Zdaj je torej napočil težko pričakovani veliki trenotek. Osem dolgih ogonov se ti ponuja, samo oglasiti se je treba, pa so tvoji!

Tedaj se je vzpel Jernej na prste in vprašal glasno:

„Kdo bi rad imel prvih osem ogonov?“

Zdajci se je dvignilo skoraj dve sto rok, čez zeleno pšenico pa se je razleglo glasno, zateglo:

„Jaaaz!“

Potem pa, kakor bi se utrgal jez. Nastalo je strašno vpitje in pririvanje: vsakdo je hotel priti do Jerneja, Drejča in ostalih odbornikov ter pridobiti zemljo zase. Bilo je čuti samo kričanje, iz katerega se je le zdaj pa zdaj razločilo:

„Meni dajte! Jaz bom vzem!“

Jernej je stopil na ogon v pšenico in kričal:

„Čakajte, pomirite se! V poštev pridejo samo tisti, ki nimajo nič svoje zemlje.“

Zdaj je bilo še slabše:

„Kaj? Jaz imam samo pest travnika, da komaj prerediti kozo! Tudi meni gre!“

Drejč je čital spisek vseh, ki nimajo nič zemlje in ki pridejo torej v poštev, toda njegov glas se ni slišal iz vpitja. Ker Jernej ni mogel priti do besede, je ves besen stopil še globlje v pšenico in kričal:

„Ali ste ljudje ali živali? Vsi je ne morete imeti, zato bo odbor izbral sam dva, ki sta najpotrebnejša.“ Jernej je iztrgal spisek Drejču iz rok in vzkliknil:

„Kekec Jurij naj ima prvih osem ogonov, a Cvetko Matija ostalih sedem.“

Takrat je nastal še večji hrup.

„Zakaj Kekec in ne jaz? On ima samo pet otrok, jaz pa jih imam sedem“, je kričal visok zagorel človek in se rinil proti Jerneju.

„Cvetko ne živi samo od zemlje, izdira tudi zobe“, so vpili nekateri.

„Seveda Cvetko, ker je odbornik“, so kričali drugi.

„Sebi bodo ‚dodelili‘ najboljše njive, nam pa bosta ostala le pesek in ilovica.“

Tedaj se je izmed gruče preril Šegula, ki je med splošnim vpitjem prišel neopaženo iz vasi.

„Zemljo bom jaz delil, komur jo bom hotel. Janžekovič in Meško dobita to parcelo.“

Nastalo je še silnejše vpitje.

„Kaj pa išče Šegula tu?“

Jernej je stopil pred Šegula:

„Vi nimate pravice odločati, čigava bo zemlja. O tem odloča le odbor. Vi smete samo prisostvovati in molčati!“

Šegula je izbuljil oči:

„Kaj praviš, pobalin, da smem samo molčati. Ti bom že pokazal, kdo bo komu zapovedoval, naj molči.“

Šegula je zamahnil z roko in bi bil udaril Jerneja po licu, da se ni ta ob pravem času umaknil.

„Kakor sem rekel, nobene pravice nimate. Če vam kaj ni pogodu, lahko odidete. Tudi brez vas smemo razdeliti zemljo“, je vpil Jernej.

Šegula je kričal vedno silneje in vse mogoče priimke dajal Jerneju, ki je stopil še dalje v pšenico in prekričal Šegulovo vpitje z besedami:

„Pustimo pijanca v miru. Kakor smo torej rekli. Drejč, zapiši: Kekec Jurij in Cvetko Matija dobita parcelo št. 348/1.“

Šegula je besen planil k Cvetku:

„Toda drago boš plačal seme in delo, dražja ti bo prišla pšenica, kakor če bi jo v lončkih nasejal.“

Cvetko se je zasmel:

„Kakor bo določila komisija, gospod Šegula!“

Nastalo je novo prerekanje, dokler se Šegula ni besen pognal v pšenico, jo teptal in gazil ter kričal vmes:

„Ná, tu imaš! Zate, lenuha, ne bom delal in se mučil. Ná, tu imaš svoj beli kruh, tu imaš svojo požrešnost.“ Ljudje so v grozi utihnili in brez sape gledali nekaj trenutkov besnečega Šegula, nato pa se pognali za njim.

„Kaj boš teptal božjo pšenico, ki je zdaj moja“, je kričal Cvetko.

Nekaj mož je zgrabilo Šegula in ga vleklo stran. A Šegula je stopal vedno globlje v pšenico, se otepal mož in vpil:

„Tu imate, vragi, svojo zemljo!“

Ljudje so drli za njim. Pšenica je legala pod njihovimi koraki. Nastala je splošna zmeda, dokler se vendar nekomu ni posrečilo, da je podrl Šegula na tla. Nekoliko rok ga je zgrabilo in že je ležal sredi ozar.

Lajhovka je pljunila nanj:

„Prasec svinjski!“

Takrat pa se je pognal Meško, oni, ki mu je Šegula obljubil pšenico, v Lajhovko, da je odletela daleč na sosednjo njivo.

„Prekleta baba, ti pa pojdi domov!“

Zdajci je nastal ravs in kavs. Nekdo se je potegnil za Lajhovko, ki se je v trenutku dvignila in vrgla na Meška, drugi so mahali po Šegulu, ki je rjul na zemlji. Otroci, ki se jih je počasi več nabralo, so se razkropili po njivah. Še Drejča, ki je zaman miril, je nekdo udaril po glavi, da se je opotekel. Nihče ni več slišal svojega glasu, nihče tudi ni imel več v oblasti svojih rok. Za vse krivice, ki jih je pretrpelo, se je hotelo zdaj ljudstvo maščevati. Ko se je v rokah nekega viničarja z Ilovšaka pokazal nož, pa je Jernej ves besen planil v množico, jo suval na vse strani in rjul:

„Ali ste živina ali ljudje? Mirujte ali pa vam zmečem vse to v ogenj. Za take prasce se ne bom boril. Še te pesti zemlje si ne znate razdeliti, medtem ko si je ruski mužik osvojil več zemlje, kakor je ima vsa Evropa.“

Tedaj je nekdo zaklical:

„Kri! Kri!“

Ljudje so se zdrznili in za malo obstali. Nekemu gostaču iz Tihoncev je zevala na licih velika rana, iz katere mu je lila kri kar v curku po obrazu in kapala na pohojeno pšenico.

Ljudje so priskočili in ga hoteli obvezati, a ranjenec se jim je izmuznil in se spustil v dir za drobnim človečkom. Tekla sta po pšenici, za njima pa se je pognalo še nekaj ljudi. Toda človeček je bil urnejši, preletel je pšenico, nato pa se po ozarah spustil kakor zajec proti železniški progi.

Zdaj ni bilo mogoče več dalje deliti.

Ljudje so bili razburjeni in besni. Jernej jih je začel psovati. Nekateri bi se bili še v njega zagnali, da ga ni Drejč potegnil za seboj proti vasi.

Ko so se popoldne spet zbrali, je izpregovoril Drejč, preden so začeli:

„Ljudje krščanski, bodimo pametni in lepo se pomenimo. Vsakdo ne more imeti najlepše in največje njive. Ta to, drugi ono. Kdor bo dobil malo njive, bo dobil še kos travnika. Sicer pa bomo v kratkem dobili za našo vas najmanj še petnajst hektarov, tako da bo vsakdo nekaj dobil. Samo potrpite!“

Toda ko je Jernej pokazal na prihodnjo parcelo, ki se je dotikala pšenice, na spodnjem koncu vse pohojene in pomendrane, ter vprašal, kdo bi jo želel, se ni oglasil nihče. Parcela, ki je merila samo petdeset arov, je bila nezorana njiva, na kateri so tu in tam ležali snopi koruznice. Vsi so gledali dalje na levo, kjer se je spet razprostirala prostorna lepa njiva visoke pšenice.

Jernej je vprašal še enkrat, ne da bi bil dobil odgovor. Stopil je k Drejču in ostalim odbornikom, nato pa glasno izjavil, da je to parcelo odbor dodelil Francu Mešku.

Komaj je Jernej izgovoril ime, že je skočil iz množice Meško, zagorel v obraz, ter začel mahati in kričati proti Jerneju:

„Kaj, ti boš meni podeljeval tole pest peščene zemlje, kjer ne zraste niti voz krompirja? Šegula mi je obljubil njivo pšenice in če je ne dobim, se pritožim.“ — Nato se je obrnil k ljudem:

„Ljudje, povejte, kdo ima na graščinskem več pravice, Šegula ali Jernej?“

Govoril bi bil še dalje, ko bi mu nekdo ne bil segel v besedo:

„Meško, kdo pa ima pri tvoji Lizi več pravice, Šegula ali ti?“

Ljudje so se začeli krohotati. Vsem je bilo prav, da obdrži Meško zemljo, ki mu jo je določil odbor.

Tudi Jernej se ni zmenil za njegove besede ter je stopil na sosedno njivo. Po daljšem prerekanju so jo razdelili med tri interesente.

Tako so do večera med prepiri, grožnjami, kletvami in obrekovanji razdelili komaj deset hektarov. Razen treh, štirih ni bil nihče zadovoljen. Ali niso dobili toliko, kolikor so si želeli, ali ne tam, kjer so upali, da dobe, ali pa jih je grizlo in peklo, da so drugi dobili lepše in več. Še na poti v vas so se prepirali; oni, ki so odšli k Vršiču, so se pozno ponoči znova stekli.

A nastopno jutro je šlo skozi vas že zarana:

„Kekčeva in Cvetkova pšenica sta pokošeni do tal!“

Ljudje so onemeli. Kakor bi leglo na vas nekaj težkega. Postajali so na cestah in dvoriščih ter z grozo strmeli preko vasi. Starke in starci so vzdihovali:

„To pomeni slabo. Greh rodi greh. Še stradali bomo kruha.“

Ko so se dopoldne sešli vsi, ki še niso dobili zemlje, da si razdele njive na Spodnjem polju in travnike onstran Blatnice, se je to zgodilo brez večjih preprirov in nasprotstev.

Naslednji dan je bila nedelja.

Komaj je župnik prebral evangelij, že je udarilo iz njega:

„Vidite, kam vas je hudobni duh zavedel! V petek ste se stekli za zemljo, ki ni vaša. Zapomnite si: vaša ni in nikoli ne bo, če veljajo na

svetu še človeške in božje postave. Kako vas le morejo zbegati nekateri ljudje, ki jih je navdahn timer sam Lucifer, hudič vseh hudičev, in kako ste mogli iti jemati zemljo naši predobrotljivi in prebogaboječimi grofici, ki skrbijo za vas ko dobra mati, da imate streho nad seboj in da niste lačni? Kako ste ji mogli vzeti, kar je njeno, namestu da bi molili za njeno zdravje? Ni je boljše ženske od nje, bolj bogaboječe in krščanske! Glejte, orgle in veliki zvon vam je kupila. Toliko zemlje ima, a ni se prevzela, vi ste se pa za nekaj ogorov skoraj pobili. Padite na kolena, kesajte se svojih grehov, vrnite zemljo, ki ni vaša! Tiste, ki vas hujskajo, pa zvežite in jih naženite iz vasi! Pravim vam, ne bodo videli kraljestva božjega.“

Župnik je zajel sapo in razprostrl svoje kratke, tolste roke, nato pa se je spet vsulo iz njega:

„Sveti Bog in ljuba devica Marija! Še nekaj hujšega sem moral doživeti v svoji fari. Gredo in pokosijo njivo pšenice. Ljudje, ali se ne bojite kazni božje? Ljudje krščanski, ali vas je res zmedel sam hudič, da ne veste več, kaj delate? Ljudje, spreglejte in vrnite se spet k Bogu!“

Župnik je govoril tako, da so se nekatere ženske jokale od groze in da je marsikateri mož sklenil, da bo rajši vrnil zemljo. Drejču, ki je sedel za orglami in ki ga je župnik večkrat besno pogledal, pa je bilo, da bi gospodu župniku pokazal evangelij in ga opozoril, da je bil Krist prijatelj ubogih in teptanih, da je nje, ki nič nimajo, tolažil in jim pomagal, ne pa rohn timer nad njimi in jih psoval.

V naslednjih dneh so razdelili zemljo tudi v sosednjih občinah. Tako je dobilo okoli osemdeset družin zemljo. Toda nekateri so jo vrnili, ker jim je Šegula odpovedal stanovanje v grajskih hišah. Drugim pa je zemljo kar lepo odvzel. Jernej se je neprestano vozil v mesto, Drejč pa je pisaril na vse strani, vendar so se kazale vse pogostejše nove težave.

Toda vobče so bili ljudje zadovoljni. Ta ali oni je imel par krav in si je z njima zoral svojo njivo. Šele takrat je zares občutil, kaj se pravi, imeti svojo zemljo. Ves se je zakopal vanjo in jo negoval kakor dete v zibeli. Drugi so prosili tega ali onega, da jim je zoral. Kmetje, ki so se še nedavno pridušali, da ne pojdejo nobenemu izmed njih orat, so se jeli še sami ponujati: pet do deset težakov ne moreš zametavati zdaj, ko bo težko za delavce.

Pogovorov in načrtov ni bilo ne konca ne kraja. A vsakdo, kdor je imel kos njive, je sklenil: drugo leto jo zasadam z lukom. O luk, blaženi luk! Vsi so mislili nate in na vse, kar je s teboj prijetnega in dobrega v zvezi — na dolge vožnje po svetu in lepe denarje. (Dalje prihodnjič.)

II

*Življenje je bogato, svet blešči.
Živimo v dobi strojev in razuma.
S ponosom vsak o sebi govori.
In vendar nihče nima še poguma,*

*da bi raztrgal detetu vezi,
ki so v njegovo rojstvo položene.
Blodilo bo, hodilo brez moči
in padlo strto pred obličjem teme.*

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

IX

✓
Zenske so bile spet v luku.

Poldrugi pedenj visoko je že zrasel, vmes pa sta poganjala trava in plevel. Čeprav je bilo toliko drugega dela, vendar so ženske segle najprej v luk. Dobiti mora prostora, da zrasede močno steblo; čez nekaj tednov ga bo treba še enkrat okopati, potem pa bo rasla samo glavica v zemlji. Njive so bile polne žensk, ki so se sklonjene vlekale po gredah, rahljale z majhno motiko zemljo ter z rokami ruvale travo in jo metale v razore. S prstenimi rokami so prebrodile in prerahljale vse grede, vsako stebelce uravnale in mu olajšale rast.

Lukec, že skoraj pedenj visok, pa je bil tako gost, da je šlo delo počasi od rok. Po pol ure so čepele na istem kraju in izbirale s prsti travo. Ves čas so morale paziti, da niso izruvale stebelc. To je bilo dolgočasno in mučno delo. In dolgemu ogonu ni hotelo biti konca.

Zenske in dekleta, ki so hodile drugam na delo in so imele eno ali več gred na odsluž, so vstajale ob prvem svitu, odhajale na njive, si okopavale luk ter plele lukec do petih, šestih, ko so odšle h kmetom na delo. Sedem, osem juter in še niso vsega opravile.

Skoraj vse ženske, zlasti tiste, ki niso imele svoje zemlje, so med okopani luk nasadile zeljne sadike. Tako so dvakrat izrabile zemljo. Luk bodo meseca avgusta populile in tedaj bo zelje začelo najlepše rasti. Do Vseh svetnikov bo lepo kakor tisto, ki je bilo vsajeno v prazne ogone.

In že se je začela košnja. Možje in fantje so pograbili kose, žene in dekleta pa zamenjale motike z vilami in grabljami. Spet se jim je začel dan z zoro in se končal sredi temne noči. Nekateri so kosili in sušili to leto prvič na svojem.

Tedaj pa je planilo med ljudi:

Spet bodo delili!

Spet bomo dobili zemljo!

In res, čez nekaj dni je prišla komisija ter ugotovila, da Vrbje ni močvirje, Zgornje polje ne gozd in da na Spodnjih Falatih ni nerodovitne zemlje.

Čez teden — bilo je v nedeljo — je Jernej že dobil uradno obvestilo, da so dali pod agrarno reformo nadaljnjih 26.56 hektarov. Ta zemlja naj se razdeli šele jeseni, ko bodo pridelki pospravljeni, in sicer jo je treba dodeliti predvsem tistim, ki pri prvi delitvi niso dobili nič ali pa premalo. Na občino Lukovce odpade 13.32 hektarov.

Jernej je pograbil suknjo, toda Ana ga je v veži ustavila:

„Jernej, kam greš spet?“

„Pot imam. Kmalu se vrnem.“

„Saj vem. Do večera boš sedel pri Vršiču. Vsaj na obed počakaj“, je bridko dejala Ana.

„Nič ne bom čakal. Ali ne veš, da smo spet dobili zemljo?“ Pomolil ji je pismo prav pred oči.

Ana je nekaj časa premišljala, potem pa dejala:

„Kaj nam bo ta zemlja, ko pa ni niti toliko denarja, da bi poslali po zdravnika. S Tuniko je vse huje.“

Jernej, ki je že odhajal, je obstal. Ana pa je nadaljevala:

„Mislim sem, ali ne bi mogel dobiti kje denarja in bi šel po zdravnika.“

„Saj ni taka reč. Če pa misliš, da mora priti zdravnik, si izposodi ti in pojdi ponj. Jaz ne utegnem.“

Ani so vztrepetale ustnice:

„Ti za naju sploh nič ne utegneš. Pri Vršiču sem že bila, pa mi je pokazal dolg, ki si ga napravil zadnje mesece. Več kakor tisočak je že. Jernej, za božjo voljo, kaj vendar misliš? Kako bomo plačali?“

„Ne skrbi za to, vse bom sam poplačal.“

„S čim?“

„Boš že videla.“

Ana je stopila bliže in ga prijala za roko:

„Poslušaj, Jernej, pomisli, kaj delaš. Doslej ti nisem rekla nič, nisem ti mogla. Toda tako ne pojde. Trudiš se za druge, a sam imaš samo

stroške. Ves denar, ki sem ga prihranila v zadnjih treh letih, je šel: zdaj pa še takšen dolg pri Vršiču!“

„Kaj mi boš očitala. Ali nič ne vidiš, kaj vse sem napravil? Skoraj osemdesetim družinam sem priskrbel zemljo. Ali to ni veliko delo?“

„Je. Toda ali ne vidiš, da imamo mi od tega samo izgubo.“

„Človek ne sme gledati samo nase.“

„Ti gledaš premalo. Nobenega dela se ne lotiš. Šegula je že trikrat poslal pote, da bi šel pomagat kositi; če te ne bo, nas bo postavil na cesto. Vse moram sama. Opraviti delo pri graščini, pri Soku in še naše. Za druge skrbiš, a mene ne vidiš, čeprav bi se ubila z delom.“

Jernej je za trenotek molčal, potem pa je udarilo iz njega:

„Ali misliš, da sem se vrnil zato, da bom z motiko in koso tratil čas? To naj delajo tisti, ki drugega ne znajo. Jaz opravljam dela, ki jih ne zmore vsakdo!“

„Toda pri tem pozabljaš name. Sploh ne veš več, da sem ti žena“, je dejala Ana trpko.

„Misliš, da sem dvajsetleten fant,“ se je zasmejal Jernej, „ki naj bi prepeval pod tvojim oknom in ti govoril vse mogoče neumnosti. Tisti časi so minili!“

„Zate, ker me nimaš več rad, a zame še niso“, je zaihtela Ana in se umaknila v kuhinjo.

„Rad, rad! V Rusiji te besede sploh ne poznajo, tam je vse drugače. Moški in ženska se domenita, da bosta živela skupaj, ker je pač taka človeška narava in ker so zdaj take razmere. A zaradi tega ne izgubita svojih prejšnjih pravic. Kadar hočeta, se lahko razideta in si poiščeta novega tovariša. Ali ni to pametno?“

„Zate mogoče, ko si v Rusiji norel z drugimi ženskami, kakor se po gostilnah hvališ“, je kriknila Ana, ki jo je to zbolelo.

„Seveda sem jih imel. Zakaj pa ne? Menda ne boš zahtevala, da bi bil sedem let brez ženske?“

„Jaz pa sem bila brez moškega!“

„Ker si bila neumna!“ se je zasmejal Jernej, zamahnil z roko in naglo odšel.

„Neumna!“ je zajejala Ana in se sesedla ob ognjišču.

Sedem let ga je čakala, sedem let se je ponoči zapirala v kočo in ni odprla nikomur. Saj so prihajali trkat na njeno okno in semtertja jo je v pomladnih nočeh prijelo, da bi se bila vdala komurkoli. Zdaj pa ji pravi Jernej, njen Jernej, da je bila neumna! Ne samo, da je trd z njo in se ne briga zanjo ter prihaja zvečer k njej le takrat, ko je vinjen, ne samo to, še smeje se njeni žvestobi!

Ani se je zdelo, da ji nekdo odpira srce in z žarečimi kleščami trga iz njega nekaj, kar je bilo v njem skrito izza njene mladosti. Vanj pa je prihajalo kruto spoznanje:

Njenega nekdanjega Jerneja ni več. Vrnil se je čisto drug človek, ki ima le še njegovo ime. Vrnil se je nekdo, ki se je v Rusiji navzel čudnih misli, se navadil pohajkovanja, ukazovanja in jemanja. O, to je znal dobro že v Rusiji, kakor ji je sam pripovedoval. Zbral je četo sebi enakih ljudi ter ropal in požigal po deželi. Ko so mu odkazali delo, se je izmuznil in spet zbiral nezadovoljneže; v zadnjem trenutku pa se je z begom v domovino rešil kazni.

Iz sobe jo je začela klicati Tunika.

Ana si je obrisala oči in lica ter odšla v izbo.

Tunika je vsa razgreta in nemirna vekala v postelji. Spet jo je kuhala vročina.

Po njenih večmesečnih mračnih in razgretih mislih, po oprezovanju za vsem, kar je bilo zavito v čudovito tajno in po velikih telesnih bolečinah je pred tremi dnevi iz otroka postala dekle. Pozno popoldne se je zgodilo. Vsa preplašena je stopila v naraslo Blatnico in se umila. Čeprav jo je prehajala vročina, je zvečer še enkrat odšla v Blatnico. Naslednje jutro je obležala v mrzlici. Ana, ki je morala zgodaj na delo, je mislila, da ni nič hudega. Zvečer, ko je spoznala, kaj je s Tuniko, je odšla takoj h Kondričevi Lizi, ki ji je dala neke rože. A nič ni pomagalo.

Tunika je težko soplja, iz nje je kar puhtela vročina; oči je imela kalne, ozki obraz se ji je še bolj zožil; njeni vlažni črni lasje so se lepili na mokro čelo. Ana jo je zavila v rjuhe, namočene v kisu. Počasi je vročina popuščala, a Tunika je začela ječati; vse drobovje jo je skelelo.

Ana jo je mirila. Ko je zagledala skozi okno nekega otroka, mu je naročila, naj gre po botro Nano.

Čez dolgo je botra Nana prišla. Potem se je vrnila in prinesla denarja. Ana se je takoj odpravila v mesto k zdravniku.

Ko se je v mraku vračala z zdravili, je zagledala okoli svoje koč razstavljeno vse pohištvo. Med stoli, lonci in košarami pa sta begala prašička in žalostno krulila. Zatemnilo se ji je pred očmi: Šegulove grožnje so se uresničile. Ko se je zavedela, je zaklicala Jerneju in možem, ki so prav tedaj prihajali iz vasi:

„Kje je Tunika?“

„K botri Nani so jo zanesli“, ji je nekdo povedal.

Ana je planila skozi vas.

Tunika je ječala na Nanini postelji. Ana ji je dala zdravila. Nana je tačas povedala, kako se je bilo zgodilo. Šegulovi hlapci so prišli in kljub njenim prošnjam znosili vse iz hiše. Jerneja ni bilo od nikoder.

„Kaj pa zdaj?“ je ihtela Ana.

„K meni pridi. Za prvo silo se bomo že stisnili!“

„Res, Nana?“

Še tisti večer so se preselili.

Botri Nani je kaj dobro delo, da ni bila več sama. Kar so ubili Tomaža, ni spala nobeno noč. Strašne reči so se ji motale po glavi, čeprav je molila rožni venec za rožnim vencem. Vsako jutro je hodila k maši: prva je bila v cerkvi, zadnja se je vračala. V nedeljo pa je skoraj ves dan presedela v svoji klopi pod prižnico, toda miru ni našla. Potem je plačala za pet maš, poromala na Ptujsko goro in tudi tam dala za dve maši. Dneve, ko je imela dovolj dela, je še nekako preživela, toda noči so ji bile strašne. Čepela je v temni sobi za pečjo in strmela predse. Tiho je bilo v sobi. Le ura je tikala na steni in velik molek ji je rožljajal med rokami. Kaj kmalu se je oglasil od nekod Tomaž:

„Nana, odveze nimam, odveze . . .“

Nana je zlezla vase in goreče molila. Toda med njene Češčene Marije so prihajale zamolkle Tomaževe besede, da jo je stresalo od groze in strahu. V mislih ga je rotila, naj se pomiri, saj moli zanj vsak dan, daje za maše, roma, se posti in pokori za grehe obeh — vendar vse zaman, zakaj venomer je stokalo:

„Nana, odveze nimam, odveze . . .“

Časih jo je bilo tako groza, da je sredi noči zbežala iz sobe, toda tudi na dvorišče jo je dosegel njegov glas. Utihnil je šele s prvo zoro, ko se je trudna lotila dela.

Po dolgem času je tisto noč spet mirno zaspala.

*

Naslednji večer pa je našel Drejč hišo zaprto in vse svoje stvari razmetane okoli nje. Vse križem je ležalo: knjige, harmonij, stoli, postelje, omare, lonci in obleka. Na škatli za gosli je sedel maček, prasica z mladici je rila med posodo, kokoši so sedele na knjigah, domači zajčki pa so se skrivali za lonci. Ko je pregledoval harmonij, je prišla njegova žena z Domnom in oba sta krčevito jokala.

„Nič ne joči, Ivanka,“ jo je tolažil Drejč, „nekako pojde že. Desetkrat sva se že selila, tolikrat in tolikrat romala po svetu, pa se je vse uredilo.“

Zaprl je harmonij, ga zaklenil, spravil ključ ter se nečesa domislil:

„Počakaj tu. H gospodu župniku pojdem in ga poprosim, da nam dá za ta čas, dokler se ne bo vse uredilo, kaplanovo stanovanje, ki je prazno že pet ali šest let. Za dolgo tako ne bo.“

Gospoda je dobil na vrtu.

„Kaj bo novega?“ je župnik nejevoljno vprašal.

„Slabo, gospod župnik“, je začel Drejč, „stoječ pred župnikom, ki je široko sedel, se opiral s komolci na mizo in užival prijeten večer. „Šegula me je postavil na cesto.“

Župnikov okrogli obraz se je zbral v gube:

„Prav je storil. Jaz bi te bil že davno.“

„Čemu? Ničesar nisem zakrivil. Na delo hodimo, celó več delamo, kakor je treba. Kadarkoli potrebuje, dobi koga. Zanesljivejših delavcev nima, ker nas je dosti pri hiši.“

„Ali nista vidva, ti in Jernej, tista, ki rovarita proti njemu in kradata grofici zemljo.“

„Ne, gospod župnik.“ Drejč se ni zmenil za župnikov osorni in jezni glas, temveč je govoril počasi in vedro. „Z Jernejem samo pomagava pravici do zmage. Bolj učeni ljudje, kakor so Šegula, Sok in še kdo, so ustvarili nekaj zakonov, ki so ljudstvu v korist; s tem, če midva tem zakonom pomagava do zmage in uresničenja, vendar še ne rovariva zoper Šegula in ne kradeva grofici zemlje.“

„Ali res misliš, da je pravica, če nekomu, ki je imel zemljo stoletja in stoletja, kar meni tebi nič vzameš od nje najlepši kos.“

„Mislim, gospod župnik,“ je dejal Drejč, „da je to čisto po božji pravici. Če bi prišel danes na svet naš Izveličar, bi storil prav tako. Vzel bi tistim, ki imajo preveč, in dal takim, ki nimajo nič. Tako je delal približno pred tisoč devet sto leti, tako bi storil tudi danes. Mi izvršujemo samo njegov veliki nauk...“

Tedaj je župnik vstal in stopil korak nazaj. Njegov glas se je tresel od ogorčenja, ko je dejal:

„Drejč, jutri zjutraj se prideš k meni spovedat, k veliki spovedi prideš, in potem boš pustil vse te neumnosti.“

Drejč je za trenotek vztrepetal ter se že zganil, da bi odgovoril, toda župnik je takoj nadaljeval z izpremenjenim glasom:

„Kaplanovo stanovanje, si dejal?“

Nekaj časa je premišljal, nato pa spet rekel počasi in skoraj svečano:

„Naj bo, pojdi in se vseli! Gospoda kaplana ne bomo tako hitro dobili. Toda jutri prideš k spovedi, da ti preženem iz glave neumne misli. In potem se ne boš več vmešaval v reči, ki se te ne tičejo. Prva ti bodi vselej in povsod cerkev. Ali misliš, da bi cerkvi škodovalo, ko bi ji po-božna grofica zapustila nekaj njiv, vinogradov in travnikov? Torej, kakor sem rekel: tajništvo jutri odloži, v kaplanijo pa se lahko vseliš še nocoj. Tako, opravila sva...“

Župnik se je prestopil in pokimal Drejču, ki se ni ganil z mesta, ampak dejal brez oklevanja:

„Ne, nisva še opravila, gospod župnik. Ob takih pogojih se ne vselim v farovž, rajši spim v hlevu. Čemu k spovedi? Pred Bogom se ne čutim krivega zaradi reči, ki mi jo očitata. Nasprotno: prepričan sem, da celó izpolnjujem njegovo voljo, ker pomagam njegovi božji pravici do zmage. Dela, ki sem ga začel, ne bom opustil, zlasti zdaj ne. In če vi, gospod župnik, ne razumete...“

„Molči in izgini mi izpred oči ter glej, da te danes teden ne vidim več pri orglah!“ je zavpil župnik in krenil proti župnišću.

Drejč je ostrmel:

„Kako to mislite?“

„Poišči si drugo cerkev, v naši si doorglal.“

Drejč je sklonil glavo. Blesk v njegovih očeh je ugasnil. Težko in počasi je odšepal proti domu.

„Nocoj bomo pač spali zunaj“, se je žalostno nasmehnil Ivanki, ki je dajala svinjam. „Tudi v kaplanijo ne smemo.“

Žena je tarnala in vzdihovala, dolžeč Jerneja, da je vsega kriv.

„Ali je bilo tega treba. Pet vasi je spravil v prepire in zdražbo. Ljudje se tožarijo in pretepavajo za zemljo, ki še ni njihova; namestu da bi delali in varčevali, posedajo po gostilnah, čenčajo in zapravljajo.“

Drejč jo je miril, češ da to, če trije ali štirje tako delajo, še niso vsi. Kaj pa ostalih šestdeset, sedemdeset, ki pridno obdelujejo svoj košček zemlje in se bodo jeseni opomogli. Nocoj bodo že nekako potrpeli, a jutri bo poiskal stanovanje.

„Toda kje, te vprašam, saj ni deset ur daleč prazne koč.“

„Bo že, bo že“, je ponavljal Drejč.

Zvečer so prišle domov hčere, Domen, Janko in Blaž. Andrej je pred dnevi odšel v Mursko Soboto. Tudi sosede so prihajali. Pretenj ni bilo ne konca ne kraja, a tudi škodoželjnih vzklikov ni manjkalo.

Z nočjo je ostal Drejč sam.

Sedel je na stolu, upiral roke na harmonij in prisluškoval tihi poletni noči. Dolgo je tako sedel brez misli. Počasi se je jelo v njem buditi, vstajati, oživljati.

Dà, hude trenotke je že doživel, a še zmerom se je izteklo tako, da je bilo prav.

V hiši, iz katere so ga pravkar vrgli, se je rodil. Tu so bili doma Sokovi. Mnogo jih je bilo. Komaj so nekoliko dorasli, že so začeli odhajati z lukom v svet: Lajhovka, Tina, Tomaž, Nana in umrli Franc. Njemu ni bilo do tega, rajši je posedal za hišo in prisluškoval petju ptičev; že tedaj je slišal, kako vsa priroda poje. Ali pa se je zakopal v knjige in čital. Ker je bil bistrumen, ga je dal takratni župnik Hrastovec v orglarsko šolo. Ko se je vrnil, je pomagal orglati staremu naglušnemu

organistu. S svojimi prihranki in s prispevki bratov in sester si je kupil harmonij, za katerim je presedel od tedaj vse dneve. Na večer so mu pod prsti zaživele melodije, ki jih ni še nikoli slišal. Začel si jih je zapisovati: to so bile njegove prve kompozicije. Nekega poletnega popoldneva, ko je poskušal svojo novo pesem, je pridrvel v hišo oče, ga jel zmerjati z lenuhom in ga spodil iz hiše. Drejč — bilo mu je tedaj sedemnajst let — je prosil očeta, naj ga pusti vsaj še četrto ure, a oče je besen zamahnil s sekiro, ki jo je držal v rokah, po harmoniju, da je zahreščalo. Drejč je prebledel in se premagal. Drugo jutro pa ga ni bilo več v Lukovcih. Teden dni pozneje je našel službo v Smrečniku na znožju Pohorja. To je bilo njegovo prvo mesto, kateremu jih je sledilo še osem, dokler ni naposled prišel spet domov, se vselil v rojstno hišo in igral v domači cerkvi. O, kaj vse je bilo vmes! Toliko hudih, bridkih, lepih, veselih in srečnih trenotkov! Ko je včasi doživel kaj zelo bridkega, se je vselej potolažil: Potrpi, bo že nekako. A zdaj ni videl nikjer rešitve: Kaj hoče zdaj, ko so mu vzeli najlepše, kar ima; ko so mu vzeli orgle, ob katerih je pel, sanjal, živel od svojega petnajstega leta?

Drejču je bilo tako hudo, kakor še nikoli.

Sklanjal se je nad harmonij in iskal rešitve.

Tedaj ga je obšlo:

Pa bi pustil tajništvo, saj je zdaj že skoraj vsa zemlja razdeljena in njega ne bi pogrešali.

Toda ta misel je živela v njem le za trenotek.

Odprl je harmonij in pobožal s prsti bele tipke. Mehki glasovi so dahnili v tiho mesečno noč. Nekje daleč je odpelo. V Drejču se je zganelo. Postalo mu je lažje. Prsti so mu begali po tipkah. V poletno noč je zvenela njegova nova pesem.

X

Komaj sta se Jernej in Drejč, ki ga je sprejela Lajhovka v svojo kočo, spet preselila po odločitvi agrarnega urada v svoje prejšnje stanovanje, je pretresla Lukovce in vse sosedne vasi nenavadna, pošastna vest: Grajsko pristavo, veliko, mogočno stavbo, kjer je stanovalo pet družin, bodo preuredili za kaznilniško okrevališče jetnikov — nevarnih zločincev, katerih vedenje je bilo v zadnjih letih brez vsakršne graje. Vsa zemlja, ki jo imajo agrarni interesi, se bo vrnila graščini, ki bo morala odstopiti v zamenjavo kaznilnici prav tolikšno površino zemlje v neposredni okolici pristave. Tako bodo seveda vsi agrarni interesi izgubili zemljo, v vas pa bo prišlo kakih petdeset do sto kaznjencev.

Vse zadnje tedne so bili ljudje zbegani, ker ni hotelo biti dežja, dasi se je že trava smodila in so bile njive trde, da so jih morali orati z

dvema paroma, a zadnje dni je začela razsajati še svinjska kuga; ob tej novici so ljudem sredi največjega dela omahnile roke: postajali so, izpraševali, preklinjali, grozili, odhajali na njive in brez dela obupno zrli zemljo, o kateri so bili prepričani, da je že njihova.

V trumah so hodili izpraševat Jerneja, ki se je vozil v mesto in vlagal brezuspešno pritožbe. Kaznilnica nujno potrebuje okrevališče; na Mondscheinovem veleposestvu pa zemlja še ni dokončno razdeljena. Sicer bo prišla v nekaj dneh komisija, ki bo podrobno pregledala zemljišče in stavbo. Za nedeljo po maši je Jernej sklical zborovanje, na katerem bodo sklenili odločno resolucijo zopet take načrte pravosodnega ministrstva.

Pri maši je bilo nenavadno mnogo ljudi. Iz vseh okoliških vasi so prišli. Celó Mihalekov Ivan, ki ni bil že tri leta v cerkvi, je danes prišel. Ljudi je le še molitev nekoliko utešila. Župnik je napovedal molitve za dež in odvrnitev svinjske kuge. Ljudje so goreče molili, odgovarjali župnikovim molitvam in prepevali, da je cerkvena drhtela njihovih glasnih želja. Ko je stopil župnik na prižnico, se je na stotine in stotine zbeganih pogledov uprlo vanj, pričakuje tolažbe in rešitve.

Župnik je kakor običajno hitro prečital evangelij, odložil knjigo, se odkašljal in začel kričavo naštevati velike grehe faranov, nato pa je nadaljeval, že ves rdeč v obraz:

„Toda za svoje grehe boste tudi trpeli. Najprej vam je ljubi Bog poslal sušo, ki vam bo uničila vse, kar je zelenega in ne boste imeli pozimi niti skorje črnega kruha, ne boste je imeli vi, ki ste se hoteli preobjesti tuje zemlje. Dobili ste jo, a kaj boste imeli od nje? Osmojeno travo, prazne in puste njive. Pojdite zdaj k svojemu Antikristu, da vam dá on, ki vam je pridobil zemljo, še kruha!“

Župnik je zajel sapo, nato pa nadaljeval:

„Toda vaši grehi so bili tolikšni, da se vam je moral Bog razodeti v vsej svoji moči. Udaril je po vaših svinjah. Vam, ki ste mislili, da se boste valjali v izobilju, poginja svinja za svinjo, prav zdaj jih jemlje konec spet na desetine in desetine!“

Ljudje so si začeli brisati nosove in oči, tu in tam je katera ženska celó zajokala na glas. Cerkev se je napolnila z vzdihom. Župnikov glas je postal še trši:

„Tudi to še ni bilo dovolj. Še hujšo kazen vam je moral nakloniti Gospod Bog, da bi vas izpametoval: poslal vam bo tolpo morilcev, ubijalcev, razbojnikov, nasilnežev, prešuštnikov in tatov, da ne boste varni ne svojega življenja ne svoje imovine. Ljudje, ali si sploh morete misliti še kaj hujšega? In vse to samo zato, ker ste se polakomnili zemlje, ki ni vaša, ker ste poslušali druge bolj ko svojega božjega namestnika in ker ste živeli v neveri in grehu. Ljudje, ali se ne boste niti zdaj izpameto-

vali? Ali še ne boste izgnali Antikrista in se spet vrnili k Bogu? Še je čas, kajti Bog je neskončno usmiljen in še čaka..."

Po maši so se zbirali v gručah pred cerkvijo.

Med ljudmi je vrelo.

„Res, vsega je kriv ta prekleti Jernej“, je dejal nekdo. „Kakšen dobiček imamo od agrarne zemlje? Prav nobenega! Šegula te ne vzame na delo, da si še drv ne moreš prislužiti. Tudi drugi te gledajo postrani. Rajši gredo po delavce na Hlaponšak ali celo k Sv. Antonu. Njivica, ki jo imaš, pa je tako nerodovitna, da na njej nič ne zraste.“

„Poglejte Skazekovega Jurija! Vedno je stradal s svojimi devetimi otroki. Letos pa, ker je vrnil agrarno zemljo, ima delo vse poletje. Za tri zime si je že prislužil drv.“

„Dà, župnik so imeli prav. Bodi človek zadovoljen s tem, kar imaš. Ne segaj po tujem!“

„Toda kaj hočemo zdaj? Jaz vrnem takoj svojih šest ogonov, samo da ne bi bilo v vas preklicanih razbojnikov!“

Drugi so menili spet drugače:

„Gotovo je Šegula poslal našemu župniku sodček vina, da se je tako gnal zanj. No, pa tudi njemu se suši na polju, tudi njemu so poginile tri svinje, čeprav nima nič agrarne zemlje in je celo božji namestnik!“

„Mi ne damo svoje zemlje, pa je! Komaj si jo pošteno pognojl in preoral, že ti pride nekdo in ti jo hoče vzeti. Naj le pridejo ti ‚škofovi vojaki‘, jim bomo že dali ‚okrevališče‘!“

„Če se vsi upremo, ne bodo mogli prav nič!“

„Kar pojdimo, da slišimo Jerneja!“

Toda mnogi so odšli naravnost domov, ker so jih župnikove besede preveč presunile ali pa, ker so jih vlekle ženske za seboj; dobra polovica pa jih je bilo vendar takih, ki so krenili proti trgu. Šli so, da dajo duška svojemu ogorčenju nad Jernejem, ki jim je te hudiče nakopal na glavo, ali pa da branijo težavno pridobljeno in tako dolgo zaželeno peščico zemlje.

Ko je stopil Jernej na stopnice pod Marijinim kipom, se je zaslišalo tu in tam:

„Glejte Antikrista!“

Komaj je začel govoriti, že so ga prekinili z glasnimi vzkliki. V splošni zmedi je planila proti njemu velika, suha ženska, ki je krilila z rokami in vpila:

„Molči, Antikrist! Ti si vsega kriv in nihče drugi! Misliš, da nam je bilo res treba te zemlje? Naši očetje in naše matere so živeli brez nje, pa se jim je dobro godilo. Tudi nam se je lani bolje godilo ko letos. Res, imeli nismo nič, a kruha nismo stradali. Letos pa sami prepiri, same

grožnje in sama obrekovanja, a dela in kruha nič več. Še manj in še huje bo. Po naših njivah bodo kmalu hodili roparji in razbojniki, da se še na njivo ne bomo upali. Ne bo noči, da bi brez skrbi spali. Ženske ne bomo smele same niti na travnik. In kdo je tega kriv? Tale!“ Pokazala je na Jerneja, ki je stal ves blede pred njo in ji zaman skušal seči v besedo. „Tale nam je nakopal sramoto in strah. Če hočemo odvrniti veliko nevarnost, moramo izgnati najprej njega, Antikrista, kakor so dejali gospod župnik. Ljudje, slišite, njega najprej iz naše poštene vasi . . .“

Hrup je naraščal. Ljudje so mahali in vpili vse vprek. Na zemljo so pozabili in zgolj na kaznjence so mislili. Le redki moške so ostali razsodni in brezuspešno mirili razjarjeno ljudstvo. Najbesnejši so pretili Jerneju s pestmi, neka ženska je celo pljunila proti njemu.

Jernej je še vedno stal na stopnici, za glavo višji od množice. Brezbarvne ustnice so mu podrhtavale, roke so se mu krčile in iskale nečesa, s čimer bi lahko zamahnile po teh slepih očeh, da bi spregledale. Že je hotel brez besede oditi. V zadnjem trenutku si je premislil. Silen krik se je iztrgal iz njega, da so se ljudje z grozo ozrli nanj. Nato pa je z besedami, ki so vrele iz njega ko hudournik, prisilil množico, da je utihnila in prisluhnila:

„Pravite, da se vam je prej, ko niste imeli agrarne zemlje, dobro godilo. Zakaj neki pa ste prihajali teden za tednom k meni, me prosili in celo jokali pred menoj, da bi vam pomagal pridobiti kos zemlje? Dejali ste, da boste sicer morali poginiti. Pol leta delate graščini za stanovanje in nekaj ogonov, delate brez hrane, tako da pojedete v tistih dneh, kar si pridelate na graščinski zemlji. Ostalega pol leta ste brez pravega posla; če greste v graščino, ne dobite drugega ko drva, h kmetom pa hodite samo za oranje in vožnje. Da bi imeli vsaj še malo zemlje, ki bi jo posadili z lukom, pa bi bilo vse dobro, ste govorili. Res, letos je niste mogli zasaditi z lukom, ker ste jo prepozno dobili, toda ali ste kljub temu na slabšem? Vzlic suši so nekateri nakosili lep voz sena, poželi nekaj kop pšenice, a jeseni boste spet pridelali voz ajde, korenja ali repe. Ali se vam torej letos res slabše godi ko lani? In ali ste že pozabili, da ste včasih sredi zime morali iz graščinske kočice, zdaj pa vas ne more deset šegulov vreči iz vašega stanovanja? Ali je torej letos, ko vas šegula nič več ne more goljufati in izrabljati, res slabše? Komu se godi slabše?“

Jernej je besen zrl na množico in čakal, da se kdo oglasi.

A ljudje so zbegani zrl vanj. Še tista ženska je molčala.

„Torej ga ni. Zdaj pa naj se oglase vsi tisti, ki pravijo, da bi radi zemljo, ki so si jo želeli že bog ve kdaj, spet vrnili?“

Tu ali tam je kdo zamrmral, a oglasil se ni nihče.

„Čemu me pa potem napadate? Če me napadajo župnik, Sok, Šegula in še kdo, razumem; tega pa, da me vi, ki sem se za vas trudil vse mesece, pisaril sem in tja, se vozil v mesto in zapravljaj denar, ne morem razumeti. Vsakomur sem pridobil kos zemlje; kdor je še nima, jo bo dobil, saj imamo še šest in dvajset hektarov nerazdeljene zemlje. Povejte, kdo je med vami, ki mi je dal za ves trud en sam desetak? Kdo? Ni ga! Komaj požirek vina ali žganja sem dobil. Ali pa veste, kaj mi je ponujal Šegula takoj od začetka, če pustim vso stvar v miru? Veste kaj? Hišo, dva orala zemlje, vsako leto lepo svinjo in polovnjak vina! Jaz pa nisem hotel, ker mi je bilo do tega, da pomagam ubogim ljudem. Ne mislite, da sem plačan, da vas zagovarjam, kakor je plačan župnik, da se celó s prižnice poteguje za grofico. Ne, jaz se potegujem zato, ker hočem, da zmaga pravica, pravica ubogega ljudstva!“

Ljudje so brez besed strmeli vanj. Nato se je nekdo vendar oglasil:

„To je vse lepo, da bi zdaj vsega ne izgubili in dobili še kaznjencev.“

„Toda tega nisem kriv jaz“, je nadaljeval Jernej. „Kdor kaj takega verjame in trdi, mu je težko pomagati. Stvar je čisto drugačna. Šegula je do zdaj poskušal na vse mogoče načine, da bi nam izvil zemljo iz rok, a ko je uvidel, da je vse zaman, je šel k ravnateljstvu mestne kaznilnice, ki že dve leti išče primerno stavbo in primerno zemljišče za kaznilniško podružnico, ter ponudil našo zemljo in pristavo, misleč, če že moram dati, bom dal pač rajši državi, ki bo takoj in pošteno plačala, kakor pa bajtarjem, ki bodo odplačevali bog ve kako dolgo. Imam pisma, s katerimi vam lahko dokažem, da je to Šegulovo delo.“

Množica se je vzgibala. Nastajal je hrušč, a Jernej je nadaljeval:

„Agrarni odbor se je uprl, toda doslej brez uspeha. Treba je, da se upremo vsi. Ko se pripelje komisija, moramo odločno pokazati, da si ne damo vzeti niti koščka zemlje...“

Ko so ljudje zvečer posedali pred hišami in je po dnevni vročini zapihal hlad s polj, ni bilo v njih več župnikovih besed, marveč le zemlja; prav pri srcu so jo čutili, jo božali s svojimi mislimi, se je krčevito oprijemali s svojimi žuljavimi rokami in ječali:

„Ne, zemljica, ne dam te, ne morem te dati!“

Čez nekaj dni se je pripeljala komisija.

Pet ali šest gospodov je izstopilo na pristavi, kjer sta jih pričakovala Sok in Šegula.

Takoj se je nekaj fantov odpeljalo s kolesi v sosedne vasi, nekateri so celó zajahali konje. Ljudje so se začeli zbirati na cesti pred pristavo. Prihajali so s polj in travnikov ali pa zdoma. Nekateri so imeli na ramenih koso ali motiko. Hrupno so se razgovarjali in dajali tako drug drugemu pogum.

Ko so si gospodje čez dolgo časa ogledali stavbo in zemljišče ter se hoteli vrniti v avto, je stalo pred pristavo kakih sto petdeset ljudi, ki so z vzkliki dajali duška svojemu nezadovoljstvu, dokler ni stopil Jernej pred množico in komisiji razložil njihove zahteve. Ljudje so glasno pri-trjevali njegovim besedam, ta ali oni je celó zažugal s koso ali motiko proti Šegulu in Soku, ki sta vsa razdražena gledala uporne bajtarje in dninarje.

Komisija je poslušala mirno Jernejev protest. Nato je kaznilniški ravnatelj izjavil, da je kaznilnica premajhna. Zaradi tega nujno potrebuje nove prostore. Ta pristava ni najprikladnejša, toda druge ni... On tudi ne more odločati o tem, zakaj dokončno bosta odločili ministrstvo za pravosodje in ministrstvo za agrarno reformo.

Ljudje so postajali vedno besnejši. Rinili so se v ospredje, vzdigovali orodje in vzklikali:

„Toda mi ne damo svoje zemlje.“

„Ničesar nam ne boste jemali.“

„Nočemo tatov in razbojnikov.“

Takrat se je preril iz množice Drejč, stopil pred komisijo in dejal:

„Pravite, da bo o tem odločalo ministrstvo za pravosodje. Če bo osemdesetim siromašnim rodbinam vzelo edini košček zemlje, ne bo to pravično, marveč krivično. Razen tega, kakor sami pravite, stavba ni primerna za vaše namene in najbrž tudi zemljišče ne. Jaz, gospodje, pa vem za drugo rešitev, ugodnejšo za vas v vsakem oziru in ugodnejšo tudi za nas.“

Drejč se je skrivnostno ozrl po ljudeh, ki so napeto prisluhnili, pogledal Šegula ter odločno nadaljeval:

„Če si želite veliko zgradbo in če hočete imeti dobro zemljo, poleg tega pa še oboje v neposredni bližini kaznilnice, potem je pač najboljšo, da nam pustite zemljo in pristavo ter vzamete grad in zemljo okoli njega. V gradu, ki ima čez trideset sob, stanujeta samo grofica in stara Mina.“

Nastalo je prerivanje in kričanje:

„V grad naj gredo tatovi in roparji, tam so že odnekdaj prebivali razbojniki!“

„V grad z njimi!“

„Grofici vzemite, ne pa nam!“

Drugi spet so vpili:

„Mi sploh ne maramo tatov!“

„Ne v marof ne v grad!“

Med splošnim hrupom in kričanjem se je komisija odpeljala.

Čez dober teden dni sta dobila Jernej in Šegula dopis, s katerim je komisija sporočila, da pristava ni prikladna za okrevališče, ker bi jo morali skoraj vso podreti in zgraditi novo stavbo, a zemlja ni najprimernejša in vrhu tega je je tudi premalo. Zaradi tega in zaradi splošnega odpora agrarnih interesentov komisija odstopa od svojega prvotnega načrta. Pač pa je predložila pravosodnemu ministrstvu naslednji načrt: Za okrevališče bi se dal z neznatnimi stroški preurediti grad Mondschein. Tudi veleposestvo bi pripadlo okrevališču. Lastnica, gospa grofica Marija Antonija Mondschein, bi dobivala letno rento. Agrarni interesi bi svojo dosedanjo zemljo obdržali ter dobili deloma še zemljo, ki je doslej pripadala posameznim hišam kot deputat. Tudi hiše bi obdržali in zanje plačevali primerno najemnino. Uprava bi uredila na veleposestvu vzorno kmetijstvo, kar bi bilo v blaginjo vsej okolici.

Zdaj je Šegula pobesnel. In tudi ljudje niso bili zadovoljni.

Drejč in Jernej sta jim sicer razložila, da je to zanje mnogo bolje, kakor če obdrži grofica še nadalje veleposestvo: doslej so delali petdeset do sto dni v graščini za stanovanje in košček zemlje, kar bi odslej lahko dobili proti nizki najemnini. Razen tega bi imeli še agrarno zemljo. Ob velikem delu — košnji, žetvi in trgatvi — bi dobili v graščini gotovo delo, steljo in drva bi pa prejeli kot doslej. Kaznjencev se jim ni treba bati, saj bodo prišli le takšni, ki so se poboljšali, povrh bodo pa že tako še zastraženi.

Vse so razumeli ljudje razen zadnjega: kaznjence v vas, tega pa ne! Rajši stradajo, samo tega ne!

Župnik, Sok in Šegula so bili kar naenkrat prijazni s poslednjim bajtarjem in so mu prikazovali grozote, ki ga čakajo, če pridejo v vas kaznjenci. Le malo jih je bilo, ki so mislili kakor Drejč in Jernej.

Sok je sklical veliko zborovanje in odposlal čez nekaj dni resolucijo, ki jo je podpisalo čez tri sto družinskih očetov in mater in ki se je glasila tako:

„R e s o l u c i j a,

sprejeta na javnem ljudskem zborovanju dne 2. avgusta 1921.

v Lukovcih.

Čez tri sto ljudi najostreje protestira proti temu, da bi pravosodno ministrstvo prevzelo veleposestvo Mondschein ter ustanovilo na njem posreden kaznilniški zavod, ker bi to uničilo blagostanje stoterih družin. V Lukovcih, Orehovcih, Drenovcih, Tihoncih in pri Sv. Magdaleni živi na stotine ljudi, ki so docela zavisni od zaslužka, ki jim ga daje veleposestvo Mondschein. Ostali posestniki obdelujejo namreč svojo zemljo izključno s svojimi družinami. Če bi vzeli siromašnim ljudem ta poslednji košček kruha, bi morali poginiti od glada. Zbrana množica prosi in

roti odločilna oblastva, naj preprečijo, da bi se uresničil ta načrt, ki bi prinesel smrt vsej okolici.“

Šegula je prodal skoraj sto kubičnih metrov lesa in se peljal nekajkrat v mesto. Sredi meseca avgusta je došel odlok, s katerim sta se zavrnila oba načrta glede ustanovitve posrednega kaznilniškega zavoda v Lukovcih.

Vse vasi daleč naokoli so se oddahnile.

XI

Ker je Šegula kljub zakonitim določbam in prepovedi agrarnih odborov odprodajal od veleposestva manjše in večje površine gozdov in celó obdelovalne zemlje ter ves čas na vse mogoče načine oviral delovanje agrarnih odborov, ljudem pa, ki so imeli agrarno zemljo, škodoval, kjerkoli je le mogel, je Jernej že med borbo proti graditvi kaznilniškega okrevališča poslal ministrstvu za agrarno reformo veliko pritožbo, v kateri je tudi navedel Šegulovo slabo gospodarjenje, zaradi katerega ni propadalo samo veleposestvo Mondschein, marveč so trpeli tudi siromašni ljudje. V korist veleposestvu, prebivalstvu in državi bi bilo, je pisal Jernej, če bi ministrstvo odstavilo Šegula in postavilo državnega upravitelja.

Nekaj dni potem, ko se je Šegula rešil skrbi glede kaznilniškega okrevališča, je dobil odlok, ki mu je javljal, da prevzame država upravo veleposestva, on pa, ki je razrešen svoje službe, naj do prvega septembra uredi vse knjige, da jih preda sekvestru. Šegula je izgubil tedaj vso razsodnost. Prve dni je tekal po vasi s puško v roki ter iskal Jerneja in Drejča, da ju ustrelí. In tudi drugim agrarnim interesentom je grozil. Potem je začel piti in ga ni bilo z Bukovca in Ilovšaka, kjer je imela graščina najlepše vinograde.

V dolini pa so njive mrgolele ljudi, ki so pulili luk. Vse je odšlo na njive. Tudi Sokica ni ostala doma, marveč je, uprta na palico, s težavo grabila za bolj ali manj suha debla, pulila luk in ga metala na kup sredi grede. Vz dolž gred so se množili kupi rdečkastega luka z rjavozelenimi stebli kot veliki šopki rdečega cvetja.

Kako vse drugače kakor pred meseci je bilo zdaj Tuniki! Po bolezní se je pri njej nekam pogreznilo vse tisto, o čemer je prej toliko razmišljala in kar jo je tako mučilo. Čeprav je postala resnejša — saj sta z Nano po vse dneve in večere presedeli skupaj — je Nana vendar ni več pustila domov. Tuniki je biló sploh vse tako lepo kakor nekoč, še celó lepše.

Daleč preko njiv se je bil čul njen zvonki glas in smeh.

Medtem ko so ženske pulile luk, so ga moški metali v košare in nosili v vozove ob koncu gred. Ko je bil voz zvrhano naložen, so zmetali nanj košare in krenili v vas. Kolesa so ječala in škripala od teže. Gospodarji so ponosni stopali ob vozovih in pokali z bičem, ženske pa so šle zadaj in pobirale poedine glave, ki so padale z voza.

„Kako, Sok?“

„Mnogo ga je, samo droben je.“

„Bo pa zato čvrst!“

„Bog daj!“

Doma so zmetali luk na predrje. Ženske so ga obtrgale. Pustile so samo nekaj prstov stebelca, „slame“, kakor so dejale, da bo mogoče glavice splesti v vence. Nato so znosile luk na podstrešje in ga lepo razgrnile po tleh, da se bo dodobra posušil. Tako bo ostal do zime, ko ga bodo zgrnili na kup in pokrili pred mrazom s slamo.

Pri Sokovih so ga tri dni pulili in vozili domov.

Polona je bila tretji dan že vsa izmučena. Težko se je pripogibala, še težje pa je nosila polne košare po strmih stopnicah na podstrešje. Toda Marjeta jo je še priganjala. — Ženske so se na tihem jezile.

„Ali nima nič srca“, je dejala Vozlička, ki je že prejšnji dan Polono svarila, naj se ne žene tako. „Še nesreča se lahko zgodi.“

„Ali pa nima oči, da bi videla,“ je menila druga, „čeprav ve že vsa vas.“

„Gotovo ne vidi, saj bi jo sicer najbrž nagnala od hiše. Marjeta sploh ne vidi drugega nego delo. Samo delo, delo! Sama dela, da se bo še ubila; drugega pa priganja, čeprav bi stal z eno nogo že v grobu!“

Ko je prišla Polona, da odnese spet polno košaro, je dejala Lajhovka:

„Polona, rajši trebi, bom že jaz nosila.“

Polona pa je naglo pograbila polno košaro in jo odnesla.

„Kaj boste vi, bom že jaz!“

A sredi stopnic jo je obšla taka slabost, da so ji roke, s katerimi je držala težko košaro na glavi, omahnile. Košara ji je zdrknila z glave, luk se je razsul po veži, Polona pa se je zagugala in padla na luk.

Ženske so zavreščale in priskočile. Toda Polona se je naglo dvignila, se trudno nasmejala in začela pobirati raztreseni luk. Marjeta, ki je prišla s podstrešja, ji je nejevoljna vzela košaro in vzkliknila:

„Pojdi nosit! To bo že pastirica pobrala!“

Tedaj je Lajhovka vendar izpregovorila:

„Marjeta, ali ne vidiš, da ne more?“

„Kaj bi ne mogla?“ se je začudila Marjeta.

„Poglej jo, kakšna je!“

Marjeta se je prvič po mnogih letih okrenila samo zato k hčeri, da bi jo pogledala. Tedaj je šele opazila, da je njen sicer bronasto rjavi obraz rumeno lisast in strašno upadel, njene motne oči globoko ležeče sredi črnih kolobarjev, njeno telo pa nenavadno zavaljeno in težko. Marjetin obraz se je nenadno izpremenil: njena usta so se odprla, njene oči nabreknile, njena sicer rdečkasta lica posinela. V naslednjem hipu je planila k Poloni in vsa besna zamahnila s prazno košaro po njej.

„Kaj, spojala si se?!“

Ko je udarila drugič, se je Polona zgrudila. Ženske so se pognale vprijoč proti Marjeti in jo vlekli proč od hčere. Toda zaman. Marjeta se jim je iztrgala iz rok in mahala z vso silo s košaro po Poloni:

„Ná, ná, tu imaš, potepenka, kuzla!“

Šele Soku, ki je na prve krike prihitel iz hleva, se je posrečilo, da je iztrgal Marjeti košaro iz rok; ženske pa so odvedle skoraj nezvestno Polono v sobo.

Marjeta je kričala, kakor bi bila obsedena:

„Kaj boš ti, ki nisi nič boljši! Ti sam si ji dajal zgled. Ti, ki laziš za vsako kuzlo, ki...“

Iz nje je kar bruhalo. Vse mogoče mu je očitala: ženske, ki jih je imel, denar, ki ga je zapravljaj, njeno zemljo in hišo, ki se ju je polakomnil. A tudi Sok ni bil tiho. Že vse dni, kar je zvedel za odlok glede sekvestra, je hodil po vasi kot puran, zdaj pa je tudi njega jezilo razmerje med Martinom in Polono, ki ga je doslej napolnjevalo z največjimi upi. Zato se je hotel vsaj nad Marjeto izkričati. Ona sploh ženska ni, saj je v postelji ni drugega nego kup smrdljivega mesa, od nje kot žene še nikoli ni imel ničesar, razen tega pa je še skopa, požrešna in neumna.

Lajala sta drug v drugega kakor pobesneta psa, vzdejala drug drugemu najgrše priimke in si očitala vse, kar se je dogodilo med njima v času zakona.

Ko niso mogle besede več izražati mržnje, ki sta jo čutila v sebi že izza poroke, sta se spoprijela in se začela bítí. Sok je ni maral nikoli. Bila je premrzla, prerobata. Le najlepšo hišo in največje posestvo je imela. Pijano si je osvojil v vinogradu. Pozneje mu je kot žena marsikatero noč ušla. In če je bila njegova, je bilo to vse drugače ko pri drugih ženskah. Zato je začel hoditi k drugim. Toda Marjeta ga ne bi bila nikoli vzela, če ne bi bilo tistega v vinogradu. Saj je imela polne hleve živine, a njiv, travnikov in gozdov toliko, da ji ni nikoli zmanjkalo dela; drugega ni potrebovala.

Velika, močna in razgreta sta se besno zaganjala drug v drugega, se suvala in tolkla, dokler se nista utrujena, izmučena, z bolečinami

na obrazu, glavi in vratu, s praznim srcem in topim živalskim pogledom in še vedno se psujoča opotekla vsak na svojo stran: Marjeta v kuhinjo, Sok v hlev.

Še tisti večer je moralo priti nekaj žensk, da so spletle voz vencev. Naslednji dan zarana je Marjeta brez besed zapregla in se odpeljala.

Tako je storila vedno, kadar sta se s Sokom sprla. V dveh, treh dneh, ko je prevozila velike daljave in prodala luk, se je umirila in se vrnila mirna, kakor bi se ne bilo nič zgodilo.

Tudi tokrat je dospela čez tri dni domov s praznim vozom. Toda zdaj ji je zmerom znova prihajalo nekaj pred oči, zaradi česar se je morala spet odpeljati. In to ni izginilo niti potem, ko se je vrnila z druge poti. Polona se ji je kot nalašč nastavljala, da je morala videti njen nabrekli trebuh. Z velikim premagovanjem jo je čez nekaj dni vprašala:

„S kom pa imaš?“

„Z Martinom vendar“, se je Polona kljubovalno nasmejala. Prej, ko Marjeta še ni ničesar vedela, se je skrivala pred njo, zdaj pa se je ni več bala.

Marjeta je posinela od besa:

„S tistim falotom! S tisto lenobo!“

Drugi dan se je spet odpeljala.

Marjeta se je vozila mimo vinogradov, ki so že rumeneli, in mimo njiv z ajdo v najlepšem cvetju, ne da bi karkoli videla.

Vse življenje se je trudila — in pred njo so se trudili njeni starši in njihovi starši —, zdaj pa naj dobi njeno posestvo Šegulov Martin, ki ga še ni videla s sekiro ali koso v rokah. Saj ga ne vidi drugod nego na cesti k Vršiču, na vozu v mesto, na kolesu se vozečega bog ve kam, sredi njiv pa samo s puško in psi. Prav nič se ne briga za to, kako in kaj delajo ljudje. V nekaj letih bi zapravil vse. Ne, dokler bo gibala samo z mezincem, ne bo Martin gospodar na njeni zemlji!

Ko se je čez štiri dni vračala v mesečni noči proti domu, je na mostu čez Blatnico presenečena ustavila konja. Sredi reke je plavalo človeško telo ter zdaj pa zdaj zaječalo in zagrgralo.

Marjeta je planila z voza. Toda ko se je prerila skozi gosto vrbovje do reke, je truplo odplavalo že mimo nje. Tekla je vzdolž ob Blatnici in se čez nekaj trenutkov pognala v vodo. Pogreznila se je do vratu in se komaj rešila na breg.

Bila je vsa iz sebe.

Kaj naj stori? Blatnica je narasla spričo zadnjih nalivov. Plavati ne zna. Nekaj silnega v njej pa ji velevala, naj reši potapljajočega se človeka.

Toda kako?

Tekala je ob obrežju in iskala, da bi dobila primeren drog ali vsaj kakšno vejo. Toda ob Blatnici so rasle le nizke vrbe, vse naokoli pa so se razprostirali pašniki tja do vasi.

Tedaj se je domislila, da je vendar kot otrok večkrat preplavala Blatnico. Pognati se je treba v vodo ter mahati z rokami in nogami. Slekla je mokro bluzo in odložila krilo, nato pa v kratki, niti do kolen segajoči srajci hitro skočila v vodo ter začela tolči z rokami in nogami kakor pes. Že je zgrabila utopljenca za nogo. Tolkla je po vodi, toda obrežja ni mogla doseči. Tok je nesel oba po sredi reke. Roke so ji postajale težke, vleklo jo je navzdol. S skrajnim naporom je z desnico zgrabila za srajco in jo pretrgala. Plavala je laže, a na breg vendarle ni mogla, dokler se ni oprijela vrbove veje, ki je segala prav v sredo reke. Z velikim naporom je potegnila sebe in utopljenca h kraju. Ko ga je med vrbovjem spravila na breg, je pokleknila ob njega, ga tresla za roke in klicala. Z golimi bedri se je dotaknila človekove glave, ki je bila še nekoliko topla. Obšlo jo je nekaj tako grenkega, kakor še nikoli. Nekaj se je prvič zganilo v njej. Človek se ji je zasmilil. Rada bi mu bila pomagala, a ni vedela kako. Sama še ni bila nikoli bolna in tudi opravka ni imela nikoli z bolnikom.

Po nekaj trenutkih se je sklonila čezenj, mu odpela suknjo in nastavila uho, da bi slišala, ali še bije njegovo srce. Tedaj ga je spoznala. Bil je Šegula. Toda to odkritje ni niti za hip izpremenilo njenih čuvstev in njenih misli. Pritisnila je uho na njegove gole prsi. Komaj slišno je v velikih presledkih udarjalo srce.

Marjeta se je dvignila, prijela Šegula za noge in ga potegnila iz sence v mesečino. Ker je bilo obrežje strmo, je videla, kako mu je iz odprtih ust iztekala voda.

Kaj neki naj še napravi?

Spet je prešlo nekaj trenutkov. Marjeta je planila ob obrežju na most, se pognala napol naga na voz ter zdrdrala v vas, kričeč in tuleč:

„Ljudje! Na pomoč! Na pomoč!“

XII

Kakor iz njiv je rasla daleč izven Lukovcev velika rjava gmota — kočja hlapca Boštjana in Drejčeve Ivanke.

Na Telovo sta se domenila: Boštjan je služil tri leta za pastirja in dvanajst let za hlapca, Ivanka pa je skoraj prav tako dolgo kupčevala z lukom; ker sta bila varčna, sta si prihranila za košček zemlje in kočjo iz blata. Do jeseni si jo postavita, potem se poročita in vselita. Ob delitvi v jeseni pa bosta dobila dva oralna zemlje.

Ko sta si kupila majhen, močvirnat travnik, je Boštjan odpovedal službo in se takoj lotil dela.

Ilovica ni bila daleč, voznike pa sta naprosila v vasi. V nekaj dneh so je navozili velike kupe. Zgraditev nove hiše je bila za Lukovce že od nekdanj velik dogodek. Vselej so pomagali vsi ljudje. Ko je pred dvajsetimi leti pogorela skoro polovica vasi, so pol leta gradili vse vprek. Boštjan in Ivanka pa sta bila splošno priljubljena. Ni bilo hiše, kjer ne bi imeli Boštjanovih šibnatih košar, ki so bile trpežnejše od katerihkoli drugih. In ni bilo gospodinje, od katere ne bi bila Ivanka vsaj enkrat kupila luka. Če kmetica sama ni utegnila prodajati luka in je nujno potrebovala denar, ga je nesla nekaj vencev ali zapeljala nekaj vreč k Ivanki in dobila precej denar. Tudi kamenja za temelje, peska in gramoz so jima navozili zastonj. V začetku meseca avgusta je bilo vse pripravljeno. Boštjan je šel v Orehovce po zidarja, drugo jutro pa je prišlo že okoli deset fantov in deklet. Nekateri, ki so ostali pri delu le nekaj ur, so nadomestili takoj drugi. Kmalu je bil temelj gotov. In že so mešali ilovico, slamo in pleve, gnetli in mesili, da so se potili huje ko peki. Dobro premešano ilovico so zmetale ženske v lesene kalupe, mojster je na oglih vložil vrbove šibe, fantje pa so pograbili težke bate in začeli teptati.

Tisti popoldan so teptali poslednjo plast.

Četudi je bilo že v drugi polovici meseca septembra, je bil dan vendar vroč ko sredi meseca julija.

„Danes pa so spet pošteno zakurili“, se je zasmel Andrej in prenehal z delom. Pot mu je kar lil z obraza in srajca se je držala njegovega telesa, kakor bi bila prilepljena.

„Kaj boš zdihoval, ko si komaj prišel“, ga je zavrnila Lajhovka, ki je že ves teden pomagala.

„Ti bi moral biti že vaje vročine, saj tista Madžarka ali kaj, h kateri se voziš, gotovo ni iz lesa“, se je zarežal Blaž.

„Ne rečem, da ni,“ je dejal smeje se Andrej, „toda njena vročina hladi, ta te pa žge do kosti. Ali ni res tako, teta?“

„Lajhovki se niti ne sanja več o tisti vročini“, se je zakrohotal Blaž.

„Toliko pa še zmorem ko vsaka dvajsetletna deklina!“ je vzkliknila ženica med splošnim smehom in krohotom.

Takrat je prišel mimo visok moški v lepi črni obleki, z drobno palico v rokah in velikimi črno obrobljenimi naočniki na dolgem zakrivljenem nosu. Ljudje so utihnili in ga skrivaj pogledovali. Gospod, ki mu je bilo okoli pet in trideset let, se ni niti ozrl nanje. Ko se je oddaljil kakih sto korakov, je Lajhovka dejala:

„Ta pa zna maniro, vsaj vritmepiši bi lahko zinil.“

„Škoda, da mu nisi tega rekla.“

„Lahko bi mu, saj ne razume niti besedice“, je dejal Boštjan in začel pripovedovati, kako je pred tednom dni šel k njemu in ga prosil za nekaj smrek.

„Pol ure sem mu dopovedoval, kaj bi rad, a me ni razumel. Potem je prišel Martin in mu povedal po nemško. Tedaj je razumel, a ni hotel dati.“

„Ta je še slabši kakor Šegula“, je dejal nekdo. „S Šegulom si se vsaj pri litru vina lahko domenil in nazadnje si že dobil kako malenkost.“

„Pravijo, da ima štiri tisočake na mesec. Ministrstvo mu jih je določilo, grofica pa mora plačati. Toliko še Šegula ni zapravil na mesec“, je menil Blaž.

„Čemu neki nam sploh pošiljajo te Ruse, ko imamo vendar svojih ljudi dovolj“, je vzkliknil starejši kmet. „V Ivkovcih imajo Rusa zdravnika, ki najbrž niti zdravnik ni. Letos so mu že trije bolniki umrli!“

„Tale naš sekvester gotovo še nikoli ni držal za plug. Ko so v ponedeljek začeli kopati krompir, je najel trideset kopačev in samo dva voznika. Vsak otrok pri nas ve, da dva voza ne utegneta odvažati krompirja tridesetim kopačem iz Štukov v graščino!“

„Šegula je začel, ta pa bo končal.“

„Najboljši oskrbnik bi še bil Šegulov Peter“, je menil Boštjan.

Blaž pa se je srdit namrdnil:

„Kako le naj tak slabič vodi tako veliko gospodarstvo!“

„No, slabič pa že ni, če je prevzel Vršičevo Feruno“, se je zasmejala Lajhovka, ki Blaža že od nekdanj ni mogla.

Blaž je zdajci pobledel in nameril bat proti Lajhovki:

„Čemu iztezate gobec, ko vas prav nič ne briga!“

Lajhovka ni umolknila, ampak je rekla:

„Ti si hodil tri leta k njej, a ni bilo ničesar, Peter pa je v nekaj tednih napravil, kar lahko vsakdo vidi.“

Blaž bi bil udaril po njej, da ni priskočil Boštjan in ga zadržal. Nekaj časa je besno gledal Lajhovko, nato pa odvrnil bat in siknil:

„Hudiči, kar sami delajte!“ Preklinjajoč je skočil na tla ter odšel.

„Teta, sedaj boste pa vi butali namesto njega“, je zaklicala Ivanka nejevoljno.

„Zakaj pa ne!“ In Lajhovka je po nerodni lestvi splezala na zid, vzela bat in začela teptati blato.

„Ne vem, kako se bosta gledala, ko se bo Peter vrnil od vojakov. Saj je Blaž čisto obseden, če samo sliši o njem. Pravi, da Ferune ne bo Peter nikoli imel.“

(Dalje prihodnjič.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

Feruna pa je tudi prava. Najprej je lahko hodil k nji vsakdo, kdor je pogosto zahajal v gostilno, potem je imela tri leta takšno razmerje z Blažem, da je bilo že kar grdo, zdaj, ko si je nagrabila denarja in se naužila moških, se je pa oklenila tega otroka, ki je pet let mlajši od nje.“

Po poti iz vasi je prišel Drejč.

„Bog daj srečo!“ je vzkliknil, ko je došel bliže.

„Bog daj! Bog daj!“

„Ali imate še za mene kaj dela?“ je vprašal in se ustavil pred hišo.

„Vzemi bat in pridi gor“, je vzkliknila Lajhovka.

„Ne, oče,“ jo je zavrnil Boštjan, „vi kar sedite tja-le na tramove in glejte!“

„No, ali mislite, da sem res tako za nič, če me je župnik nagnal od orgel“, je dejal Drejč trpko in prijel za lopato.

Vsi so obmolknili. Nekam nerodno in težko jim je postalo. Drejč je tako čuden, kar več ne orgla. Pride in takoj začne, češ da ga je župnik odstavil, kakor bi ne znal več igrati. Kako pa igra tale fanté s kuštravimi lasmi, ki je prišel, ponavlja venomer, saj ne pozna niti not. To vendar ni nikako orglanje, krave bi ušle iz cerkve, ko bi ga slišale. Dà, saj je bilo res slabo! so pritrjevali ljudje. A še huje se jim je zdelo, da se je Drejč zadnje čase tako zanemaril. Zares je bilo grdo od gospoda, da so ga nagnali iz službe, toda pregovori jih, kdor jih more. Trmasti in samosvoji so in ne preprosiš jih, četudi bi se razpočil pred njimi. Ne marajo ga več in amen. Sicer pa naj Boga zahvali, da mu ni treba več orglati. Ali se še ni naorglal? Zdaj bi si že lahko dal mir. Pa si žene to reč tako k srcu, kakor bi bila bogve kaj.

Drejč je počasi vzdigoval polno lopato in stresal ilovico v košaro. Nečesa mu je manjkalo. Hodil je okoli, se lotil tega in onega, a nikjer ni dolgo strpel. Še ob harmoniju, kjer je včasih presedel ves večer ali vso nedeljo, zdaj ni obsedel niti ure. Dà, še svojega dnevnika, ki ga je začel pisati že kot orglarski učenec, ni nadaljeval. Gnalo ga je ven na prosto. A ko je bil med njivami, se je vrnil v hišo. Premetaval je svoje note in pesmarice, iskal kakšno pesem, potem pa spet vse skupaj zagnal v kot in odšel. Prej tako zgovoren, je postal zdaj tih in živeč sam zase. Včasih je bil tak, da je kar besnel od veselja. Vzel je gosli ter igral in prepeval takšne objestno vesele pesmi, kakršne se ne slišijo na nobeni svatbi.

Ko je hotel Drejč odložiti lopato in oditi, je Andrej z vrha zidu opazil Marjeto, ki je peljala po cesti med dvema vrečama precejšen sodček. Na vse grlo je zavpil in ji pomahal:

„Teta, sem zavijte, tu smo žejni ko žolne!“

Marjeta je res zavila po močno izvoženem kolovozu k hiši. Vsi so prenehali z delom. Celó tesarji, ki so nekaj korakov stran tesali in sestavljali ostrešje. Marjeta je pripeljala voz čisto blizu in poklicala Boštjana:

„Nà, spravi tole, da lahko peljem v mlin!“

Boštjan, ki je več let služil pri Sokovih in je poznal Marjeto, ni vedel, kaj bi; Andrej pa je brez obotavljanja priskočil in pograbil sodček ter ga odnesel v klet.

Še Drejč je stopil k Marjeti in se ji zahvalil. A Marjeta je zamahnila z roko, češ, saj ni vredno, obrnila voz ter ga odpeljala.

Ljudje niso mogli priti do besede. Lajhovka, ki je takoj vsakomur dala, kar mu je šlo, je dejala:

„Saj to je vendar zaslužil, pet let ji je delal zastonj.“

„Že res, vendar je lepo od nje, da je dala zdaj, ko bi ji ne bilo treba“, je menil Drejč.

„Naj bo, kakor že“, je vzkliknil Andrej. „Da imamo le nekaj za likof!“

Še nekoliko košar blata so znosili na zidove in lepo poravnali zgornjo plast, pa so bili zidovi gotovi.

Prinesli so sodček iz kleti, ga postavili na tramove in udarili vanj pipo. Ivanka je ponujala na velikem lesenem krožniku svinjino. Hleb z nožem in vrč z Marjetinim vinom sta krožila sama med ljudmi. Ko so si ugasili prvo žejo, so šele prišli prav do besede.

„To bo hram“, je dejal mojster. „Ko bo pobeljen, ga ne boš ločil od najlepše zidane hiše v vasi.“

Ko so se pomenili o vsem, kar se je tikalo hiše in gradnje, in ko je vsakdo povedal svoje misli in dal kakšne nasvete, so se začeli pogovarjati o vsem mogočem. Bilo je vedno več ljudi, kajti Boštjan je vsakogar, ki je šel po cesti ali celó po oddaljenejši poti, priklical in mu ponudil vrč. Že se je oglasila pesem. Nekdo je prinesel harmoniko in gosli. Drejč in Andrej sta zaigrala. Nekateri so celó zaplesali.

Sredi najhrupnejšega veselja pa je Drejč odložil gosli in dejal zbogom. Nihče ga ni mogel zadržati. Odšel je proti vasi.

Kaj njemu vse to veselje, ko njegovi prsti že tako dolgo niso plesali po belih tipkah, ko njegovo uho nič več ne sliši, kako pojo orgle pod njegovimi rokami!

V zvoniku je udarilo dvakrat.

Glas zvona ga je zdramil; začel je stopati hitreje. Kar vleklo ga je k cerkvi. Vrata so bila odprta. Tipaje se je splazil v temi po ozkih stopnicah na kor. O, saj mu je bilo vse znano! Lahko bi mu zavezali oči, pa bi vendar našel pot k svojim orglam.

Hlastno je segel po tipkah.

Dà, še so take, kakršne so bile!

Ozrl se je po cerkvi. Bila je v temi, le večna lučca je brlela nekje spodaj.

Krčevito je pritisnil roko na tipke, a glasu ni bilo iz orgel.

Pognal se je na drugo stran in z nogo nekajkrat krepko potisnil desko navzdol, da je napolnil meh. Nato se je vrnil in udaril po tipkah.

Obupna disharmonija je kriknila v temo in čudno odjeknila v prazni cerkvi.

Počasi je umiral glas za glasom, le nekje med oltarji je še nekaj hipov bolešno ječalo.

Drež se je s trudom dvignil.

Čez nekoliko časa pa se je pognal po stopnicah s kora, skoraj stekel skozi vas in zavil k Vršiču.

Drugi dan so ga privlekli domov vsega zapitega in bolnega.

XIII

Luk je imel lepo ceno. Trgovci so ga kupovali kilogram po štiri dinarje. A razen bogatih kmetov, ki so ga pridelali od treh do deset tisoč kilogramov in bi vsega ne mogli prodati na drobno, ga je malo-kateri prodal na težo. Čemu? Spleteš ga v vence, naložiš na voz, zape-lješ kamorkoli in dobiš za venec, ki tehta poldrugi kilogram, osem do dvanajst dinarjev. Razen tega pa se še voziš! Doma že tako ne moreš vedno tičati! Cesta teče skozi Lukovce in drži na vse strani. Samo na voz sedeš in poženeš.

Dà, cesta jih je najbolj izvabljala. Čeprav so nekateri, ki niso imeli svojega voza za konja, izračunali, da ne bi bili nič na slabšem, če bi prodali luk trgovcem, saj bi imeli manj dela in truda, vendar jih je cesta preveč vabila. Z vozom je človeku ves svet odprt. Slovenska, hrvaška in nemška zemlja je tvoja.

Pozno v noč so poleg vsega drugega dela še pletli vence, zgodaj zjutraj pa so ropotali težko naloženi vozovi v svet. Kamorkoli!

Samo Andrej je zadnje čase poznal le eno pot: preko slovenjegotrških hribov in dolin v Mursko Soboto. In četudi je s polnim vozom krenil drugam, vrnil se je vendar vselej preko Sobote.

Vriskal in pel je med travniki, kjer so pastirji kurili ognje, med polji, s katerih so ljudje spravljali ajdo, krompir in buče, skozi nemirne vasi in mimo vinogradov, odkoder se je glasila vesela pesem trgačev. Tu in tam so ga ustavili in mu ponudili kozarec mošta. Grički naokoli so bili sama pesem, sama pestrost barv, dan veder in jasen, tam preko ravnine pa ga je čakala Leja, lepša ko vsi grički, slajša ko mošt in veselejša ko pesem trgačev. In Andrej naj ne bi bil vesel!

„Hijo, Ciza!“

Še celó Sokico je izvabila cesta. Ko je videla odhajati vozove, ji je bilo težko; že dobro leto dni ni prišla iz vasi. Prosila je Marjeto, naj jo vzame s seboj. Kolikor bolj so ji prigovarjali, da je preslabotna za pot, toliko bolj jih je nadlegovala. No, kaj pa je nji taka-le vožnja v Maribor, Čakovec ali Celje! Ali ne vidijo, da si je opomogla zadnje tedne? Palico je pognala v kot in že ves teden hodi brez nje.

Lajhovka jo je naposled vendarle vzela s seboj v Maribor. Zgodaj zjutraj sta se odpeljali.

Cesta, voz in krasno jutro so oživljali Sokico, da je vso pot pripovedovala:

„Ko sem bila prvič z očetom v Mariboru, mi je bilo enajst let. Dobro še pomnim, saj je bilo prvič, da sem šla tako daleč. Tele ceste tedaj še ni bilo, bil je navaden kolovoz. Med potjo so mi oče pripovedovali, kako se jim je godilo po svetu. Pot nama je hitro minula. Ko sva dospela v mesto, sem se bala, da bova vsak čas kam zavozila, ker je bilo toliko ljudi in vozov. Toda oče so brezskrbno pokali z bičem, in konj je stopal mirno med ljudmi in vozovi.“

Dobro sva prodala. Popoldne so se oče napili. Zavaljo tega sem morala sama voziti skozi mesto. Ker nisem bila vajena, sem ves čas trdno držala konja za vajeti. Na starem lesenem mostu pa se je začel konj vzpenjati na zadnji nogi. Plašil se je pred kolesarji, ki so sedeli na visokih kolesih in neznansko tulili. Vstala sem in ga skušala obdržati, a konj je potegnil in že sem bila pod vozom. Toda prav nič hudega se mi ni zgodilo. Samo po glavi in rokah sem se potolkla. Padla sem na sredo med kolesa. Vstala sem in se pognala za vozom. Ko sem ga dohitela, so se oče že zdramili. Zadrževali so konja, meni pa dejali, da se bom nazadnje še ubila pod vozom. Takšni so bili oče. Vidiš, Liza, jaz se od takrat vozim že skoraj sedemdeset let, pa se mi ni niti enkrat pripetila kakšna nesreča z vozom ali s konji.“

Ko so postala usta suha, je umolknila. Toda v mislih je doživljala dalje:

Vse ceste, držee v Čakovec, Varaždin, Krapino, Rogatec, Krško, Brežice, Šmarje, Celje, Velenje, Šoštanj, Slovenjgradec, Dravograd, Celovec, Maribor, Gradec, Radgono, Ljutomer, Mursko Soboto in še dalje so ji bile znane tako, kakor pot zdoma v cerkev. Petdesetkrat, stokrat jih je prevozila. Med mnogimi mesti, trgi, vasm, polji, gozdovi, vinogradi, travniki in pašniki, rekami in potoki, hribčki in dolinami leži njeno življenje. Vse njeno življenje v teku osemdesetih let je razmetano po cestah. Ob vsakem vremenu in ob vsaki uri je bila na cesti. Tu je doživela svojo srečo in svoje veselje, tu je trpela in obupavala, hrepenela in ljubila, sovražila in odpuščala.

V Varaždinu je spoznala visokega črnega fanta, na poti domov se mu je vdala in spočela Lizo, svojo prvo hčer, jo v Gradcu porodila, jo vso pot do doma dojila, na cestah križem cvetočih polj in travnikov je hrepenela po njej in po svojem fantu. Vedno znova jo je gnalo v svet k njemu, še silneje jo je gnalo domov k njej.

Cesta ji je dala prvo ljubezen, cesta ji jo je tudi vzela.

Žalostne in mračne so postale ceste, a doma je bilo še bridkeje: smeh, zaničevanje in kletev. Njena prva velika žalost je legla na polja in gozdove med Gradcem in Krapino, Celovcem in Mursko Soboto.

In je drugič spočela. Tedaj je s ceste stopila pred oltar in postala Sokova žena.

Od takrat je vsako leto, dokler ni Soka zadela kap, odhajala v svet z drugim otrokom pod srcem, nosila jih je križem sveta, jih rodila, negovala in še nedorasle jemala s seboj.

Pa ji je umrl prvi na poti v Gradec, drugi, ko se je vrnila iz Maribora, a tretjega, Tomaža, so ji na cesti ubili. Ostali so ji le Tina, Nana, Drejš, Ana in Liza, ki ji še doslej ni našla očeta.

O, kaj vse se ji je pripetilo na tej cesti, ki teče, teče brez prestanka. V osemdesetih letih ji ni mogla najti ne začetka ne konca.

Ali je neskončna?

Ali je res ta dolga, bela cesta nikamor ne bo pripeljala?

Ko sta zavozili v mesto, so Sokico močno vznemirjali beganje in ropot avtomobilov, kričanje voznikov in vsesplošen hrup. Že dobro leto dni ni bila v mestu, zato jo je ta dirindaj kar zmedel. Venomer je vzklikala Lajhovki:

„Drži ga, Liza, dobro ga drži!“

„Mati, kar pomirite se, saj sama vem, kako in kaj!“

Toda Sokica ni bila mirna. Vsakokrat, ko se je velik avto približal s peklenskim ropotom, so ji roke grabile po vajetih. Komaj sta se pre-

rili preko mosta in zavili na levo. Gneča je bila vedno večja. Včasih sta morali ustaviti. Naposled sta z vozom zavili k robu ceste. Lajhovka je izpregla konja in ga odvedla v bližnjo gostilno. Sokica je bila močno utrujena. Ko se je izkobacala z voza, je naložila nekaj vencev na ovele roke, se postavila pred voz in vzklikala:

„Kupite luka! Kupite čebule! Luka!“

Ljudje so se ozirali na majhno, nekoliko grbasto starko v ponošeni višnjevi obleki z izpranim rumenim robcem na glavi, izpod katerega so lezli na ovelo, zgrbančeno čelo sivi lasje. Marsikdo se je ustavil in kupil venec ali dva.

Ko se je Lajhovka vrnila, je Sokica prodala že približno deset vencev. Dasi že močno utrujena, se je vendar nasmejala in pokazala na usnjato torbo.

„Poglej, pa so rekli dona, da ne zmorem nič več!“

Čutila se je kljub utrujenosti svežo in zdravo.

Zdaj pa zdaj jo je spoznala kakšna ženska in presenečena vzkliknila:

„O, Sokica, vi še živite?“

Sokica se je nasmehnila:

„Kaj mislite, da v Lukariji tako naglo mrjemo. Imamo luk, ki nas varuje smrti. Mati, vzemite ga nekaj vencev, če hočete dolgo živeti.“

Proti poldnev, ko je bilo manj ljudi, se je zmerom bolj čutila utrujeno. Ker ni mogla že več stati, je sedla na oje in čezenj naložila vence. Zdaj je samo še sedela, se držala s koščnimi rokami za voz in ponavljala slabotno:

„Luka, luka vzemite!“

„Mati, vi boste pri prodajanju svojega luka še umrli“, je vzkliknil nekdo.

„Če je takšna božja volja, zakaj ne,“ se je nasmehnila Sokica, „pa kupite venec, da mi bo duša lažja!“

Ljudi je bilo vedno manj, le semtertja se je še kdo ustavil in kupil kakšen venec. Dobro, da je prišla Lajhovka, ki je prodajala po bližnjih hišah in je dejala:

„Mati, zdaj bova pa nekoliko jedli.“

Sokica je prikimala. Tako izmučena je bila, da je komaj dvignila roko k ustom. Požirek slivovke in kos belega svežega kruha, ki ga je Lajhovka prinesla iz pekarnice, sta jo poživila tako, da je čez nekaj časa vzela šest vencev in odšla z njimi kljub Lajhovkinemu ugovarjanju vzdolž ulice.

Počasi je stopala. Sprva je nesla na desnici vse vence, toda roka jo je jela kmalu tako boleti, da je morala tri vence preložiti na levico.

Moč, ki jo je v začetku čutila, je počasi izginjala. Kmalu je stopala po trdem tlaku trudna in kakor omotična. Ustavljala se je skoraj pri vsakem koraku in tiho ponavljala z brezzobimi usti:

„Luka, kupite luka . . .“

Toda ljudje — večinoma mladi, lepo oblečeni —, ki so bili tedaj na ulicah, pač niso potrebovali luka v trgovinah in pisarnah, kamor so hiteli.

Sokica je tavalala med njimi. Vse se je izgubljalo nekam, čutila je le še težo, ki jo je vlekla k tlom. Kar zavzela se je, ko ji je vzkliknil nekdo:

„No, pa dajte venec, da boste lažje nesli!“

Komaj je izmotala venec z roke in mu ga dala. Ko je hotela spraviti desetak, ji je padel na tlak. Sklonila se je, da bi ga pobrala. Takrat pa ji je ostalih pet vencev zdrknilo z rok. Dolgo se je trudila, preden jih je spet naložila na roke. Nato je stopala še težje.

Ker so se vanjo zaletavali ljudje, je stopila s pločnika na cesto.

Zdaj pa zdaj je zaropotalo tik mimo nje.

Toda Sokica je videla pred seboj le belo, široko cesto, po kateri je hodila že trideset, petdeset, sedemdeset, osemdeset let. Niti tega ni več vedela, da drži na rokah pet vencev čebule. V tistih trenutkih je živela v njej samo cesta, bela široka cesta, držeča iz večnosti v večnost.

Tedaj je nekdo divje zakričal.

Sokica je prvič in edinkrat v življenju objela vso cesto od njenega začetka do njenega konca.

Ko je voznik ustavil prestrašene konje in planil z voza, je našel sredi ceste umirajočo starko z venci lepe, rdečkaste čebule na prsih in obrazu.

XIV

Jernej je komaj čakal konca jesenskega deževja, da bi lahko razdelil tistih trinajst hektarov zemlje, ki jo je ob koncu pomladi agrarni urad prisodil interesentom v Lukovcih. Takrat bo vsaj spet lahko nekaj delal. Od Šegulove smrti se je samo dolgočasil. Posedal je pri Vršiču, hodil po vasi, se ustavljal tu in tam, a nihče ni imel prav časa, da bi govoril z njim. Čeprav je zahajal tudi v sosedne vasi, mu je bilo vendar silo pusto in dolgočasno.

Šele sredi meseca decembra je Blatnica tako upadla, da so lahko šli v Vrbje.

Jernej in Drejč, ki je hodil že dober mesec dni ob nedeljah orglat na poldrugo uro oddaljeni Kamenšak, kjer je umrl stari organist, sta že

davno napravila načrt, kako bi se naj razdelila zemlja. Toda ko je Drejč prečital imena vseh tistih, ki bi naj kaj dobili, ter pokazal Jernej približno kje in koliko, je nastal splošen hrup. Tisti, ki so dobili zemljo že spomladi, so vedeli, kako prav jim je prišla, zato so je želeli vsekako še čim več, oni, ki niso prvič ničesar dobili, pa so hoteli vse zase.

„Ne, tako pa ne bo šlo“, je kričal rejen možakar, ki je dobil že spomladi nekaj zemlje. „Tako tudi ne bo, kakor bo Jernej ukazoval!“

„Ti pa kar tiho bodi“, ga je zavrnil nekdo. „Saj imaš že tako preveč.“

„Kaj preveč? Tista moja zemlja ni vredna, da bi se pes nanjo podelal!“

„Če bi tebi dali,“ je dejal mirno Boštjan, „potem bi morali dati najmanj še tridesetim.“

„Ti pa sploh ne smeš ničesar dobiti. Hišo smo ti postavili zastonj, a denarja imata z Ivanko lep kup . . .“

„Kdo mi jo je postavil zastonj? Dvajset tisočakov sva vtaknila vanjo, drugo pa so nama pomagali spraviti skupaj dobri ljudje, med katerimi tebe seveda ni. Če že hočeš vedeti, koliko imava denarja, idi vprašat v posojilnico, kjer ti bodo pokazali nekaj tisočakov najinega dolga!“

Visok moški brez levice je kričal:

„Jaz naj dobim najslabši kos! Kdo mi ga more vsiliti? Kdo?“

„Donaj, ali si pozabil, da imaš koč in skoraj dva orala svoje zemlje“, mu je dejal Drejč.

„Ali ne veš ti, da sem petinsedemdesetodstotni invalid in dobrovoljec?“

„Donaj, kar molči, saj vsi vemo, kako si bil dobro- in kako posili-voljec“, se je zasmel Jernej.

Donaj je besen vzdignil desnico:

„Jernej, samo če zinem eno samo besedo o tebi, pa te vtaknejo pod ključ.“

„A tebi dado kot nagrado polovico grofičinega veleposestva!“

„Le pazi se, ti lukarski boljševik, ki se ti bolje godi ko vsakemu grofu. Samo pohajkuješ in ljudi hujskaš, posedaš po gostilnah in popivaš na račun drugih.“

Jernej je pobledelel ter dejal:

„Ali si mi ti že kaj dal?“

„Jaz ne, ker nisem tako neumen, a drugi ti dajejo!“

„In kaj tebi to mar?“ je stisnil Jernej skozi zobe in skrčil pesti.

„Naj ti dajejo drugi, kakor in kolikor hočejo, to mi res ni mar“, je dejal počasi Donaj. Nato je stopil bliže k Jerneju in mu besen očital: „Toda žal mi je za Ano, ki bo še poginila od gladu poleg tebe!“

Jernej je skočil v Donaja. Toda prihitela sta Boštjan in Drejč ter ju ločila.

„Bodite vendar pametni in mirni, da se pomenimo. Naj ne vidi vsakdo samo sebe. Z Jernejem sva vse pretehtala ter po dolgem premišljanju tako uredila, da bo prav. Če se pa kdo res čuti prizadetega, naj to dostojno pove in vse se bo uredilo pravično.“

Medtem je prišel sekvester in začel zmerjati agrarni odbor, ker ga ni obvestil o delitvi. Govoril je tako čudno mešanico ruščine, srbohrvaščine in slovenščine, da ga večina sploh ni razumela. Jernej mu je rezko odvrnil, da ga prav nič ne potrebujejo. Toda sekvester je zahteval imenik vseh, katerim nameravajo oddeliti zemljo. Ko mu ga je Drejč izročil, je sekvester potegnil iz žepa beležnico ter jel primerjati imena in nato ugovarjati:

„Njet, iz toga ničevu ne budet. Njet, toga ja ne dozvolim!“

Zahteval je, naj dobe Kekec, Donaj, Cvetko in še nekateri, ki jih je imel zabeležene, več zemlje, drugi pa manj ali nič. Zdaj je še bolj zahrumelo. Ne, če je tako, jim je pa že še ljubša Jernejeva delitev. In sploh, kaj jim bo ukazoval ta Rus, ki ga ljudje že tako ne marajo videti.

V splošnem hrupu je Jernej zakričal sekvestru:

„Ali ne veste, kaj je vaša naloga — da pomagata namreč agrarnemu odboru, ne pa da ga ovirate pri njegovem poslovanju. Posebno vi bi morali to natančno upoštevati, vi, ki se morate prav našemu agrarnemu odboru — ali bolje in pravilneje meni — zahvaliti za svojo službo.“

Rus je prebledel in ogorčen vzkliknil:

„Vam?“

„Dà, meni. Spričo moje pritožbe je bil Šegula odstavljen in vi postavljeni!“

Rus ga je še zaničljiveje pogledal:

„Što jeste vi?“

„Jaz sem predsednik občinskega agrarnega odbora. Kaj ste pa vi?“

„Grof Fjodor Mihaljevič Šupljinski!“

„Poznam dobro take grofe, barone, kneze in generale“, se je zasmel Jernej. „V resnici so sami sluge, frizerji in komiji, ki so pobegnili, ker jim ni bilo do dela. Če so resnični aristokrati, pa že dobro vedo, zakaj so pobegnili iz domovine. A prve kakor druge bi bilo treba postreliti.“

Rusu se je začela tresti spodnja čeljust:

„Vas bi bilo nužno zatvoriti in ustreliti!“

Jernej se je glasno zasmel in začel pripovedovati v lepi gladki ruščini, kar je Rusa še bolj raztogotilo, kako je tam v Rusiji pomagal mužikom do pravice in zemlje, kako so na primer zažgali krasno graščino Baradino blizu Smolenska.

Tedaj ga je Rus s presunljivim krikom prekinil:

„Baradino?“

„Dà, Baradino blizu Smolenska!“

„Kdaj?“ je kriknil Rus smrtno bled in se približal Jerneju.

Ljudje so se zgrnili bliže in napeto poslušali, čeprav niso razumeli niti besede.

„Pozimi sedemnajstega leta“, je dejal Jernej.

„Povejte, kako je bilo!“

„Kako? Prišli smo iz Smolenska, naščuvali mužike, da so udrli v grad, ga oropali in zažgali!“

„Kaj se je zgodilo z grofom“, je zavpil Rus in zgrabil Jerneja za roko.

„Pošteno so se mužiki poveselili z njim. Slekli so ga, ga privezali na dolg kol in ga nosili ves popoldan po vasi, a nazadnje so ga vrgli v reko.“

Tedaj ga je Rus z obema rokama zgrabil za suknjo in kriknil:

„Ali je to res?“

„Čemu bi lagal! Dobro se še vsega spominjam. Mužiki so kar po-besneli!“

Čez nekaj trenutkov se je Rus zgrudil na kolena in kričal od bolečin:

„Moj otec! Moj otec!“

Ljudje so onemeli stali okoli in niso vedeli, kaj vse to pomeni.

Šele čez dolgo časa se je Rus dvignil in glasno jokajoč krenil proti Blatnici.

Tisti dan niso mogli več deliti.

Ko so se drugi dan spet zbrali, je prišlo znova do preprirov in sporov. Strah Miha, ki je dobil spomladi pet in petdeset arov travnika na Falatih, zdaj pa pet in dvajset v Vrbju, bi rad odstopil onih pet in petdeset arov nekomu drugemu, da bi imel vseh osemdeset arov na istem prostoru. Podobne želje so gojili tudi drugi. Dolga vrsta je bila tudi takšnih, ki so hoteli vsekako več zemlje ali pa vsaj boljšo zemljo. Ker so imeli ljudje čas — saj na polju ni bilo dela —, so se prepiri vlekli

iz dneva v dan. Jernej, že jezen, je vse skupaj prepustil ubogemu Drejču, ki je meril, računal, pomirjal ljudi in jim dopovedoval, dokler ni bila naposled po enem tednu zemlja razdeljena.

Tiste dni je sekvester po dolgih prošnjah in dolgem moledovanju vendarle odkazal vsakomur toliko drv, kolikor jih je bil upravičen dobiti po pogodbi z graščino. Toda ni jih jim dal — kakor običajno Šegula — v Bukovcu, kamor je bilo dobre pol ure, marveč onstran Bukovca na Kamenšaku.

Spet se je bilo treba pritoževati na vse strani. Zoper to, da je drva tako daleč odkazal ljudem, ki večinoma niso imeli živine in tudi ne voz, se ni dalo nič doseči. Vendar so dosegli toliko, da je moral sekvester vsakemu interesentu, torej tudi tistim, ki niso stanovali v graščinskih kočah, prodati drva po ceni, ki je bila določena od agrarnega urada. Ta cena je bila namreč za tretjino nižja od dnevne cene. Ti odloki pa so dospeli interesentom šele sredi največjega snega, ko v marsikateri hiši ni bilo kuriva. Nekateri, ki so hodili drva sicer sekat na Kamenšak, so jih potem s trudom vlačili v dolino, dokler niso obtičali sredi zametov in se morali vrniti s praznimi rokami domov. Za drva so prosjačili nato pri sosedih. A kmetje so bili skopi. Ker pa zima le ni hotela ponehati, ampak je še vedno huje pritiskala, so ljudje čedalje bolj kleli in udrihali po sekvestru, ki je samo gledal, kako bi se maščeval nad njimi, zakaj zdelo se mu je, da vidi v njih tisto druhal, ki je ubila njegovega očeta, mu požgala dom in vzela vso zemljo ter tako uničila njegovo življenje. Zmerom in pri vsaki priliki je iskal priložnosti in načina, da bi pokazal tem tolovajem ves svoj srd in vso svojo mržnjo.

Ko se je kmalu po novem letu opogumilo pet do šest žensk in ga šlo prosit, naj jim dá začasno drv iz grajskih drvarnic, kjer jih je bilo za tri zime, jim je pokazal vrata.

Ženske so odrevenele stale v njegovi topli sobi, Krapševa Urška pa je vendar vprašala še enkrat:

„Torej nam ne daste drv?“

„Njet!“

„Dobro! Pojdim!“

Odšle so naravnost h grajskim drvarnicam, jih odprle in pograbile vsaka po dve debeli bukovi poleni.

A pri izhodu jih je čakal sekvester:

„Drva nazad“, je kričal in kazal proti drvarnicam.

„Figo, če hočeš!“ mu je zaklicala Urška in šla dalje.

Grof jo je hotel potisniti nazaj, a je zdajci umaknil roko. Ne, te zverjadi se ne bo dotaknil. Klical je Martina in hlapce, a nikogar ni bilo. V tem trenutku ni vedel, kaj naj stori. Toda ženske so bile že pri vratih. Tedaj je potegnil iz žepa revolver in ga naperil na ženske:

„Drva nazad ili streljam.“

Ženske so prepadene obstale. Ko je zakričal še enkrat, so vrgle drva na tla in hotele zbežati. Toda grof je znova zavpil:

„Drva nazad!“

Ženske so prestrašene pobrale polena in jih hitro odnesle v drvarnice. Grof je ves čas stal ob vhodu z napetim revolverjem.

Ko so se vrnile prazne, je Krapševa Urška vendar ob vhodu zaklicala v pisarno odhajajočemu Rusu:

„Prekleti ruski buržuj!“

V naslednjem hipu sta odjeknila dva strela med grajskim zidovjem.

Ženske so se tuleč zagnale v vas.

Zdaj se je vse postavilo zoper Rusa.

Najbolj ga je mrzel Martin. Nasprotoval mu je, kjerkoli je le mogel. Posebno moč pa je imel v tem, ker grofica nikogar — tudi sekvestra — ni sprejela brez Martinove prisotnosti. Tako mu je včasih po ves teden odgovarjal na njegove zahteve, da mora h grofici, češ da grofica ne sprejema, ker je bolna. Deloma zato, da bi mu kljuboval, a deloma tudi zato, da bi pred ljudmi pokazal svojo moč in veljavnost, je večkrat kar na svojo pest pomagal temu ali onemu. Tako so se ga jeli agrarni interesi vedno bolj oklepati, kar mu je še bolj laskalo. Jernej, s katerim se je zadnje čase mnogo družil, ga je pregovoril naposled, da je nekega dne, ko se je sekvester odpeljal v mesto, razglasil, naj pride v grad po drva vsakdo, ki jih potrebuje. Dobili jih bodo po ceni, kakor jo je določil agrarni urad. Do večera so skoraj izpraznili grajske drvarnice.

Sekvester je divjal, ko se je vrnil. Zahteval je, naj mu drva vrnejo. A ljudje so se mu smejali. Potem se je pritožil pri uradu, a ko je dospel odlok, da na veleposestvu odloča samo in edino sekvester, so ljudje že sedeli ob toplih pečeh in blagrovali Martina.

Sok je nenadno izpregovoril z Jernejem prijazno besedo in ga povabil k mizi. Saj je vedel, da agrarni odbori najlažje dosežejo odstranitev tega Rusa, ki mu je zmešal vse račune: njegove kupčije so šle po vodi; glavno pa je bilo to-le: Polona bo kmalu porodila. Da bi se poročila z Martinom, grofičinim slugo, ne bo nikoli dovolil. Zato mora Martin postati čimprej oskrbnik.

Toda tudi Vršič je mislil tako: Peter se bo kmalu vrnil od vojakov, Feruša je pravkar porodila njegovega otroka, zato je treba doseči, da bo Peter postal oskrbnik.

Razen tega je bil tudi župnik hud Rusov nasprotnik, ker se je bal, da bi cerkev po grofičini smrti ničesar ne dobila, če bi ostalo veleposestvo pod državno upravo. Obenem je upal, da bi utegnil pridobiti za cerkev že med grofičinim življenjem gotovo nekaj vinogradov in gozdov, če bi postal oskrbnik Peter ali Martin — kateri izmed njiju, mu je bilo pač vseeno. Tako se je zgodilo, da je celó župnik neki dan Jerneja ogovoril in ga vprašal o tem in onem.

Jernej, ki so ga zdaj povsod vabili, upoštevali in vpraševali za svet, je zopet oživel. Ves se je vrgel v borbo zoper Rusa.

(Dalje prihodnjič.)

NAŠA GLASBENA PRODUKCIJA PO SLOVENSKEM IMPRESIONIZMU

Preden analiziramo slovensko glasbeno ustvarjanje v zadnji dobi, si obnovimo v spominu, na kakšni stopnji je bila glasbena produkcija v zadnjih desetletjih in kakšni so bili vplivi, ki so zapustili svoje sledove v slovenskem skladatelju in v njegovih delih. Stvariteljevo miselnost oplajata dva svetova: prvi je notranji in ga lahko imenujemo umetnikovo duhovno življenje, ki je odvisno od vsega burnega vrveža okrog njega, od tiste čudovite sile, ki je dinamična in ritmična kakor je še ni ustvaril človeški duh in ki jo z abstraktnim nazivom imenujemo življenje. Drugi svet je zgolj glasbeni svet, ki ga ustvarjajoči človek prevzema v svojo duhovnost in ga izoblikuje po svojih zmožnostih, na način, kakor mu to narekuje njegova osebnost, ki jo sestavljata temperament in značaj. Oba svetova, ki tako na neumljiv in nam nedosegljiv način izoblikujeta umetnika kot človeka in kot stvaritelja, sta vsak po svojih silah oblikovala in oblikujeta še danes slovensko glasbeno produkcijo. Umetnik ju poveže s svojo notranjo močjo. Najsi sta te dve vplivni sili še tako močni, treba je stvariteljskega duha, ki njune vplive s pomočjo svojega čuvstvovanja in brzdanje miselnosti spoji in iz teh treh komponent poraja lik umetnine.

Med drugimi panogami umetnosti je bila glasba, pastorka slovenskega naroda, najbolj neobogljeno dete našega duhovnega ustvarjanja. Ni odveč beseda o čitalniški dobi, ki še danes straši ponekod v naši deželi in ovira s svojo nesodobno omejenostjo in lagodnostjo razvoj, ki bi sicer imel vse drugačen razmah. Daleč preko čitalniške miselnosti se umetnostno ustvarjanje ni povzpelo, kakor vidimo na drugi strani, da je v reprodukciji železna roka Mateja Hubada izklesala iz sprva neznatnega matičnega zbora prvovrsten zbor malone evropske višine. Toda le mož uglednega znanja in skoraj orjaške narave je mogel kljub društvenosti, ki je pretila Matičarjem kot poguba in dekadenca, ustvariti reproduktiven zbor, ki je pël in deloval pod njegovim poveljem. Ni pa človeka, ki bi mogel na ta skoraj nasilen — toda zdrav — način organizirati ustvarjalca in njegovo miselnost. Treba je bilo rojenega umetnika, ki je

jima sestrama Johani Peharc in Mariji, poročeni Pohlin, ki sta bili obenem z njim posestnici hiše št. 13 v Študentovskih ulicah v Ljubljani. Fortunat Peharc opozarja namreč v pismu svoji sestri, da so njegovi starši, torej normalnošolski učitelj Jožef Peharc (1788—1847) in Lucija Peharc, rojena Dolenc (1793 do 1866), pridobili hišo v Ljubljani s svojim znojem in pa „durch Geschenke des Großonkels Preschern“.

Po postrežljivosti gospe Nade Todorović in gospoda drja. Vidica mi je bilo omogočeno, videti pismo in dobiti fotografijo slike. Moja domneva se je obistinila: slika predstavlja duhovnika in ne koncipienta ali advokata. A ta duhovnik in Fortunata Peharca „Großonkel Preschern“ je nedvomno Valentin Prešern iz Vrbe (1779—1833), ki s pesnikom niti v sorodu ni bil (ČJKZ VI, 190): bil je namreč ta Prešern župnik v Tržiču 1808—1820 (šematizmi in Cerkvni glasnik za tržiško župnijo, oktober 1926), torej tudi v času, ko je Tržičan Jožef Peharc tam do 1818 učiteljeval in se ženil (SBL II, 292); a umrl je Valentin Prešern, ki je bil od 1820 ribniški dekan, dne 3. junija 1833 nenadoma v Ljubljani prav v isti hiši v Študentovskih ulicah, katere lastnik je bil vsaj že 9. avgusta 1831, ko se mu je rodila hči Marija, normalnošolski profesor Jožef Peharc (matrike; takrat je imela hiša št. 294).

Še eno upanje? Prijatelj Ivan Rozman mi je sporočil v jeseni 1935 velezanimivo izjavo grofa Emila Auersperga v Ljubljani, v čigar lasti je tudi še nekaj Grünove korespondence: da je grofa Emila opozoril njegov oče na sliko v rodbinski zbirki, na kateri sta bila upodobljena Anastasius Grün in France Prešeren iz dunajskih let. Tako iskanje gospoda grofa kakor Rozmanovo in moje poizvedovanje v drugih smereh je bilo doslej zaman. Prepričan sem, da bo gospod grof iskal še dalje in nam povedal, ako najde.

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

XV

Sredi meseca januarja si je Ana pri botri Nani izposodila konja in sani ter se odpeljala z lukom proti Pohorju.

Bilo je še temno, ko je krenila zdoma. Takoj zunaj vasi je konj začel počasi stopati, ker je bila cesta zasnežena. Tu in tam je čez noč nanesele velike kupe snega, da jih je Sivko komaj prebredel. Brilo je, da jo je začelo zebsti v noge in život, čeprav je sedela v šotoru in bila vsa zavita v rute in odeje. Rada bi se bila skrčila, a se ni mogla. Ob koncu meseca je pričakovala svoj čas. Pri hiši ni bilo več denarja, zato je morala z lukom v svet.

Počasi se je sicer zdanilo, toda mraz in veter nista ponehala, nasprotno, še huje je brilo in mraz je tako pritiskal, da Ana ni več čutila nog. Šele, ko je zavila onstran Starega mesta v gozd, je postalo bolje. V prvi vasi se je vsa premrzla s trdom spravila s sani. Konja je odvedla v gostilniški hlev, na premrzle roke pa si je nadevala luka,

kolikor ga je mogla nesti, ter začela hoditi od hiše do hiše. Bilo je proti poldnevu; kamorkoli je prišla, povsod je prijetno dišalo, da bi kar sedla in ostala. Malokdo je kupil. Gospodinje so se po večini že pre-skrbele z lukom ali pa še niso porabile svojega.

„Vsaj en venec vzemite, mati, ker se že poznavam toliko let“, je prosila Ana.

Ta in ona je res kupila. Ko je čez dobri dve uri obhodila vas, je prodala približno dvajset vencev, toda bila je tako utrujena, da je komaj še stala na nogah. Sprva je hotela v gostilno, da bi použila krožnik tople juhe, ki bi ji gotovo prav dobro dela, a se je premislila. Treba je varčevati, zakaj toplo juho bo kmalu še bolj potrebovala ko zdaj. Zapregla je in se odpeljala dalje.

Tačas je mraz nekoliko popustil, a začel je naletavati droben sneg. Snežinke so plesale pred njo, vse naokoli je bilo belo, nič drugega ni bilo videti nego sneg, sneg... Kmalu je celó konj postal po hrbtu bel.

Prispela je v naslednjo vas. Spet si je naložila polne roke vencev in jih jela ponujati po hišah. Noge so ji bile še trudnejše, telo ji je postajalo težko in neokretno. Počasi je gazila po visokem snegu k samotnejšim hišam; zbrati je morala vse sile, da se ni zgrudila. Težko črno volneno ruto je imela zasneženo; pred vsakim pragom jo je morala z lukom vred otresati, da ni prinesla snega v hišo. Proti mraku je obhodila skoraj vso vas. Prodala je spet okoli dvajset vencev.

Napregla je in se odpeljala. Pred nočjo mora v naslednjo vas, da tam prespi, potem pa dalje.

Kmalu se je stemnilo. Ana ni videla ničesar drugega pred seboj nego le temo. Samo od daleč se je bil čul zdaj pa zdaj žvižg lokomotive. Konj je stopal počasi in varno, saj je dobro poznal cesto. V trdi temi je zapeljala na gostilniško dvorišče. Roke so jo skelele, ko je odprezala konja. Gostilničar ji je moral pomagati, ker sama tega ni več zmogla. Spravil ji je na varno sani in konja. Ana pa je odšla v gostilniško sobo. Naročila je vročega čaja, ki ji je ogrel premrzlo telo. Ker v hlevu ni bilo prostora, so ji prinesli otep slame v kuhinjo. Komaj je legla, že je zaspala, čeprav so še do polnoči hodili in govorili okoli nje.

Ko je drugo jutro obhodila vas ter se nato odpravljala na pot, ji je gostilničarka svetovala, naj rajši odide domov, češ da zanjo pač ni varno, voziti se še dalje. Ana se je nasmehnila ter dejala, da še ni tako hudo. Potem se je odpeljala, čeprav je snežilo tako na gosto, da ni videla niti deset korakov pred seboj. Tolažilo jo je le to, da ni bilo mrzlo. A pot je bila dolga in naporna. Toliko snega je nanese na cesto, da je Sivko komaj vlekel. Šele opoldne je dospela k Sv. Jožefu in zagledala

pod seboj Slovensko Bistrico. Obhodila je najprej nekaj hiš, razkropljenih po hribu, nato pa se je spustila v mesto.

Ves popoldan je hodila od hiše do hiše z venci na rokah. Skoraj sto hiš je obiskala, prehodila vse ulice, odprla vsa vežna vrata, ponujala, prosila, popuščala v ceni in se zahvaljevala. Ko se je v temi vračala, se je morala oprijemati zidu, zakaj tako slabotna je že bila. Vse telo jo je bolelo. Tako trudna in izmučena je bila, da se je brez večerje zavlekla v hlev in se zgrudila na slamo, ki si jo je že popoldne izprosila in pripravila. Toda zaspati ni mogla. V križu je čutila grozne bolečine. Premetavala se je po slami in tiho stokala. Uvidela je, da je res preveč hodila, a tolažila se je s tem, da bo že minilo. Skušala je misliti na kaj drugega. Denarja bo zdaj dovolj. Računala je v mislih. Okoli tisoč dinarjev je gotovo stržila. Samo skriti jih bo morala, da jih Jernej ne bo našel. Potem je prisluhnila. Semtertja so krave zarožljale z verigami, nekje zunaj pa so se odprla vrata in se zaslišali za trenutek človeški glasovi.

Polagoma je nekoliko zadremala, a nenadno jo je zaskelala luč v oči.

„Ali že spite? Mi smo namreč mislili, da ste ostali kje v snegu?“

Bil je gostilniški hlapec. „Ali ne boste prišli večerjat?“

„Nisem lačna“, je izpregovorila Ana in spet legla.

„No, potem pa dobro spitel!“

Hlapec je odšel z lučjo. Ana ga je hotela poklicati, toda vrata so se že zaprla za njim in ostala je sama v temi.

Lačna ni bila. A bilo ji je tako tesno sami v temi s svojo bolečino.

Začela je moliti rožni venec. Med polglasne besede pa so se ji vrivale misli na Jerneja. Lahko bi bil šel z njo, saj ima dovolj časa. Nič mu ni, če ona še tako trpi in dela. Po ves dan ga ni domov; ko se pozno vrne, je pijan in divji. Ne more ga razumeti. Nekdaj je bil vse drugačen.

Tedaj jo je presekalo v križu. V prvem hipu se je ustrašila: kaj če prihaja njen čas. Toda ne, saj to še ni mogoče. Vsaj dva tedna še ne. Preveč se je mučila. Mirno mora ležati, pa bo vse dobro.

Legla je in čez čas spet začela moliti. Molila je dolgo, dolgo, tako dolgo, da je skoraj pozabila na bolečine. Postal je že vse mirno, nobena vrata se niso več odprla, nobenega glasu ni bilo več čuti, še krave in njen konj so bili čisto tiho, le črna tema je ležala gluho okoli nje.

Ko se je drugič zarezala bolečina v njeno telo, pa jo je obšel resničen strah. Vstati mora in poklicati ljudi. Toda bila je tako oslABLJENA, da se niti dvigniti ni več mogla. Sicer pa, saj je vse tiho, vse že spi, kam naj gre, koga naj pokliče? Samo mir, mir, pa bo vse dobro.

Toda čez čas jo je spet zgrabilo v drobovju ter jo stiskalo in krčilo, da je zavpila od bolečin. Krave so zarožljale z verigami in Sivko ob

njej je vznemirjen vstal. Napravila je dva koraka, a znova jo je presunilo, da je omahnila na tla. Nekaj časa je negibno ležala, nato pa se je v grozi pognala na slepo v temo. Toda zašla je med vile in stolice, se spotaknila in padla. Nov krč. Nov krik. Krave so se prestrašene dvigale, konj je začel hrzati in se trgati na vrvi. Ana pa se je v temi ječé premetavala sem in tja. Vsak trenutek jo je znova zgrabilo in zbolelo, kakor bi jo sekal na dvoje. Naposled je otipala vrata in jih s poslednjimi močmi odprla.

Mraz se je zarezal vanjo. Stopila je nekoliko korakov naprej, a ker je bilo temno, je zašla v velik sneg in padla. Spet krč. Dolgo se ni mogla dvigniti, samo klicala je na pomoč. Toda njen obupni glas se je izgubljal v ostrem vetru, ki je tulil okoli oglov.

„Ljudje, pomagajte, pomagajte!“ je ječala.

A odgovorila sta ji tema in sikanje vetra.

„Fiiijj! Fiiijj!“

O, ali bo res morala kar tu v snegu poroditi in umreti!

„Ljudje, pomagajte! O! O!“

Ni se mogla več obdržati na nogah, po štirih se je plazila po globokem snegu. Z brezmejnim trdom je prišla spet do hlevskih vrat, od tu je poskušala v novo smer. Počasi je tipala dalje. A kmalu je bila spet sredi snega. Ali ni nobene gazi? Ni se mogla domisliti. Saj sploh ničesar ni več vedela. Le to je čutila, da mora čimprej do ljudi. Spet jo je zgrabilo in ni hotelo več popustiti.

„O, joj, ljudje, ljudje!“

Tedaj se je pognalo nekaj mimo nje in zarezgetalo, nato pa dolgo divje tolklo nekje po vratih ali oknu. Čez čas se je prikazala bleda luč. V omotici je videla človeka pred seboj z lučjo in osvetljeno Sivkovo glavo. Potem se je videla v sobi. Tekali so okoli nje. Zdaj pa zdaj je spet je vse izginilo. A nenadno je čudno zajokalo. Zagledala je ob sebi majhno dete. Nasmehnila se je in stegnila roke proti njemu.

XVI

Vsa polja so bila zasnežena, drevje se je šibilo pod snegom; med hišami, ki so mežikale iz snega, so bili napravljeni tiri, črni vrani so prihajali čisto blizu k hišam, in zdaj pa zdaj je veselo zacingljalo skozi vas. Res, nastopila je prava zima! Otroci so se podili s sankami po snegu, starci so sedeli za toplo pečjo, ostali pa so opravljali živino, rezali krmo, sekali drva ter popravljali orodje in vozove. Dnevi so bili tako kratki, da si se komaj utegnil ogledati, pa se je že zmračilo.

Semtertja je kdo naložil voz luka in — cin, cin — preko zasnežene poljane v daljne vasi in daljna mesta.

Andrej je vriskal, ko so drčale njegove sani tja proti Soboti. Od tistih pijanih jesenskih dni, ko sta se ves teden vozila čez dan po belih cestah, čez noč pa spala kar sredi gozdov, še ni bil pri Leji.

Zato pa: „Hi, Ciza, le hitro, hitro!“

Boštjan je tiho požvižgaval v svoji novi hiši in pletel košare. Ivanka je sedela ob njem in mu pomagala. Kako vse drugače jima je bilo ko doslej! Posebno Boštjanu, ki ni bil nikdar sam svoj. Zdaj mu ni nihče ukazoval in ga motil pri pletenju. Jeseni sta se res mučila. Toda kaj vse tisto trpljenje, ko pa imata lep dom in skoraj tri orale zemlje! Dolg, ki ga imata, sta deloma že, deloma pa ga bosta spomladi poplačala z denarjem, ki ga bosta dobila za košare in za luk. Ivanka bi še zdaj kaj rada šla z lukom v Maribor.

„Ali hočeš, da se ti zgodi kakor Ani?“ ji je moral Boštjan vedno znova ponavljati.

„Saj z menoj vendar še ni tako, kakor je bilo z njo. Jaz bom čakala še dva meseca.“

Toda ne — Boštjan ni dovolil. Človek nič ne ve, kaj pride vmes. A on ne more z njo, ker je škoda časa. V treh dneh napravi dvajset košar. Zima bo hitro minila, potem pa bo moral odsluževati les, pesek, kamenje, nekaj voženj in delavcev. Letos jima res ne bo primanjkovalo dela. Toda vso zemljo bosta posadila z lukom, si najela še dve, tri grede, jeseni pa kupila konja in voz. Boštjan bo delal ob nedeljah in deževnih dneh košare.

„Ivanka, boš videla, da bo šlo.“

Seveda bo, je menila Ivanka. Ampak enkrat bi še vendar šla v Maribor, morala bi obiskati svoje stare odjemalce, sicer jih ji bodo drugi prevzeli.

„Ne,“ je dejal Boštjan, „ne boš šla!“

No, pa naj bo, če je tako. Saj je za božič obiskala vse in jim namignila, da je mogoče ne bo do pomladi; zato so več kupili od nje. Z Ano je bilo res težavno. Pet dni je ležala v Slovenski Bistrici. Botra Nana in Tunika sta se odpeljali k nji. Otroka so krstili za Jurija po gostilničarju, ki mu je bil boter. Ko bo boljša, bo boter oba pripeljal.

Tudi Drejš se je poživel. Ves dan je čital iz svojih prirodozlovnih knjig, čeprav jih je znal že skoraj na pamet. Včasih je sédel za harmonij in kaj zaigral. Ob posebnih urah je vzel v roke dnevnik in vpisoval vanj zadnje dogodke iz svojega in svojih sovaščanov življenja. V prav izbranih trenutkih, ko je bil sam v hiši in ni bilo čuti drugega nego tiktakanje stenske ure in ko se je videl skozi okna le v solncu se bleščeči sneg, pa je poiskal v pesmarici, molitveniku ali drugod lepo pobožno pesem ter jo skušal uglasbiti. Sédel je za harmonij, položil pesem predsé

in jo poskušal spremljati s harmonijem. Nešteto krat je ponovil isti stih, potem pa napisal skladbo in jo zaigral. A čutil je, da še ne ustreza. Nekaj trdega, okornega je bilo še v melodiji. Semtertja je opazil, da je nekaj taktov nezavedno vzel iz druge pesmi. Po več popoldnevov je tako poskušal, dokler se mu ni odprlo in dokler ni zaigral tako, da se mu je srce širilo od veselja in razburjenja. Napisal je skladbo znova, jo zaigral še enkrat in še enkrat. Dà, tako in nič drugače!

Kako lahka mu je bila naslednjo nedeljo pot na Kamenšak. Čeprav je bila v snegu hoja utrudljiva, posebno zanj, ki je šepal, je zdaj vendar vedro stopal po ozkih gazeih. Saj mu je v ušesih neprestano zvenela njegova nova skladba. Takoj po maši jo je poskusil igrati na orgle. Njegove majhne sive oči so oživele. Smehljač se je okrenil k pevcem, ki so stali okoli njega:

„Kaj pravite, ali bi jo zapeli prihodnjič?“

Dà! Pevci so bili navdušeni zanj. Drejč je takoj razdelil note in jo začel vaditi. Sopran. Alt. Bas. Potem vse skupaj. A ni šlo dobro. Spet vsakega zase. Toda prihodnjo nedeljo so jo peli. To je bil izreden dan za Drejča. Polna cerkev ljudstva, ki je pobožno klečalo spodaj pod njim in zamaknjeno poslušalo melodije, ki jih je on prvi slišal. Drugi dan je prepisal skladbo v zvezek, v katerem je imel vpisanih že čez dvajset svojih skladb. V svoj dnevnik pa je napisal:

„V nedeljo smo peli v cerkvi na Kamenšaku mojo novo skladbo: ‚Marija, roža rajska‘. Pesem je ljudstvu zelo ugajala. Gospod župnik so dejali, da je bilo to nedeljo izredno lepo petje.“

Naslednje dni je skladbo lepo prepisal na posebno polo in jo poslal „Pevcu“. Že od nekdaj je bila njegova največja želja, da bi videl vsaj eno svojo skladbo natisnjeno. Poslal jih je uredniku gotovo že deset, ne da bi dobil kdaj kakršenkoli odgovor. Navzlic temu je vendar z novim upanjem odnesel veliko pismo na pošto.

Toda skladanje pesmi bi bilo za večino v Lukovcih in okolici dolgočasno in pusto. So pa že kolone vse nekaj čisto drugačnega! Skoraj vsako jutro je bilo že o prvi zori slišati zategle, obupne krike, s katerimi so se rejeni prašiči poslavljal od tega sveta.

„Pri Soku ga dajejo“, so ljudje govorili nekega jutra še v posteljah.

Res! Sok je že prejšnji dan nabrusil nože, kolikor jih je bilo pri hiši, Marjeta pa je pripravila posodo, zlasti veliko tunko za mast. Polona ni mogla kdo ve kaj, počasi se je vlačila iz kuhinje v sobo in ni bila za nobeno rabo, četudi se je silila k delu.

„Pojdi v sobo in preberi fižol“, ji je dejala Marjeta ter vsipala na mizo velik kup fižola, samo da je ni bilo v kuhinjo in se ni vtikala v dela, ki jih že tako ni zmogla.

Toda Polona je bila trmasta. Nikoli ni bila vajena, da bi kaj takega slišala iz materinih ust; vedno samo: delaj, delaj, čeprav pogineš! Zdaj sta se večkrat sprli, ker je Polona hotela nositi svinjam ali delati kaj podobnega, a Marjeta tega ni pustila.

Lajhovka je dejala nekoč Drejču:

„Odkar je izvlekla Šegula iz Blatnice, posebno pa od takrat, ko so pripeljali mater mrtvo iz Maribora, je vsa drugačna.“

„Saj ni bila nikoli slabega srca,“ je menil Drejč, „toda le preveč je bila zagledana v ta svet, v delo, v polja in travnike, v bogastvo. Naposled je vendar spoznala, da je na svetu še kaj drugega in da človek ne živi samo zato, da dela.“

Tisto jutro so pri Sokovih zgodaj vstali. Komaj so se oblekli, sta že prišla Vojskov Tina in Drejčev Blaž. Skupno so se napotili k svinjakom. Marjeta spredaj z lučjo, za njo Sok z dolgim, svetlim nožem, potem hlapec z vrvjo, nato Vojsk in Blaž, nazadnje pa Polona, ki je vsekako hotela biti zraven, z veliko skledo in kuhalnico.

Bilo je mrzlo, da je škripalo pod nogami. Zvezde so migljale zelo visoko.

Pred svinjakom so se ustavili. Marjeta je zmolila po stari navadi kratko molitvico.

„Stari, zdaj pa le hitro opravi svojo pokoro“, je vzkliknil Vojsk.

Potem je smuknil hlapec v svinjak, v katerem se je začelo takoj beganje in premetavanje. S precejšnjim trdom je privezal hlapec prašiču vrv na zadnjo nogo. Ko je prišel iz svinjaka, je Marjeta poškrobotala s koruzo v veliki skledi in jela prašiča vabiti:

„Lisek, ná. ná, ná!“

Prašič je prišel na prag, se nezaupno oziral na vse strani ter se čez trenutek spet vrnil v svoj kot. Marjeta je morala k njemu. Lepo ga je gladila in mu tako prigovarjala, da se je naposled dal vendarle izvabiti iz svinjaka in jel stopati počasi za njo, ki se je ritenski oddaljevala od svinjakov. Ko je bila dovolj daleč, je hlapec potegnil za vrv, da se je prašič opotekel in padel. V tistem hipu so se hlapec, Vojsk in Blaž vrgli nanj, Sok pa mu je pokleknil na prednje noge in mu po bliskovito zasadil nož v tolsti vrat. Prašič je divje zarjul in se skušal otresti ljudi. Toda že je iz globoke rane brizgnil debel curek krvi v skledo, ki jo je podstavila Marjeta. Prašiču je začel glas pojemat; postajal je grgrajoč. Še nekajkrat je stresel glavo in odprl gobec, nato pa je že negibno obležal z zevajočo rano na vratu sredi snega, ki je pod njim krvavel.

Sok je obrisal nož ob prašiča in stopil nekoliko korakov stran.

„Takega pa že dolgo nisem!“

Ves dan so imeli delo z njim. Najprej ga je bilo treba odreti in pri tem paziti na kožo, potem pa so mu vzeli mast, ki je bila na hrbtu šest prstov debela. V kuhinji je nastal tak duh, da je Polona omedlevala. Marjeta jo je morala nagnati s kuhalnico v sobo. Potem so prašiča razsekali. Mehur, ki ga je hlapec napihnil, nato pa privezal v sobi nad pečjo, je bil velik ko boben. Popoldne so čistili čreva in rezali meso za klobase. Prišla je pomagat še botra Nana s Tuniko. Vsak čas je prišel tudi ta ali oni sosed. Prav danes je vsakdo česa potreboval pri županu. Toda ko je videl, da kolinijo, se je pošteno začudil — čeprav je že ob štirih zjutraj slišal, kakšen posel opravljajo pri županovih — in se opravičil:

„Saj ni taka reč, Tina, pridem pač drugič.“

„No, le sedi! Marjeta, daj sosеду malo pokusit“, je dejal Sok in razkazoval, kolik je bil prašič.

Marjeta je prinesla krožnik pečenke in kruha, vino pa je bilo že tako vedno na mizi. Ves ljubi dan je bilo dovolj ljudi, a pogovorov in smeha ni bilo ne konca ne kraja. Nazadnje je Sok, ki je bil izredno dobre volje, pripravil sosedova otroka, šestletnega Južeka in petletno Anico, da sta šla k Vršiču po mero za klobase.

„Recita botru, da prosijo župan za mero, da bodo vedeli, kakšne klobase naj napravijo“, jima je dejal Vojsk.

Otroka sta resno poslušala, si zapomnila ter odšla.

Čez dobre pol ure sta na dolgi palici prinesla dve veliki napolnjeni vreči.

„Boter so rekli, da bi urezali klobase po tejle meri“, je dejal Južek ponosno.

„Ko boste zmerili,“ je pristavila Anica, „so rekli, naj jim prineseva mero nazaj, ker jo morajo posoditi še drugam.“

Tedaj je vsa soba planila v smeh. Ali sta zares tako neumna, da mislita, da je moči napraviti takšne klobase, ki bi bile skoraj večje ko prašič! Otroka sta pogledovala nekaj časa enkrat vreče na tleh, enkrat ljudi ter nista vedela, kaj bi. Anici je že šlo na jok.

„Kaj pa so dali v mero?“ je naposled vprašal Vojsk.

Otroka nista vedela.

„Poglejta vendar!“

Južek je stopil k vreči, ki jo je Vojsk odvezal. Bila je polna slame. Zdaj pa je še Južeku šlo na jok.

„Potipaj, mogoče pa je vmes kaj trdega!“

Južek je potipal in privlekel iz vreče dolgo, ozko steklenico.

Tudi v drugi vreči je bila steklenica vina. Steklenici so odprli in pokušali.

„Vršič zna“, je dejal Sok. „To je starina iz sedemnajstega.“ Eno steklenico so spili, a drugo je Marjeta takoj odnesla.

Polona bo potrebovala dobro in močno pijačo.

In res, že čez tri dni jo je pila.

Pa poreče morda kdo, da je zima pusta in dolgočasna. Komaj je človek zaklal svinjo, že je prišlo na vrsto kuhanje žganja. Sicer letos ni bilo mnogo sliv, ker jih je vzela suša; toda malo sliv, malo tropin, pa je bilo kuhe za tri dni in tri noči. Možje so posedali okoli kotla, pokušali žganje in modrovali o vsem mogočem. Obiskovali so drug drugega, da niso bile noči predolge. O, tam pri „božjem grobu“ je bilo vse tako jasno in lepo, še celó davki niso bili preveliki in sekvester je že kar slovo jemal.

Razen tega je bilo še mnogo drugih veselih in prijetnih opravil; na primer luščenje bučnic. To so bile res prave veselice. Saj ga ni bilo večera, da ne bi kje luščili. Bolj je bila hiša priljubljena, več ljudi je prišlo.

Pri Drejču jih je bilo tisti večer preko trideset. V sobi so stale tri mize s klopmi ob straneh. Na zgornjem koncu so sedela dekleta, na spodnjem fantje, za pečjo, na skrinji in celó na postelji pa starejši ljudje. Ivanka je nasula na mize velike kup bučnic; oni, ki niso sedeli za mizo, so jih imeli kje blizu v košari. Roke so pridno segale po bučnicah, ki jih je Ivanka prejšnji dan nekoliko zmočila, jim prelomile belo lupino in v trenutku izluščile iz njih temnozeleno jedrce. Kupi jedrc so rasli. Gospodinja je zdaj pa zdaj obhodila sobo s košaro ter odnašala jedrca, ki jih je vsipala na peč, da se bodo posušila. Delo je šlo hitro izpod rok in pri njem ni bilo treba nič misliti, zato so lahko govorili, se smejali in peli.

Vojskov Tina je pripovedoval svoje doživljaje med splošnim smehom in hrupom.

„Zdaj vam bom pa še povedal o treh petkovskih deklinah, s katerimi sem lani prodajal v Gradcu luk. Čez dan smo prodajali, zvečer pa pili. Bile so še mlade in še nič kaj vajene, zato so se me vedno držale. Vsak večer bi bile rade šle v gostilno, kjer naj bi plačeval samo jaz.“

„No, potem pa niso bile tako neumne“, je vzkliknil nekdo.

„Ne, sem rekel sam pri sebi, to je predrag špas. Takoj drugo jutro, ko sem šel po luk v kamro, kjer smo ga imeli vsi štirje shranjenega, sem vzel še po en venec iz njihovih vreč. Čemu naj bi plačeval jaz za tri, naj rajši one tri za enega. Denar, ki sem ga iztržil za njihove tri vence, smo zvečer zapili.“

„To si moramo zapomniti“, so vpili fantje.

„A me nismo v Petkovcih doma!“ se je zasmejalo nekaj deklet.

„Tako smo bili vsi zadovoljni,“ je nadaljeval Vojsk, „deklina, ker sem zanje plačeval, jaz pa, ker sem pil na njihov račun za trud, ki sem ga imel s prodajanjem tistih treh vencev. Vsak večer smo odhajali spat malo okajeni. One k svoji gospodinji v bližnjo ulico, jaz pa v hlev.“

„Najbrž sta odšli samo dve, ker eno si gotovo vsak večer vzel s seboj!“ je vzkliknil nekdo.

„Dveh hkratu nisem mogel“, se je zasmel Vojsk in nadaljeval: „Neki večer, ko so spet precej okajene odšle proti prenočišču, so med potjo izgubile ključ od vežnih vrat. Iskale so ga, a ga nikakor niso mogle najti. Trkale so na vežna vrata, a nihče jim ni odprl. Tedaj je prišel mimo neki gospod, se ustavil pred tistimi vrati in jih odklenil. Ženske so kar planile vanj. Toda gospod ni razumel slovenski, zato tudi ni vedel, kaj hočejo. Videl je le, da so pijane. Zategadelj je mislil, da bi šle kar vse tri rade z njim spat. Ker pa je komaj krotil svojo ženo, je dekleta jezno odrinil in hitro smuknil skozi vrata. Toda tudi dekleta so bila urna. Planila so za njim. Gospod je hitro zaloputnil vrata in dvema deklinama priprl krila. Kaj pa zdaj? Kričati se niso upale, ker so se bale stražnika. A tam ostati vso noč, je bilo tudi preveč. Lahko bi prišli lopovi in jim pobrali denar. Nič drugega ni preostalo, kakor to, da je prišla pome deklina, ki je bila prosta. In kaj sem hotel? Stal sem tam dolgo z njimi in jih tolažil. Toda ko se je ena izmed obeh priprtih ponesnažila in je le preveč smrdelo, sem se s tisto, ki je prišla pome in je bila najlepša, izgubil. Oni dve pa sta do jutra čakali. Kot nalašč se vežna vrata dolgo niso odprla. Pekovski in mesarski vajenci kakor tudi drugi ljudje, ki so hodili mimo, so se jima posmehovali in se delali iz njih norca, dokler ni naposled vrat vendar nekdo odklenil in s tem obe deklini rešil spon. Seveda pa je morala ena pospraviti prej še svoj kupček, preden je izginila od kraja nesreče.“

„Hej, Vojsk, ti žalostni stražar petkovskih deklet, si pa korenjak!“

No, zdaj se je vsa hiša tresla od smeha in vzklikanja. Botra Nana se ni že vse leto toliko nasmejala.

Čez čas so začeli peti. Najprej fantje na spodnjem koncu:

„Al' me boš kaj rada mela,
ko bom nosil suknjo belo,
sabljico prepasano,
puškico nabasano?“

Dekleta na zgornjem koncu pa so odgovorila:

„Jaz bi tebe rada mela,
ko bi te zavoljo mam'ce smela,
pa mi mam'ca branijo,
ker maš premajhno kajžico.“

Kmalu je šlo že za to, kdo bo kateremu kos. Ko so dekleta odpela vse kitice te pesmi, so preskočile v drugo:

„Kaj misliš, kaj rajtaš,
kak' rada te mam?
Ti figo pokažem
za norca imam.“

In za njimi fantje:

„Si misliš no rajtaš,
kak lepa si ti,
pri svinjskem koritu
ti gliha stoji.“

Zopet kitica za kitico. Potem nova pesem. Stari ljudje za pečjo pa so smeje izpodbujali zdaj fante, zdaj dekleta:

„Le dajte jih, le dajte!“

Fantom jih ni tako hitro zmanjkalo. Andrej je začel, drugi pa za njim:

„So cestne plošče že mokré,
po starem trgu frajla gre,
privzdigne krilce visoko,
a štumfki polni lukenj so!
Trára rára, búmstirúm,
po lic' je farbana,
nafuška si zobe,
našminka žnabelce!“

A dekleta so jim znala odgovoriti:

„In taki ste tud', fantje, vi,
je mlečnih zob, pa že kadi,
pije šnopsk in papir,
pa hodi s frajlo na špancir!
Trára rára, búmstirúm,
pa to je vse na puf,
cilinder, ura, frak
in čeveljčki na lak!“

Nazadnje, ko jim je zmanjkalo pesmi, pa so vsi hkratu zapeli, da so se stresle šipe v oknih:

„Mi smo pa iz Lukovec, Lukovec,
mi smo pa iz Lukovec, Lukovec,
sami lušni ljudje.“

Bili so upehani in zasopljani, toda tudi kupi bučnic so skopneli z miz. Ivanka in Lajhovka sta pospravili zadnje kupčke jedrc, fantje so pograbili mize in jih odnesli v vežo, stole pa postavili k stenam. Kruh z nožem in vrč z jabolčnico sta začela romati iz roke v roko, Andrej pa je vzel z omare harmoniko.

Fantje so pograbili dekleta in jih zavrteli, da so luščine, ki so jih bila tla vsa bela, zašumele pod nogami. Telesa so bila spočita, zato so se ko divja pognala naokoli po sobi, da je kmalu postala premajhna. Pari so zadevali drug v drugega, prah se je dvigal, postalo je vroče. Plesalci so se potili kakor ob košnji in žetvi. A kaj zato, da je le fant držal tesno svoje dekle okoli pasu in jo vrtel! Da je le dekle moglo čutiti ob sebi fantovsko moč in je lahko hitelo preko luščin!

Tako je bilo skoraj vsak večer. Vedno so kje luščili, kajti jeseni so bile buče debele in polne semena.

Ob nedeljah pa je odprl Vršič svoja vrata na stežaj. Godba je igrala od jutra do pozne noči.

Človek si mora vendar kaj privoščiti, saj se je trudil in mučil od pomladi do božiča! In kako mučil! Vstajal je ob treh, legal ob desetih, enajstih. Po osemnajst, dvajset ur je delal kakor črna živina! Samo nekaj tednov še in spet se bo potil sredi dela.

Zato, godec, igraj in nič ne počivaj! Saj boš za tri mesece dela lahko devet mesecev ležal v senci! Samo zdaj sredi mraza in ledu nas ogrej in razveseli! Vidva, Vršič in Feruna, pa nosita vina na mizo, da ne bodo žejna naša vroča grla! Nič ne preštevajta zdaj denarja, zakaj v postu bosta imela za to dovolj časa. Zdaj pa glejta, da nam ne bo dolgčas, da bo veselo, da bomo vedeli, da živimo!

O, blažena lukarska zemlja, tako hvaljena in česčena, tako s strastjo ljubljena! Ti si nam s prelepim rdečkastim sadom bogato poplačala naš trud! Za devet mesecev dela nam daješ tri mesece radosti in veselja.

(Nadaljevanje in konec v prihodnjem letniku.)

SLIKARSKE RAZSTAVE

FRANCÈ KRALJ

Ob otvoritvi kolektivne razstave Franceta Kralja sredi oktobra je bila splošna pozornost opravičeno napeta, saj je javnost pričakovala, da bo pokazal po tolikšnem presledku nova, še nepoznana dela zadnjih let. In ker je Francè Kralj prav zdaj v dobi, ko se je pričel dokončno oblikovati njegov zreli umetniški izraz, je bilo pričakovanje še bolj intenzivno. Razstavil je tolikanj, da je bil ves Jakopičev paviljon poln: deset ljubljanskih vedut, venec mladostnih skulptur in retrospektiven izbor njegove stavbne plastike.

V slikarstvu je preobrat Franceta Kralja iz nekdanjega borbenega ekspresionizma v novi, stvarnejši slog jasno viden. Z beneško „Kopalko“, ki je postala program novi smeri, se je začelo. Del, ki so sledila in ki odpirajo dobo zrejšega ustvarjanja, na žalost ni pokazal. Ob njegovih že dovršenih figuralnih kompozicijah, ob barvno in oblikovno zanimivih kmečkih žanr-

izpremenile zlasti politične, družbene in gospodarsko-tehnične razmere in da novi rod rase v precej drugačen „svet“, kakor je bil svet njegovih očetov in mater oziroma dedekov in babic. Druge, „strokovne“ in „poklicne“ in v glavnem tudi „meščanske“ šole morajo sicer služiti „specialnim“ nalogam svojega časa (kmetijstvu, trgovini, industriji), a poleg tega ne smejo pozabiti, da bi naj bili poklicno znanje, poklicna zmogljivost in poklicna morála („etos“) obenem naravno, organsko izhodišče do „osebnostne“, to je take izobrazbe mladostnika in mladostnice, ki ju usposablja za vsestransko pravilni odnos do sočloveka in v raznoterih položajih današnjega čedalje bolj kompliciranega življenja (čut odgovornosti, resnicoljubnost, gentlemanstvo, urbaniteta). In tudi o univerzi prodira dandanes vedno bolj naziranje, da ne bi smela samo gojiti „čiste“ znanosti, čeprav ji je to najvzvišenejša naloga, ali pa le pripravljati na praktično dejstvovanje v tem ali onem „akademske“ poklicu, ampak da bi naj še z isto ljubeznijo negovala v slušatelju in slušateljici — umevanje sodobne (izven „strokovne“) kulture in njenih gibalnih sil, zanimanje zanjo in krepko voljo, da se je bosta, ko stopita v „življenje“, aktivno udeleževala po najboljši vesti in veri.

Miselni stržen vsake šole je ta, da si nekdo („učitelj“), ki je čim bolj dodelan v tem in onem (znanje, lepotni okus, značaj, mišljava, svetovno naziranje), premišljeno prizadeva, večje ali manjše število drugih („učenec“), ki niso tako dodelani, kakor je on, preoblikovati toliko, da mu prej ali slej postanejo vsaj podobni, če že ne enaki, ali pa celo še bolj dovršeni od njega. In ideal pravega učitelja bi prav za prav moral biti v iskreni želji, da ga učenec kdaj — prekosi v sposobnostih. Kajti le taki mladeniči in take mladenke so svojemu narodu res poročstvo, da mu varno „v bodočnost gre cesta“.

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

XVII

A kako veselo je bilo šele na svatbah!

Skoraj ni minila nedelja, da ne bi bil župnik zvezal dveh mladih ljudi; zgodilo pa se je seveda često, da tudi precej priletnih. In potem so jedli, pili, se gostili ter plesali dva, tri, štiri dni.

Včasih se je na svatbah tudi kaj posebnega prigodilo, tako na primer na svatbi Vršičeve Ferune in Šegulovega Petra.

To je bila menda edina, gotovo pa neka izmed redkih reči, ki je v sicer tako veseli in prešerni zimi delala nekaterim ure mučne, celo

obupne. Predvsem Drejčevemu Blažu. Nič mu ni moglo več pomagati. Feruna je bila zanj izgubljena.

Ko vsa nadlegovanja in vsa moledovanja pri njej niso več zalegla, ko je poskusil celó s silo, ne da bi kaj opravil, je ubral Blaž drugo pot. Precej izven vasi ga je v majhni bajti še vedno čakala Rojhtova Treza, in mu zdaj pa zdaj sporočila, kako je z njegovo in njeno Treziko. On pa se ni vsa leta zmenil za njiju. Sredi meseca decembra, ko je srečal Trezo nekje zunaj vasi, jo je vendar vprašal, kako in kaj je s Treziko. Treza mu je vsa vesela povedala, kako deklica lepo rase. O svečnici ji bo sedem let. Naj jo pride pogledat. In res! Blaž je prišel. A potem ga spet dolgo ni bilo. Za božič jima je kupil lepa darila. Od takrat ju je obiskoval pogosteje in ostajal celó čez noč pri njima. Nazadnje je šel s Trezo k župniku, da ju je zapisal.

Tisto nedeljo je Feruna sedela spredaj v klopi in se prav zadovoljno smehljala, ko je župnik oklical njo in Petra. Zdaj bo imela vsaj mir pred Blažem in vsem ljudem bo zavezala jezike! Toda ko je zaslišala takoj nato Blažovo in Trezino ime ter pokašljevanje in celó smeh za seboj, ji je bilo, kakor bi jo kdo udaril po glavi. Blaž je stal takrat na koru in strmел na Feruno, ne da bi bil trenil z očesom.

A Feruna se vendar ni umaknila.

Tretji ponedeljek je bila cerkev polna ljudi. Kogar niso povabili Vršičevi, ga je povabil Blaž.

Blaž in Treza s pričama sta že stala pred velikim oltarjem, ko sta vstopila Feruna in Peter. Obstala sta nekaj korakov za njima, a župnik jima je pomignil, naj stopita naprej. Tako so stali vsi štirje v vrsti, drug poleg drugega: Treza, Blaž, Feruna, Peter.

Peter se je smehljал. Med tem, ko je bil pri vojaki, se je precej potegnil, toda otroški izraz mu je ostal. Njegove sive oči so še prav tako jasno in radovedno gledale v svet kakor prej, dà, celó njegova usta niso postala nič bolj moška. Zdaj je bil ves srečen. Feruna bo vendar njegova žena! Koliko let jo je imel rad! Od takrat, ko je zapustil šolo, je gledal zmerom za njo, a ona se vsa leta niti zmenila ni zanj. Imela je Blaža. O, Peter je dobro vedel, da Blaž zahaja ponoči k nji, toda ni mogel nič drugega, nego neprestano misliti nanjo in iskati prilike, da jo je videl in ji rekel lepo besedo. Kadarkoli je le utegnil, je prišel k nji v gostilno. Od vojakov ji je vsak teden po dvakrat, trikrat pisal. Tudi ona mu je začela odgovarjati. Ko je prišel pred pomladjo za štirinajst dni na dopust, mu je pa odprla. Izza tistega časa ga ni moglo prav nič več odvrniti od nje. Kaj vse tisto, kar so govorili ljudje o njej! On ve, da ga je vzljubila. In zdaj je mati njegovemu Petrčku, čez pol ure ali kaj pa bo tudi njegova žena!

Ko je župnik blagoslavljal prstane, je Peter kar sijal od veselega pričakovanja.

Tudi Treza je gledala smehljaje se na prstan, ki ga bo nosila odslej. Saj se je že bala, da ga nikoli ne bo! Koliko je pretrpela, ko jo je Blaž po štirih srečnih letih kar nenadno zapustil in začel noreti za Feruno. Zdaj pa bo vendar njegova žena. Vse bo storila, da mu bo lepo pri njej in da bo pozabil na Feruno.

Treza in Peter sta se smehljala kakor dva srečna otroka, Blaž in Feruna pa sta topo zrla predsé.

Prvi hip, ko je Feruna stopila tik njega, je Blažu bilo, da bi od veselja zavriskal, se obrnil po cerkvi in zaklical:

„Poglejte, kako se maščuje Blaž!“

Toda takoj ga je obšlo nekaj, da bi se najrajši okrenil k nji, jo zgrabil ter jo posadil na Trezino mesto ali pa zbežal z njo. Nič več ni vedel, da stoji pred oltarjem, nič več ni mislil, da bo čez čas Trezin mož, samo Feruno je čutil ob sebi.

Župnik se je okrenil k zaročencema in ju nagovoril.

Feruna je napela vse sile, da bi doumela njegove besede.

Župnik je počasi čital:

„Drugič, da se po milosti tega zakramenta kroti grešno poželenje in se ljudstvo božje obvaruje grehov, ki naj bi se med kristjani niti ne imenovali.“

Potem se je župnik okrenil k Petru in ga vprašal, ali je njegova premišljena in neprisiljena prosta volja, da vzame pričujočo nevesto v zakon. Peter je odgovoril glasno in razločno, da je zadonelo po cerkvi.

„Dà!“

In župnik je spet vprašal:

„Njej hočete biti zvest in dober poglavar kakor Adam naši prvi materi Evi in jo ljubiti kakor samega sebe — recite: Dà!“

„Dà!“

In potem še en Petrov:

„Dà!“

Že se je župnik okrenil k Feruni:

„Prav tako vprašam vas, nevesta.“

Blaža je dušilo. Do tega zadnjega hipa je še vedno pričakoval, da se bo nenadno nekaj zgodilo in bo Feruna vendar njegova.

Toda ni se zgodilo.

Brez misli je storil, kar sta mu dejala župnik in Treza. —

Večja gostilniška soba pri Vršiču je bila vsa zastavljena z mizami, za katerimi so sedeli svatje že od desetih dopoldne in se gostili. Vsa soba je bila polna kričanja, smeha in ropotanja s krozniki, vilicami, noži

in žlicami. Svatje so jedli in pili kakor za stavo. Sok je po vsaki jedi vstal in napil zdaj Feruni in Petru, ki sta razigrana sedela ob oknu, zdaj Vršiču, ki je sedel na koncu mize in se mu je obraz hotel razpočiti od napihnjenosti, zdaj njegovi ženi Mimi, ki je dajala povelja v kuhinji in le semtertja prihitela pogledat, ali je na mizah vsega dovolj, zdaj gospodu župniku, ki jih je počastil z obiskom, zdaj šolskemu upravitelju, ki je vinjen kimal za mizo in zrl v svoj kozarec. Vedno se je našla prilika, da je moral človek trčiti s polnim kozarcem in ga izpiti do dna. Tudi župnik je govoril, in sicer tako lepo, da so nekaterim solze stopile v oči. O, vse drugače je govoril, kakor govori včasih v cerkvi! Povzdigoval je ženina in tudi nevesto, o kateri je dejal še pred dvema letoma, da je v spotiko vsej vasi, da je največja vlačuga in da bi jo bilo treba izgnati iz vasi. No, pa kdo bi zdaj mislil na to. Komaj da se je tega spomnil Vojsk, pa še ta se ni upal o tem nikomur ziniti besede, čeprav ga je jezik zelo srbel.

V sosedni sobi se je zbirala mladina in od vina pomlajeni starejši ljudje k plesu. Šest godcev je igralo, da so noge same silile naokrog.

Nihče ni tožil in tarnal, vse vprek so se hvalili, si napivali, plesali in prepevali.

Ko se je stemnilo, so molili „Zdravo Marijo“ in prižgali luči. Potem je prišlo pet koscev in pet ali šest sušačev. Pozdravili so, postavili kose, vile in grablje v kot ter trudni posedli na tla, kjer so se pogovarjali o hudi vročini in težavnem delu. Kmalu je prišla močna ženska s podrecanimi krili in jim prinesla ogromno skledo z oljem pripravljenega luka. Pridno so začeli segati po njem. Nato pa so ponudili to jed še vsakemu svatu. Vsakdo je moral vzeti dve, tri debele rezine in prigrizniti košček črnega kruha, da se je spomnil, kaj vse ga še čaka! Zdaj se gosti, kmalu pa bo moral biti zadovoljen z glavo luka in kosom črnega kruha!

Potem pa spet ples, vino in meso!

Sredi največjega hrupa so se nenadno odprla vrata v prvo sobo. Vstopili so Blaževi svatje z Blažem na čelu in glasno pozdravili.

Zdajci sta utihnila hrup in trušč, godba je obmolknila, plesalci so obstali, Feruna pa je kriknila.

Čez nekaj trenutkov se je dvignil Sok in ves togoten planil proti Blažu:

„Fant, če misliš razgrajati, se zelo motiš. Zberi svojo drhal in izgini odtod!“

„Kakšno drhal!“ je zavpil Blaž in stopil korak proti Soku. „Prišli smo v gostilno in ne na svatbo, z vami nimamo ničesar opraviti. Gostilničar naj pride ter nam prinese vina in postavi mize, da lahko sedemo.

Godci, vi pa ostanite, saj imamo tudi mi kaj denarja.“ Zalučal jim je stotak.

„Vina! Vina!“ so kričali nekateri.

Nič ni pomagalo. Morali so postaviti mize in klopi ter jim prinesiti vina. Kmalu so sedeli za mizami, pred njimi so stali štefani vina in krožniki mesa in potic, ki so jih ženske prinesle s seboj. Kričali so, si napivali in peli, kakor bi jih bilo najmanj petdeset, čeprav jih ni bilo več ko približno petnajst, ker mnogi niso hoteli priti.

Vršičevi svatje so se stisnili v sosedno sobo in zaprli vrata. Sprva so molčali in se nejevoljni spogledovali. Čemu jih je vrag prinesel zdaj, ko je bilo vse v najlepšem tiru? Toda kmalu so se spet oglasili, preveč vina so že popili, da bi mogli molčati. No, če je tako, pa naj bo. Mi imamo vsega dovolj, onim pa najbrž tudi ničesar ne primanjkuje. Lajhovka, le zvrni ga, če si žejna!

Feruna se je vsa bleda sklanjala nad krožnik in skušala zakriti razburjenost. Tudi Peter je čutil, da se je zgodilo nekaj, kar ni prav. Blaža sicer nikoli ni sovražil, a zdaj bi bil najrajši planil nanj in ga pobil na tla.

Toda svatje so bili spet glasni in veseli.

„E, kaj bi se grdo gledali. Vsak ima zdaj svoje. Pa praznujmo skupaj“, je zakričal Vajdov Miha, ki so ga noge že preveč srbele, in odprl vrata k Blaževim.

„Godci, zaigrajte, da zaplešemo!“

Godci so zaigrali divjo polko in svatje so zaplesali. Kmalu je postalo še hrupneje. Andrej je začel uganjati norčije, da so nekateri menili, da je kar dobro, ker so prišli Blaževi. Saj večina res ni več videla v vsem nič hudega. Ni minila ura, pa se je pojavila na plesu celó Feruna s Petrom. Kaj ji kdo more? Naj vidi Blaž, da se ga ne boji in da je res Petrova žena! Tesno se ga je oklepala in ga vrtela, da so pari kar odletavali. Toda Peter jo je vse prepočasi vrtel. V njej se je dvignilo nekaj, kar je sličilo požaru, da je ko pobesnela divjala. Naj le vidi Blaž, da zna biti še ognjena ko nekoč. Neznansko slast je čutila, ko je opazila na sebi Blaževe žgoče poglede. Ná, pa poglej te oble močne roke, poglej te boke, naglej se me vse, samo gledati me smeš, imel me ne boš nikoli več! Glej, vse to bo imel nocoj in vedno Peter! O, Peter, pritisni me k sebi! Ali ne veš, da že komaj čakam, da se zapreva v svojo sobo in leževa? Ali veš? Leto dni sem potrpežljivo brez tebe, o kako strašno je bilo časi. Zdaj ne morem niti ure več. Daj, Peter, hitreje, hitreje!“

Vse je plesalo: Ne plesalo, divjalo, blaznelo. Še Treza se je razigrana vrtela v Andrejevih rokah. Samo Blaž je sedel za mizo in strmел v

Feruno, ki se je vsa razgreta v vrtoglavem plesu zdaj pa zdaj široko zasmejala mimo njega. V žilah mu je vrelo in v glavi se mu je meglilo.

Skočil je pokonci in planil sredi plesa k Feruni.

„Pa še midva enkrat!“

„No, le, če hočeš!“ se je zasmejala Feruna.

Objel jo je, da je zastokala, in se pognal v krog. Vrtel jo je in stiskal k sebi, da ji je pohajala sapa.

A Feruna se mu je še izzivalno smejala:

„Le, le, kolikor moreš!“

„Ah, dà, Blaž, ta divjak, pa zna! Res čutiš, da si v moških rokah.“

Godci so prenehali, a Blaž jim je spet vrgel stotak in zaigrali so še hitreje, še bolj divje.

Ko so naposled prenehali, se je Feruna opotekla iz sobe. V veži pa jo je dohitel Blaž in jo potegnil za seboj. Ko se je zavedla, jo je držal tesno objeto.

V grozi je zaječala in skušala zbežati, a Blaž jo je z vso silo prižehl nase in jo brezumno poljubljal.

„Feruna! Feruna!“ je kričalo vse njegovo telo. V hipu jo je vzdignil v naročje, jo privil k sebi ter jo odnesel nekam na mehko.

Feruna se ni mogla več braniti, roke so ji postale brez moči, misli pa voljne. Tudi v njej se je vžgalo. Saj jo je objemal Blaž. Vse je pozabila. Samo ljubila je tega svojega nepravlega ženina kakor pred dvemi, tremi leti...

Svatje so plesali in se gostili v prve jutrnje ure. Vsi so že bili pijani. Nekateri so ležali po tleh in smrčali, drugi kimali za mizo, nekateri pa odhajali domov spat. Blaž je bil izginil, da niso vedeli ne kdaj in ne kako. Edino Feruna je streznjena sedela za mizo in ni hotela iti spat, dasi jo je Peter tako lepo prosil.

XVIII

Toda zime ni hotelo biti konec. Nasprotno. V drugi polovici meseca februarja je šele prav pritisnila. Padlo je spet za tri pedi snega in zmrznilo je vse, kar ni bilo v neposredni bližini peči. Z lukom niso mogli ljudje nikamor, ker jim je zmrznil, ko še niso prišli do sosedne vasi. Tudi doma ga je že mnogo zmrznilo, čeprav so ga odevali z otepi, vrečami in starimi nerabnimi capami. Vas je kar utihnila. Luščenja ni bilo več, koline le tu pa tam, svatbe sploh ne. Ničesar več ni bilo, kar bi omogočalo, da bi se ljudje zbrali, se pomenili to in ono ter trčili s kozarcem. Sicer pa se jim tudi ni več ljubilo. Samo izpraševali so se: „Kaj, ali ne bo konca zime?“

„Kmalu bodo mučeniki, pa še vise sveče od streh in je še do kolen snega!“

Desetkrat, dvajsetkrat je stopil gospodar pred hišo in se ogledoval po vremenu. Toda vedno isto: noči jasne in mrzle. Pozno zjutraj je posijalo solnce, dobilo opoldne nekoliko moči, da je začelo kapljati od streh, toda ob štirih je že spet zmrzovalo. Ljudje so postajali nemirni. Prva polovica meseca marca bo kmalu minila, toda vse je še pokrito s snegom in z ledom. Bila so leta, ko so ob tem času že sadili luk.

Vršiču in tudi drugim je zmrznilo več stotov luka; Vajdu se je na zledeneli cesti spotaknil konj in si zlomil nogo; Lajhovki in še nekaterim so lisice, ki so spričo mraza prišle čisto blizu vasi, odnesle več kokoši; Petkovemu osemletnemu Juži se je vdrl led na Blatnici, da že teden dni visi med življenjem in smrtjo; fantje so se zadnjo nedeljo sprli pri Vršiču in razmesarili Kovačevega iz Orehovcev — zdaj umira v bolnišnici, trije pa sede v zaporu. Škofovemu Nacu so ukradli iz kleti veliko tunko masti in mesa, zato hodi stara Škofovka po vasi z lončeno skledo in prosi za mast. Mnogi ne dajo in se izgovarjajo, da niso orožniki našli nobene sledi za tatovi, Škofov Naca je spravil tunko na varno, da bo imel poleti in jeseni dovolj masti in mesa, zdaj pa, ko imajo kmetje polne tunke, se že kaj dobi. Bog vedi, kako je bilo! Ljudje niso imeli dela, časa pa dovolj, da so premišljali hudobije. Najstrašnejše je šele prišlo. Tri dni so hodili orožniki po vasi, ljudje so zrl prestrašeni skozi zamrzla okna in se skrivnostno pomenkovali. Četrty dan se je zvedelo: pri invalidu Donaju je živela Gabova Liza, ki je pred vojno služila v gradu, in kakor so vsi vedeli — spala samo pri konjskih hlapcih. Pred dvema letoma je začela zahajati tudi k Donaju. Od takrat je bila Donajca prava reva, zakaj skoro ni bilo dneva, da je Donaj ne bi bil pretepel. Kolikokrat je morala sredi noči zbežati pred njim in Lizo. Zato se niso čudili, da so jo pred dobrim letom neko jutro našli na tračnicah brez nog. Sedaj je prišlo vse na dan: Donajca ni skočila sama pod vlak, marveč sta jo prej Donaj in Liza ubila in jo ponoči zavlekla na progo. Ljudje so se spominjali raznih podrobnosti. Čeprav je bilo takrat na polju veliko dela, je vendar Liza dan poprej, preden so našli Donajco, prala in umivala tla. Spomnili so se tudi, da za čudo ni bila Donajca nič krvava. In res, Donajco so izkopali, komisija je ugotovila, da je bila zastrupljena, nato pa še udarjena s sekiro. Ljudje so se kar križali ter ob večerih dalje in še bolj zbrano molili, kakor sicer. Otroke, ki so vse to slišali, je bilo tako groza, da si zvečer niso upali sami niti na stran.

Tisto noč, ko je botra Nana vse to zvedela, se je spet oglasil Tomaž. Kar nenadno jo je sredi noči poklical izza peči: „Nana, Nana . . .“

Botra Nana se je vzpela v postelji in pogledala k peči. Toda ničesar ni bilo, le mesečina je lila skozi okno, da je bilo v sobi svetlo kakor podnevi. Ne, saj nič ni, se je oddahnila in se prekrižala. Za pečjo spi Tunika, na steni pa tikataka ura. Komaj je legla, se je spet oglasilo, ne več izza peči, marveč odnekod zunaj. „Nana, Nana...“

Botra Nana se je znova dvignila. Dolgo je sedela v postelji in strmela v vrata. Še vedno jo je klicalo. V njej pa se je dvigalo nekaj, kar jo je begalo in mučilo že leta in leta. Kar je bilo v resnici okoli nje, se je izgubljalo, kar pa jo je že tolikokrat mučilo in trpinčilo, je vstajalo in oživiljalo.

Zaslišala je, kako so zaškripala kuhinjska vrata. Kmalu nato so se odprla sobna vrata. Vstopil je Tomaž. Oblečen je bil v kožuh, na glavi je imel tako veliko pokrivalo, da ni bilo mogoče spoznati njegovega obraza. Vrata je pustil odprta, da je bilo videti, kakor bi bil prišel iz črnega žrela. Počasi in tiho je izpregovoril:

„Nana, zdaj pa prinesi...“

Nato se je počasi okrenil in izginil v žrelu. Bilo je vse tiho, nobena vrata niso zaškripala. Nana je vedela: pustil jih je odprta. Vstala je, pograbila nekaj v cunje zavitega poleg sebe ter počasi odšla, ozirajoč se skozi okna na cesto. Skozi temno vežo in kuhinjo je hitro planila, na vežnih vratih pa je spet obstala. Pol dvorišča je bilo v temi. Ogledala se je.

„Nana, Nana...“

Prav takrat se je nekaj zganilo v njenem bremenu in zaječalo:

„Náaa... náaa...“

Nana se je zgrozila. Saj je vendar bilo že ves čas tiho in negibno. V trenutku je stisnila breme tesno k sebi. Še enkrat je zaječalo:

„Náaa... náaa...“

Potem je utihnilo. Tedaj je opazila Tomaža ob gnojišču. Naglo je planila k njemu in vrgla svoje breme v jamo. Nato se je vrnila v sobo in legla.

Naenkrat je opazila, da je pozabila zapreti vrata. Zgrozila se je nad žrelom, ki je zevalo pred njo. Skočila je iz postelje, da bi zaloputnila vrata. Tedaj jo je zaskelilo sredi čela.

Stala je pred zaprtimi vrati. Zakričala je od groze. Tunika, ki se je zbudila, je planila k nji:

„Botra Nana, kaj se je zgodilo?“

Nana je odšla z opotekajočimi se koraki k postelji in nekaj mrmrala.

Odslej je postala botra Nana, spet takšna, kakršna je bila takoj po Tomaževi smrti. Vse dopoldne je presedela, zmrzovala in molila v cerkvi, popoldne pa prečepela za pečjo. Ponoči se je dvigala v postelji,

vzdihovala in na glas molila. Tunika je postala že vsa zbegana. Čeprav je še nikoli ni bilo strah, vendar je pred Nano v zadnjem času kljub temu, da jo je imela tako rada kakor svojo mater, čutila čudno grozo. Toda silna radovednost in želja, da bi prodrla v Nanine tajnosti, kakor tudi hvaležnost in ljubezen do nje, so ji dajale moči, da ni pobegnila, dasi včasih pol noči ni zatisnila oči. V duši so vstajale najrazličnejše podrobnosti, ki so ji fantazijo dražile in podžigale. Tu in tam je bila že slišala, kako sta živela Tomaž in Nana, sama pa je videla, kako sta se tisto noč na poti iz Murske Sobotne objemala. Ker ji je pred meseci Vajdova Frančka povedala, kako je med moškim in žensko, jo je zdaj neprestano begala misel: Če sta spala skupaj, bi morala imeti tudi otroka. Njena mati ga je imela približno deset mesecev potem, ko se je vrnil oče; pravili so, da je hodil Martin k Poloni, in tudi ona je porodila, Boštjan in Ivanka sta se poročila, in Ivanka ima tak trebuh, da že komaj hodi. Zakaj bi potem Nana ne bila imela otrok?

Neko noč se je Nana spet dvignila v postelji in prestrašena vprašala Tuniko: „Ali ni nekaj zaječalo?“

Tunika ni ničesar slišala.

Nana je vzlic temu trdila, da zunaj nekdo ječi. Vstala je in planila iz sobe. Kmalu se je vrnila in sedla skrušena za peč. Tunika se je privila k njej. V sobi je bila grozna tišina, tiktakanje stenske ure se ji je zdelo plat zvona. Čez dolgo je Nana izpregovorila čisto tiho, kakor sama zase: „Klič me.“

Tunika je dahnila z grozo: „Kdo?“

Nana je skoraj nejevoljno dejala: „No, on, otrok.“

Tunika se je trdno oprijela klopi in z zadnjimi močmi vprašala: „Čigav?“

„Moj“, je odgovorila Nana in se zatopila spet v svoje misli.

Minilo je nekaj strašnih trenutkov.

Potem je Tunika spet vprašala: „Kje ga imate pa zdaj?“

„Kje?“ je zaječala Nana. „Kje? Tam v gnojišču!“

Tedaj se je Nana pognala s klopi in zakričala z glasom, ki ga Tunika še nikoli ni slišala iz njenih ust:

„Čuj, že spet me kliče. Moram ga odkopati!“ — In pognala se je v vežo.

Tunika je krčevito zakrilila z rokami, divje zakričala in planila iz sobe. Tekla je skozi vas in ves čas kričala. Njeni kriki so obupno odmevali v tihi noči. Psi so divje zalajali. Ljudje so se prebujali. Ko je Marjeta dosegla okno, je videla, kako beži po snegu v smeri proti

Blatnici bos otrok, kriči in maha z rokami, za njim pa se pode črni psi. Zakričala je in se prekrižala.

Drugi dan je bila vsa vas na nogah. Tunika je pribežala domov sredi noči, Nano pa so zjutraj našli zmrznjeno ob razkopanem gnojšču. Od Tunike niso mogli ničesar zvedeti, ker jo je kuhala vročina in se ji je ves teden bledlo, da je pripovedovala čudne, nerazumljive reči.

Hvala Bogu, da je v tistem tednu mraz nenadno popustil in dobilo solnce kar čez noč nenavadno moč. S streh je lilo, posebno, ko je potegnil čez nekaj dni močan jug. Čez nekaj dni je začelo deževati in ni nehalo tri dni. Potem se je prikazalo spet solnce in je bilo zdajci vse pod vodo. Blatnica je preplavila celó Falate, kar se ni pripetilo že mnogo let. Ani je udarila voda preko praga ter se razlila v vežo in kuhinjo. Ves spodnji del vasi je bil pod vodo. Niti ene kleti ni bilo, kjer ne bi bilo vode do kolen. Mnogim je odneslo gnojšča in celó kopice slame, ki so stale za hišo. Skladovnice drv so se podirale in plavale počasi po travnikih navzdol, plotovi so bili razdrti, Mandiču je odneslo celó svinjak s svinjami vred na sosedovo dvorišče.

Starejši ljudje so vzdihovali in dejali mladim:

„To je tisto vino, ki ste ga čez zimo spili preveč.“

Zdaj se je pokazalo novo zlo. Pri vsaki hiši je zmrznilo mnogo luka. Spričo juga in toplote pa je začel naglo gniti. V velikih košarah so ga odnašali na gnoj. Zmrzli luk, ki ga še ni začela gniloba, so sicer vpletati v vence med zdravega, toda to se je obneslo le nekaj časa. Kupci so spoznali goljufijo in postali pozorni. Marsikdo, ki je prodajal tak luk, je dobil venec v glavo in tako za vedno ali vsaj za dolgo izgubil kupca. Lajhovka in nekateri so morali plačati v Mariboru in Varaždinu celó pošteno kazen, a Drejškova Katra je bila v Celju zaradi tega tri dni zaprta.

Luk je postal drag, kakor nikoli. Petnajst, celó dvajset dinarjev je bila cena za lep venec. Trgovci so ga kupovali kilogram po šest dinarjev. Toda bilo ga je zelo malo!

Naposled je Tunika ozdravela. Ko je zvedela, da ji je botra Nana zapustila hišico, polovico zemlje in polovico denarja v posojilnici — ostalo polovico denarja in zemlje je dobila cerkev — je sklenila, da nikdar in nikomur ne bo razodela strašne botrine skrivnosti.

Ker je bila kočja, v kateri so stanovali Jernejevi, vsa v vodi, so se preselili v Nanino, kar je bilo prav celó Jurčku, ker je lahko gledal rdečega telička, lepi kravi in velikega rjavega konja.

Seveda so govorili daleč naokoli: „Vse življenje sta stradala, trpela in varčevala, pripravila sta si hišo, zemljo in skoraj petdeset jurjev, toda kaj jima pomaga vse to zdaj! Smrt obeh je bila tako strašna, kakor

bi si je ne želel noben berač! Jernej bo kmalu zapravil denar, potem pa še kočo in zemljo!“

Zadnja želja je bila odveč. Denarja ni smel nihče dvigniti iz posojilnice do Tunikine polnoletnosti, gospodarstva pa se je lotila Ana. Najprej je z denarjem, ki ga je skupila za svoj in Nanin luk, plačala Jernejev dolg pri Vršiču ter mu dejala, da se je to zgodilo poslednjič.

Naposled ji je bilo dovolj. V času, ko je ležala daleč od doma v tuji hiši ob Jurčku, se je prelomilo v njej. Sedem let je hrepenela po njem, sedem let mu je bila zvesta, a on je ni obiskal niti v najstrašnejših urah. Vse drugo mu je odpustila, le tega mu ni mogla. Vsak dan ga je pričakovala, a ni ga bilo. Tuj človek — gostilničar — je imel z njo več usmiljenja kakor Jernej, za katerega je živela izza svojega sedemnajstega leta.

Jerneja je odslej gledala z drugačnimi očmi, mislila o njem z drugačnimi čustvi: Zdaj je bil za njo tak, kakršen se je vrnil iz ujetništva, ne več tisti Jernej, ki ga je ljubila in s katerim se je bila poročila. Postal ji je tuj in obenem vsakdanji človek, ki se ga ni več bala niti ni več hrepenela po njem. Ko se je pozno ponoči vrnil domov, ga ni več vprašala, kje je bil, dala mu je jesti in spet legla v svojo — prej Nanino — posteljo k Jurčku.

*

Vode so počasi upadale. Solnce je postalo toplo, zavel je močan južni veter. Zemlja se je naglo sušila. Ob koncu meseca marca je že poglano prvo zelenje. — Naposled vendar!

Možje so odhajali na polja, jih ogledovali z ljubečim srcem, premišljevali, preudarjali in računali.

O, koliko jih je to pomlad prvič odšlo, da bi si ogledali svojo zemljo! Vso zimo so delali načrte, zato so že komaj čakali, da jih uresničijo. Ženske pa so pripravljale lukec za saditev.

Toliko zemlje v Lukariji še nikoli niso posadili z lukom, kakor je bodo letos! — Saj je še nikoli toliko imeli niso!

Preden so položili prvi lukec v svežo zemljo, je sekvester Fjodor Mihaljevič Šupljinski odšel, na njegovo mesto pa je bil imenovan Martin Šegula.

XIX

Toplo majniško solnce je v zadnjem času spet poživilo grofico, ki je prebela skoraj vso zimo v postelji. Postala je tako sveža, kakor že več let ne. Zadnji teden se je živo zanimala za vse, kar se je godilo na njenem posestvu. Vsake podrobnosti se je spomnila. Martin in Peter

sta morala biti zelo previdna, da nista črhnila besedice o oni zemlji, ki so jo imeli agrarni interesenti.

Ves dan presedela v naslanjaču v obednici in zrla skozi okno na ravnino, ki se je razprostirala do prvih obronkov Haloz. Toda slabotne oči so videle samo ravnino, ki se je izgubljala nedaleč od gradu v sinje nebo. Od časa do časa so se ji oči same zaprle. Bledorumeni obraz z ostrim tankim nosom in ozkimi brezbarvnimi ustnicami ter s koščeno, z redkimi belimi kocinami obraslo brado je bil mrtvaški. Glava ji je negibna ležala na usnjatem hrbtu naslanjača, ploske prsi se niso niti enkrat zganile, dolge suhe roke z nabrekliimi modrimi žilami niso niti enkrat vzdrhte. Samo rahel šum, ki je prihajal iz napol odprtih ust, je pričal, da še živi. Po več ur je tako sedela na solncu. Šele ko je solnce izginilo za oknom in je padla nanjo senca, se je zdramila. Pozvonila je z zvoncem, ki je bil obešen na naslanjaču. Prišel je Martin ali Peter in ji moral čitati iz sv. pisma ali pa poročati o delu. Kakor da ji je solnce vlilo novih moči.

Neko jutro sredi meseca maja jo je morala Mina napraviti v modro žametasto obleko, ki jo je imela na sebi, ko se je poročila sestra Elzbet. Nekdaj lepa obleka s široko nabranimi rokavi in krili je bila zdaj že močno oguljena. Toda kljub temu je bila visoka, suhotna starka z belim obrazom in belimi lasmi videti v njej dostojanstveno veličastna. Nato je ukazala Martinu, naj zapreže par konj v paradni voz; Peter pa ji je moral med tem čitati iz sv. pisma.

Martin je bil v hudi zadregi. Paradni voz, ki ga niso zapregli že dobrih šest let, je stal zapuščen v lopi. Železje je bilo zarjavelo, usnje in notranja preobleka pa sta bila raztrgana. Grofica ne bi mogla sesti vanj. Naglo je poslal v vas po oba kovača, sedlarja in celó krojača in čevljarja. (Mizar se je pozneje smejal: „Mene, ki bi bil najbolj potreben, nisi poklical!“) Ves dopoldan so čistili, barvali in prenavljali kočijo. Martin je priganjal, naj delajo hitro, in nestrpno čakal, kdaj se prikaže grofica. Toda le-tá si je morala najprej na solncu pridobiti moči in je šele pozno popoldne sedla v lesketajočo se kočijo. Velela je Martinu, oblečenemu v najlepšo livrejo, naj jo prevozi po vsem posestvu, ker si ga hoče ogledati.

Par temnorjavih konj je v zložnem teku vleklo ogromno črno kočijo z velikimi steklenimi vrati na straneh in s pisano oblečenim Martinom na visokem sedežu. Ljudem so padale iz rok motike od začudenja. — Kaj se je zgodilo? Kaj to pomeni?

Tekli so bliže ceste. Tedaj so spoznali Martina, ki je glasno žvižgal in pokal z bičem, in zagledali v vozu grofico v temnomodri obleki. Toda komaj so pritekli, že je kočija izginila v oblaku prahu.

Grofica je zravnan sedela v kočiji in se ozirala skozi steklena vrata na polja in travnike, ki so se vrstili pred njenimi očmi.

Sem in tja jih je razločno videla, razločila je celó posamezne ljudi in drevesa, potem se ji je vse zameglilo, plula je nekje v prostranstvu, kjer ni bilo ničesar, kar bi mogle doznati njene oči. Potem se je spet za hip razjasnilo v njej. Videla se je mlado z bratom in sestrami, kako so na konjih dirkali preko polj in travnikov. Tekmovali so, kdo bo prvi prejezdil Spodnje polje, Vrbje, Polane in Falate ter se spet vrnil v grad. O, to je bila divja ježa! Sprva je bila Inge prva, Bartol kar za njo, ona in Elzbet pa zadnja. Toda oklenila se je svojega Riga, položila lica na njegov tilnik in vroče dahnila: „Rigo, tempo, tempo!“

Rigo je zarežgetal, dvignil glavo in se pognal; v nekaj trenutkih je prehitel Bartola in Ingo. O, to je šlo preko njiv in travnikov! Ljudje so prestrašeni bežali, zemlja se je umikala pod njo in ona je drvela, drvela.

Približno četrto ure od gradu je Martin okrenil konja na občinsko cesto proti Orehovcem. Otroci in ljudje so pritekli na cesto, ko je kočija privozila v vas.

Spet je šlo skozi polja. Žita so bila visoka in temnozeleni, vmes pa njive luka. Nad njim so se sklanjale ženske z motikami in ga okopavale. Kočija se je bližala Tihoncem. Grofica je še vedno nepremično sedela, a zdaj ni več gledala skozi okno. Glava je bila naslonjena na zadnjo steno in njene oči so se počasi zapirale. Polj ni več videla. Plaval je nekje v motni svetlobi.

Zopet se ji je razsvetlilo.

Sedela je z očetom v lepi odprti kočiji. Privijala se je k njemu in mu božala ovelo roko. Oče pa se je tiho smejal pod dolgimi osiveli brki in jo čez čas posadil na kolena. Prav tako velika je že bila, da mu je lahko pihala v brke. Oče se je nekaj časa igral z njo, nato pa jo znova položil k sebi na sedež in dejal resno:

„Marija, zdaj pa bodi pridna in me poslušaj!“

Razkazoval ji je zemljo, preko katere sta se peljala. Vsak kos njive je poznal. Pripovedoval ji je o zemlji, o delu; ona je takrat prvič opazila, kako lepa so vsa ta pisana polja, ki so hitela mimo nje, prvič je čutila neko posebno čustvo ob misli, da je vse to last njenega očeta in nje, sester in brata in nikogar drugega. Vozila sta se ves popoldan, vedno nova polja, novi travniki, kar omamljena je bila od pestrosti in raznolikosti: tu morje zelene trave, tam valujoče žito, spet dolge ravne vrste košatih stebelc, to je čebula, kakor ji je razložil oče, potem drevesa, hiše, vrtovi, majhen gozdič, reka, hiše in grad. Ko se je ustavila kočija na dvorišču, je očeta objela in se razjokala od sreče.

Ko je Martin vozil skozi Polane, ki so bile skoraj vse v rokah agrarnih interesentov in zdaj vse posajene z lukom, se je bal, da bo ukazala grofica nenadno ustaviti in bo vprašala, zakaj so vsadili luk, ki ga graščina ni nikoli sadila v večjih množinah. Toda grofica ni velela ustaviti in Martin je v diru privozil v Lukovce. Ljudje so se vračali z njiv, za vsakim plotom jih je bilo polno, otroci, žene, možje in celo starci so sloneli na prelazih ter že dolgo čakali, da bi videli grofico. Martin je počasi vozil skozi vas, a kljub temu niso videli spricho mraka v kočiji drugega nego svetlo liso — grofičino osivelo glavo. Pozdravljali so na glas in se odkrivali. A bleda lisa se ni zganila.

Martin je privozil na dvorišče, počasi stopil s sedeža, se pretegnil, nato pa odprl vrata kočije, se priklonil in dejal glasno: „Bitte, gnädiges Fraülein Gräfin Marie Antoinette Mondschein von Windisch Bücheln.“

Grofica je še vedno sedela nepremično, niti ganila ni z glavo ne premaknila rok, ki so ji ležale na kolenih.

Martin jo je poklical glasneje, a ni opazil najmanjše kretnje.

Zaspala je, si je mislil. Oprezno je pristopil, jo prijel za roko in ji jo rahlo stresel. Grofica se je zdajci zagugala in padla nanj. Njena mrzla lica so se dotaknila njegovih. Martin jo je v grozi sunil stran, odskočil, nato pa brezumno zakričal:

„Peter! Mina! Peter! Mina!“

Mina je prva pritekla in takoj planila h kočiji. Čez čas se je pokrižala in glasno zajokala:

„Naše ljube gospe grofice ni več!“

XX

Ko se je Peter nekaj dni po grofičinem pogrebu opotekel iz velike rumene stavbe v Starem mestu na ulico, je nenadoma udarilo iz njega že dolgo uro zadržano čustvo sreče. Planil je k najbližjemu človeku, ga stresel za ramena in kriknil:

„Čujte, čujte!“

Človek — bil je majhen starček — se je prestrašil, se naglo otresel Petrovega prijema in godrnjaje hitel dalje. Peter pa je že stal sredi ulice, mahal z rokami po zraku, se smehljal in glasno vzklikal:

„Ljudje, čujte, čujte!...“

Ljudje so radovedni obstajali in ogledovali mladega fanta, ki mu je bil obraz sam smeh in so se mu oči bleščale v sreči, ki je ni mogel izraziti z besedami. Samo smejal se je in venomer ponavljal: „Čujte, ljudje, čujte!“

„Najbrž so ga oprostili kazni. Namesto v ječo, bo zdaj od veselja prišel v blaznico!“ je nekdo vzkliknil.

Tedaj se je pognal Peter po ulici kakor brezumen, na ovinku pa se je nenadno okrenil k že priletni kmetici, jo prijel za roko in ji hlastno zašepetal:

„Mati, grofica je meni in Martinu zapustila vse svoje premoženje . . .“

Kmetica se je nasmejala in hotela nekaj reči, a Peter je bil že daleč. Skoraj tekkel je skozi mesto. Ko je prišel med njive in travnike, je nenadno stopil k obcestni jablani, se oprijel debla in ga z vsemi močmi objel, da so ga zbolele prsi, in kriknil na ves glas.

Njegov glas je segel daleč v zelena polja, objel cvetoče jablane in drhtel med belordečkastim cvetjem še potem, ko se je Peter odtrgal od debla in stopil počasi — kakor pod težo prevelike sreče — pod jablanami.

V njegovih mislih so se z bliskovito naglico menjavali prizori, besede in misli zadnjih nekaj ur, ki jih je prebil pri sodišču ob čitanju grofičine oporoke. Vedno znova in znova so se obnavljale v njem grofičine besede, s katerimi je vso svojo zemljo, vse svoje nepremičnine in premičnine zapustila njemu in Martinu, za primer pa, da se v letu dni oglasi kakšen sorodnik ali kakšni sorodniki, naj dobita onadva še vedno dve tretjini vsega.

Ko je čez nekaj časa prispel do njive, ki se je raztezala skoraj do železniškega tira, in zagledal valujoče morje visoke, lepe pšenice, se je pognal s ceste, utrgal nekaj klasov in jih stisnil v pest. Še to mu ni bilo dovolj. Stopil je v pšenico, ki mu je segala do pasu, in z obema rokama pritiskal klasje k sebi. Oči so se mu kopale v valujočem bogastvu, ki ga je čutil vse naokoli in ga je bil sam poln.

Ali je res, da je ta prostrana njiva zdaj moja, se je izpraševal v opojni blaženosti. Pšenica je zavalovila.

Peter je počasi stopal po razoru med klasjem in ga prijemal in božal.

Dà, njegova je! — Njegova!

Vsaka bilka, vsak klas, slednja najdrobnejša resica!

Ko je prekoračil železniški tir, je naenkrat stal ob prostranem travniku. Kakor miza je bil raven in pisan kakor preproga. Deteljica, marjetice, Marijine solzice, regrat, zvončnice, spominčice, vse je bilo v cvetju. Petru se je širilo srce. Tudi ta travnik je odslej njegov in bratov.

Šel je kar čezenj, da so ga travne bilke udarjale ob kolena in ga tako opozarjale, da so njegove.

Na kolovozu, ki je držal nazaj na cesto, je nekoliko postal in premišljal, ali naj krene domov povedat Feruni veliko novico. Saj Martin, Vršiča in Sok gotovo še tako kmalu ne pridejo iz mestnih gostiln. Ko so pa njegove oči zagledale daleč onkraj jelš, ki so obrobljale naslednji travnik, visok hrast, se je domislil travnika pod njem, krenil tja in na vse drugo pozabil.

Spet ga je pozdravilo neštivilno travnih bilk in cvetov. Potem ga je kar samo potegnilo do bližnje njive, posejane z ržjo in zasajene s krompirjem. Od tam je krenil proti Blatnici in prešel še nekaj odslej svojih polj in travnikov.

Sčasoma se je sicer nekoliko umiril, vendar se je moral še vedno smehljati, ko je pogledoval zemljo, ki je postala tako nepričakovano njegova. Vse misli so se mu strnile ob zemlji. Zdaj si jo je že ogledoval z očmi mladega gospodarja, jo meril, tehtal in ustvarjal načrte.

Kar naprej in naprej ga je gnalo. Čeprav je že tolikokrat in tolikokrat prehodil vso zemljo, ki bo odslej njegova in bratova, vendar ga je sililo nekaj, da jo je moral znova obhoditi in pregledati. Saj je bila zdaj vsa drugačna: obsežnejša, lepša, rodovitnejša in bogatejša. In še nekaj je ležalo na njej, česar ni nikoli prej, ko jo je gledal površno, opazil. Zdaj jo je čutil tudi s srcem. Vse njegovo bitje se je spajalo z njo, zato se mu je razodevala v lepoti, ki je dotlej še ni poznal.

Na vsakem koraku ga je čakalo novo odkritje: tu je prvič opazil drobno slivo v cvetju, tam visoko tepko, drugod njivico, majhen pašnik. O, zdaj šele je prav občutil, koliko je zemlje, zemlje, ki jo je pokojna grofica zapustila njemu in bratu.

Solnce je že tonilo za Pohorje, Peter pa je še vedno hodil med vinogradi in cvetočim sadnim drevjem na Ilovšaku. Ob zvonjenju večne luči je šele odšel domov in najprej vstopil v gostilno, kjer so sedeli za mizo njegova tašča in več kmetov, pri vratih v kuhinjo pa je stala Feruna z jokajočim Petrčkom na rokah.

„Kako je bilo?“ so kriknili vsi hkratu.

„Ali še ne veste?“ se je zavzel Peter.

„Ne, nikogar še ni bilo iz mesta!“

Petru so se zašibila kolena. Spet ga je obšlo tako čustvo brezumne sreče kakor v mestu na sodišču. Nasmejal se je, odprl usta in razširil roke, glasu pa ni mogel spraviti iz sebe.

Vršički se je nagubal obraz: „Torej nič nista dobila? Nič?“

Zdajci je stisnil Peter pesti, jih sunil v zrak in brezumno zakričal: „Vse sva dobila!“

Osupnili so. Še Petrček je utihnil in se presenečen ozrl na Petra, iz katerega je čez nekaj časa spet kriknilo: „Vse sva dobila!“

Prva se je zavedla Feruna. Planila je k Petru: „Tudi grad?“

„Tudi grad!“ je pritrdil Peter in jo objel.

Ko so se nekoliko umirili, jim je Peter podrobno razložil oporoko umrle grofice Mondscheinove. Glede morebitnih sorodnikov, ki govori o njih oporoka, je menil Peter, da so po vsej priliki tudi daljnji grofičini sorodniki izumrli, ker ni grofica nikoli pravila, da bi še živel kdo,

ki je količkaj z njo v sorodu. Tako je prav za prav že vse bratovo in njegovo.

Feruna ni mogla strpeti v gostilni, kjer se je kmalu natrpalo ljudi. Odnese je Petrčka spat, se vrnila in potegnila Petra s seboj na cesto: „Pojdiva v grad!“

O, koliko je že presanjala o njem. Kot majhna deklica je vselej, ko je šla mimo, vsa zaverovana strmela v dvoje vrst visokih oken na pročelju ter venomer želela, da bi vsaj enkrat smela pogledati, kaj se skriva za temi visokimi okni. Še pozneje, ko je dorasla, jo je ob pogledu na ogromni grad s številnimi stolpiči vedno spreletelo. Pred leti je celó sklenila, da bi šla samo zaradi tega služiti v grad, da bi lahko hodila po prostornih in sijajnih sobanah, o katerih je slišala toliko pripovedovati. Šla bi bila, da ji ni zabranil Vršič.

Zdaj pa je ta grad njen!

Ves oblit od mesečine je stal pred njo.

„Peter, poglej, kako je lep!“ je vzkliknila.

Tudi Petru je bilo, kakor da ga vidi prvič, toda njemu ni bil še nikoli tako tuj in neznan. Za hip se je zgrozil nad tem, kar se je dogodilo zadnje ure. Saj to vendar ni mogoče, da bi bilo res! To so samo sanje. Resnica bo zato še krutejša. Toda ko se je ozrl po zemlji, ki je vsa srebrna ležala naokoli, se mu je zazdelo, kakor bi slišal njen klic: „Peter, glej, res sem tvoja!“

Nič ni poslušala njegovega ugovarjanja, ampak kar vlekla ga je skozi vas, ki je običajno v tem času že spala, tisti večer pa so bila po hišah še vsa okna razsvetljena. Feruna bi najrajši zakričala vsem siromašnim ljudem v majhnih, iz blata steptanih kočah:

„Poglejte, v grad grem, v svoj grad!“

Feruna je hodila iz sobe v sobo, sedala na stole, naslanjače in divane, si ogledovala zrcala, posodo, perilo, obleke in dragocenosti ter se čudila vsemu kakor otrok.

V drugem nadstropju je odprla okno in se ozrla na vas, ki je bila videti majhna in nekje daleč spodaj. Takrat je šele čutila, kako visoko se je dvignila.

Čez čas pa je pristopila k pozlačeni postelji in jo odgrnila. Bila je sveže pogrnjena; pred grofičinim pogrebom so jo pripravili za oddaljenjšega pogrebca — graščaka, ki pa ni prišel.

„Tu bova spala midva!“ je vzkliknila in legla na mehke pernice.

Peter se je smehljaj. Še nikoli je ni videl tako srečne in tako lepe.

Stopil je k nji, se nagnil čez njo in jo poljubil.

Feruna pa ga je priklenila nase in vroče zašepetala:

„Peter, graščak, ljubi Feruno, graščakinjo!“

To je bilo res nekaj takega, kar ni šlo nikomur v glavo, najmanj pa župniku, ki je pričakoval, da dobi vsaj majhen vinograd in košček gozda ali pa vsaj zlati križec, ki je visel nad grofičino posteljo in je — kakor so govorili — zdaj neznano kam izginil. A grofica je sama odredila, da se običaji, ki so bili že od nekdaj v navadi, še nadalje obdržijo; to se pravi, da dôbi župnik o božiču rejeno svinjo, o veliki noči tri stote pšenice, na Telovo sto litrov vina — bero pa naj se na obletnico njene smrti in smrti njenih staršev, sester in brata — črne maše. To je bilo vse. Tako je storila pobožna grofica, za katero se je toliko potegoval! Ali jo je sam hudič obsedel, da je dala bogastvo svojega rodu tema dvema Šegulovima fantoma, čeprav sta sinova grofovega nezakonskega sina? Župnika je strašno grizlo. Takoj prvo nedeljo po grofičinem pogrebu je s prižnice napadal bogatine, ki skrbe celó ob svoji zadnji uri le za posvetne stvari, za svojo dušo pa se ne brigajo. „Svoje bogastvo razdajajo komurkoli“, je dejal med drugim, „tistih ustanov, ki skrbe za njihov večni blagor, pa se niti ne spomnijo. Taki bogatini, najsi so živele še tako pobožno in sveto, ne bodo videli nebeškega kraljestva, ker so ob svoji zadnji uri, ko so že stali tako rekoč na pragu večnosti, pokazali, da so jim ljudje, ki so skrbeli za njihov telesni blagor, mnogo več od tistega, ki je skrbel za njihovo večno izveličanje. Bog sam je pokazal, kaj bo z njimi, ker jih je pustil umreti brez spovedi in obhajila, brez zadnje popotnice.“

Sok, ki je bil nekdaj najtesnejši župnikov prijatelj, ga je po tej pridigi imenoval „farja, ki skrbi bolj za svoj želodec kakor pa za Kristusov nauk“. Vršič, ki je že tako vedno bil nož na dva kraja, je še besneje udrihal po njem, Feruna, ki jo je pred leti imenoval s prižnice „največjo lukarsko vlačugo“, pa ga je zdaj krstila za največjega lukarskega požeruha.

Toda župnik se je že čez dober teden skušal spet spraviti s Sokom, upraviteljem dediščine. Spoznal je, da se je prenaglil, kakor že večkrat. Z lepo besedo bo prej kaj prejel od teh novopečenih bogatinov, ki kar hlepe po slavi. Kaj je njim nekaj hektarov zemlje! A uračunal se je, zakaj nihče ni hotel z njim niti prav izpregovoriti, z njim, ki se je drznil tako oblatiti najboljšo in najpobožnejšo žensko na svetu. Zelo se je motil, ko si je mislil, da bodo dediči milijonskega bogastva žalitev njihove dobrotnice kratko in malo požrli. Še besnejši so postali nanj, ker je s pridigo dvignil srd Lukovcev in okoliških vasi na grofico in na nje. Prve dni po grofičini smrti so bili namreč ljudje kakor omamljeni in se niso mogli prav ovesti. Toda župnik je dal znak in zdaj so vedeli vsi, kako in kaj.

„Kaj neki bi bilo nji, ko bi mi prepustila to ubogo, že napol razpalo bajto in tistih pet ogonov“, je razmišljalo čez štirideset ljudi, ki so stanovali v graščinskih kočah in imeli v zakupu graščinsko zemljo.

„Ta ženska nikoli ni marala ubogega človeka, še jabolka nisi smel pobrati na njenem. Dà, gospod župnik imajo prav, zato je umrla brez poslednjega olja. Bog jo je očitno kaznoval!“

„S tisto črno kočijo se je zapeljala naravnost v pekel.“

„Cerkvi in revežem nič, tem, ki nikoli niso nič trpeli, pa vse!“

„Le pogledjte si te ‚grofe‘! Po vasi hodijo, kakor bi bilo vse njihovo.“

„Feruna, ta kurva, pri kateri je spal že stari šestdesetletni Čížek, se oblači zdaj kakor grofica in govori samo o milijonih, ki jih ima. Naj jih ima še desetkrat toliko, vendar vsak hlapec v Lukovcih ve, kakšno onó ima!“

„Sok, ki je bil že od nekdaj pravi napihnjenec, se bo kmalu razpočil. Naj bi se rajši kot župan brigal za domače ubožce, ki prosjačijo po sosednjih vaseh in umirajo od lakote!“

„Bog ve, kako še bo. Martin vam je vesel ptič. Prej, ko ni bil nič, si je izbiral Polono, najbogatejšo v vasi, zdaj pojde v mesto po lepšo in bogatejšo. Pravijo, da se ženske kar tro okoli njega, če gre v mesto. Zadnjič se je neka prokleta lepa deklina pripeljala z avtomobilom k njemu v grad ter se mu smejala in kar čakala, kdaj jo bo zgrabil in odnesel. Sok naj se le prehitro še ne napihuje, Martin je lahkomišeln in mlad; denarja ima, da ne ve, kam z njim.“

„Zato pa Sok tako sili z ženitvijo. Pravijo, da bo drugi mesec...“

„Bomo videli...“

Tako in podobno se je govorilo po vaseh. Toda nasproti vsem tem srečnim, osovraženim ljudem so bili vaščani ljubeznivi, so se jim dobričali in jih spoštljivo pozdravljali. Saj nič ne veš, kako je. Zameri se samo Vršičevemu hlapcu, pa te že lahko vržejo iz graščinske hiše, samo jezno zakriči na Sokovo svinjo, ki je slučajno zašla v tvoj vrt, ti požrla in pomandrala vso salato, pa utegneš že izgubiti ogone, ki ti jih je Sok dal v najem. Ko bi bil graščino in zemljo dobil tujec, bi ljudje sicér pogodrnjali, toda naposled bi se umirili, češ tako je: gospoda je pač gospoda. Komaj bi se domislili, da bi lahko bilo drugače. Zdaj, ko so videli, da se lahko zgodi drugače, da sta dobila zemljo dva sinova čisto navadnega grajskega oskrbnika, ki je bil dolga leta hlapec in o katerem se sme sploh dvomiti ali je bil res grofov sin, so pač ljudje vedeli, da bi prav za prav moglo in moralo biti tako, da bi zemljo dobili tisti, ki so se trudili in delali za grofe.

„Vidite, nas trpinov se ni niti spomnila“, je govoril Jernej, ki je bil znova ves v ognju.

„Glejte“, je govoril ljudem na cestah, poljih ali v gostilnah sosednjih vasi, ker mu je Vršič prepovedal vstop v svojo gostilno, dokler ne plača nekaj sto dinarjev dolga, v resnici pa zato, ker je pri njem zabavljajal čezenj in njegovo bogato žlahto. „Mi, ki smo se vse življenje trudili in ubijali za staro coprnico, nismo dobili niti pesti zemlje, ta dva mlečno-zobneža, ki ji nista pripomogla niti do enega dinarja, ampak sta samo zapravljala, ta dva pa sta dobila vse. Mi, naši starši in naših staršev starši smo ji z žuljavimi rokami zgrnili vse bogastvo. Valpet je vihtel svoj bič nad našimi predniki, da so krvaveli in umirali. Zapirali so jih v ječe in jih ubijali; grofje Mondscheini so posiljevali naših prednikov hčere; vsaka nevesta, preden je legla k svojemu možu, je morala najprej h grofu. On je prvi spal z njo, z njim je spočela prvega otroka. Tako so bili vsi prvorojenci grajskih podložnikov grofovski otroci. Grofovska kri je tako prehajala med podložnike, zato danes ne živita samo dva nezakonska grofovska vnuka, marveč jih živi petdeset, sto, dve sto. Od Lukovcev do Tihoncev in še dalje žive prav za prav sami nezakonski grofje Mondscheini. Mi vsi imamo prav toliko pravice do imetja Mondscheinov, kakor jo imata Peter in Martin. Mi vsi smo pravi nasledniki pokojne grofice. In nihče nam nič ne more, če gremo ter si s silo vzamemo, kar nam po pravici gre!“

Ljudje so se zmedli. Toliko se menda sploh še nikoli ni govorilo v Lukovcih in vseh farah, v katerih je bila graščinska zemlja. Delo na polju je zastajalo, posebno še, ker je bilo vreme slabo, mesec junij je bil mrzel in deževen, bolj pripraven za pogovore ob peči kakor za delo.

Toda „grofje“ kakor so odslej ljudje imenovali Martina, Petra, Vršičeve in Sokove, so se hitro zavedeli svoje moči in svojega denarja. Vložili so tožbo zoper Jerneja in župnika. Jernej je šel deset dni sedet, župnik pa je plačal skoraj tri tisoč dinarjev kazni in še preklicati je moral svoje žalitve. Spretno je izkoristil priliko, da je v ljudeh vzbudil še večje sovraštvo do „grofov“. Toda javno se ljudje niso več drznili o njih žaljivo govoriti. Ko pa je dobil Rožmarinov Andrej tri dni zapora, ker je obrekoval Feruno med svojimi ljudmi, so postali vaščani še opreznější. Nihče ni vedel, kdo utegne za liter vina ali kakšno malenkost izdati svojega soseda.

Ljudje so uvideli, da je najpametneje, če spet pograbijo za motiko in plug ter se pošteno lotijo dela.

Edino Blaž je postajal čimdalje besnejši. Po svatbeni noči je zaman silil v Feruno, ki se mu je izogibala, izmikala in mu očitno kazala svoje sovraštvo. Ko je na velikonočni ponedeljek začel v gostilni zabavljati, je celó naščuvala fante, da so ga prijeli in vrgli ven. Ker pa je bil Blaž v graščinskem, je moral na delo, kakar je ukazal Peter. Blaž je pri-

hajal s stisnjenimi pestmi; če je le mogel, je pičil Petra, ki se pa zato še zmenil ni, kar je Blaža še bolj dražilo. Ker se ni mogel znesti nad drugim, je zvečer doma pretepel Trezo in Treziko.

Bilo je ob košnji. Blaž je godrnjaje odšel s koso na graščinsko. Kosil je naprej, da so ga komaj dohajali. Čez dve uri ali kaj je prišel Peter pogledat. Ustavil se je blizu Blaža in dejal mirno:

„Blaž, saj se nikamor ne mudi, rajši bolj počasi, a bolj pri tleh.“

Blaž se je ves besen zadril nad njim: „Kaj, ti boš pravil, da slabo kosim!“

Peter je pokazal na šope trave, ki so se videli tu in tam v Blaževi redi. „Sam lahko vidiš, da preveč hitiš!“

„Kaj boš ti, ki imaš največjo kurvo za ženo!“ se je Blaž zasmejal in se uprl na koso.

Peter je pobledel in vzkliknil: „Molči!“

„Jaz pred teboj?“ se je Blaž rezko zasmejal in stopil k Petru, „pred teboj naj molčim, ki še na poročno noč nisi spal pri svoji ženi!“

Kosci so prestali z delom in prisluhnili, Blaž pa je nadaljeval še glasneje:

„Vsi vedo, da si jo prosil, naj gre spat s teboj, a ni hotela. Ali pa veš, zakaj ne? Veš, zakaj ne?“

Peter je z grozo strmel v Blaža.

„Veste, zakaj ne, gospod grof? Zato, ker se je takrat, ko ste se vi mastili za mizo, vdala meni. Še v poročni noči je bila moja . . .“

Tedaj je Peter zarjul, se ves peneč vrgel na Blaža in ga bít s pestmi po obrazu in glavi.

Toda Blaž je odskočil, zgrabil Petra za pleča, ga vrgel na tla in ga začel daviti. Kosci, ki so priskočili, so ga komaj rešili iz Blaževih rok.

(Konec prihodnjič.)

MILAN VIDMAR: „MOJ POGLED NA SVET“

Kritične opombe.

Knjiga je prvi poskus te vrste na našem književnem trgu in zahteva že zaradi tega, da mu posvetimo čim večjo pažnjo. V učinkoviti, stari in preizkušeni obliki direktnega nagovora, seznanja slovenskega čitatelja s teorijami in hipotezami, ki belijo glave današnjim naravoslovcem. Opozarja na probleme prirodne filozofije, ki je s temi teorijami in hipotezami v neposredni zvezi in so jo poklicni filozofi popolnoma zanemarili, ker niso sledili razvoju moderne znanosti.

Že v začetku se nam postavlja principiелno vprašanje: Zakaj je nastala ta knjiga? Avtor nas s svojimi besedami zbega. Ali zato, da nas seznani s pro-

¹ „Moj pogled na svet. Spisal univ. prof. dr. inž. Milan Vidmar. V Ljubljani 1935. Založila in natisnila tiskarna Merkur v Ljubljani. Str. 347.

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

XXI

Lepo poletno nedeljsko popoldne je Drejč v svoje „Spomine“ napisal:

„Redkokdaj morem napisati kaj veselega, nič več ni zame lepih dni. Vendar se mi je znova zasmejala sreča. Danes sem zopet orglal v naši cerkvi. Zgodilo pa se je tako-le: Preteklo nedeljo po večernicah so me poklicali kamenški gospod in mi povedali, da naš gospod župnik niso nič več hudi name, še zadovoljni so, da sem pripomogel ubogim ljudem do zemlje, ki bi sicer že tako vsa pripadla ‚grofom‘. Zato so mi svetovali, naj se oglasim ob priliki pri našem gospodu. Jaz sem o tem dolgo premišljeval. Naš gospod župnik so prav grdo ravnali, tako z menoj kakor z drugimi, zato nisem mogel kar tako k njim. A pripetilo se je, da sva se v četrtek, ko sem se vračal od Ivanke, srečala. Pozdravil sem, oni so odzdravili in me vprašali, kje sem bil. Povedal sem jim, nato so dejali, ali imam kaj časa. ‚Seveda, gospod župnik.‘ In so me povabili na kozarec vina. Med drugim so me slednjič vprašali, ali mi je kaj dolgčas po naših orglah. ‚Gospod župnik‘, sem rekel, ‚kamenške so dobre, a čez naše jih ni. Kar mika me, da bi spet zaigral nanje‘. Takrat pa so pristopili k meni in mi rekli: ‚No, če te res tako mika, pa pridi v nedeljo in zaigraj. S tem-le našim fantom že tako ne bo nič, je še otrok.‘ Drugo jutro sem gospodu župniku na Kamenšaku povedal, da me prihodnjo nedeljo ne bo. Toda oni so že vedeli in so se že pobrigali za novega organista. ‚Kdo pa more pričakovati‘, so dejali, ‚da bi še dolgo zmagoval to težavno hojo. Vsak dan poldrugo uro gôr in dobro uro domov, povrh pa še samo z eno zdravo nogo. Drejč! že petkrat si si zaslužil nebesa.‘ Pa še marsikaj so mi povedali, sveda tudi o našem gospodu župniku, češ da so zelo svojeglavi in trmasti in nekoliko preveč na denar, a sicer dobri. Ko sem vstal od mize, me je celó moja zdrava noga slabo držala.“

Čez nekaj dni pa je napisal:

„Dočakal sem dan, ki mu ni enakega v mojem življenju. Danes sem dobil ‚Pevca‘. Ko sem ga odprl, sem zagledal na tretji strani svojo skladbo, natisnjeno z velikimi lepimi črkami:

Marija, roža rajska.

Napisal V. I. Zložil Drejč Sok.

Roke so mi trepetale, ko sem držal list v rokah. Moral sem sesti. Ko sem se pomiril, sem hitro pregledal skladbo. Le na dveh mestih so jo izpremenili, in sicer v boljše, kar sem takoj spoznal.“

Drejč je bil zdaj res srečen. Hodil je po vasi in se samo smehljalo. Res, zdaj se je zanj začelo lepo življenje.

Drugo nedeljo meseca avgusta se je po rani maši odpeljal z vlakom v Maribor. Peljal je Ivanki pet vreč luka in sklenil, da bo ob tej priliki vprašal stolnega organista, kako sodi o njegovi skladbi.

V stolnico je prišel sredi velike maše. Obstal je spodaj pod korom.

Cerkev je bila polna ljudi. Orgle so bučale in odmevale po cerkvi, da je Drejču poigravalo srce. Oh, da bi mogel igrati na tako velikih orglah! In pevski zbor! Kakor bi angeli peli.

V tem trenutku so se mu noge nenadno zašibile, srce mu je udarjalo, da ga je kar bolelo v prsih. S kora je zadonelo po cerkvi:

„Marija, roža rajska,
ti cvet edini naš...“

O Bog, toliko sreče je pa vendar preveč zanj! Ali je res on zložil skladbo? Ali je res ustvaril to bajno melodijo, ki prepleta visoke gotske stebre in dviga ljudem misli in želje k Bogu? Ali je res?

Popoldne je srečen kakor še nikoli — kako spoštljivo je stolni organist govoril z njim in ga še izpodbujal k delu — zavil v najbolj znano lukarsko gostilno. Moral je dati duška svojemu veselju!

V gostilni je bilo že zelo hrupno. Nenadno ga je potegnil nekdo za suknjo:

„Drejč, sedi sem!“

Bil je Martin, ob njem pa je sedelo več lepo oblečenih gospodov in gospodičen, ki jih Drejč ni poznal.

„No, vprašajte tega-le našega organista, kdo sem in kaj imam!“ je zakričal Martin in ponudil Drejču kozarec.

Drejč je takoj spoznal, kaj želi močno vinjeni Martin; nasmejal se je in — o, naj bodo vsi ljudje srečni, če je on srečen — dejal glasno:

„No, saj vendar vsi vedo, da si Martin Šegula, graščak v Lukovcih, da imaš zemlje več ko sam škof, denarja pa tudi ne mnogo manj ko papež!“

„Živio, gospod graščak!“, so zaklicali okoli mize in dvignili kozarce.

Martin je odzdravljajal, a Drejč ga je vprašal: „Ali naj povem vse!“

— „Le povej!“

„Ni navaden graščak“, je dejal Drejč, „marveč grofov sin, zato je po grofici Mondscheinovi podedoval s svojim bratom veleposestvo s krasnim gradom v vrednosti čez petdeset milijonov dinarjev!“

Gospoda je zazijala, Martin je segel v žep in potegnil iz njega šop tisočakov ter jih vrgel na mizo:

„Vidite, to sem danes dobil samo za zlati križec, ki je visel nad posteljo moje tete!“

Ljudje so se gnetli in strmeli v kup tisočakov na mizi in mladega, stasitega Martina.

„Trideset jih bo“, je nekdo vzkliknil.

„Ali ste blazni? Križec je bil četrť metra visok in ves zlat, na vsakem koncu pa je imel vdolan dragulj. Tu v Mariboru sploh ni človeka, ki bi ga mogel kupiti. Prišel je neki Žid z Dunaja in mi je dal zanj teh devet in petdeset tisočakov in še enega, ki sem ga že izmenjal.“

Nezaslišano! Devet in petdeset tisočakov tako-le na mizi, okoli in okoli polna soba denarja željnih ljudi. Martin pa brezskrbno sedi za mizo in se ozira za krčmarjem:

„Hé, postavite na vsako mizo liter najboljšega!“

To je bilo veselja! Gospodje so kar tekmovali, kako bi se Martinu bolj prikupili. Dve plavolaski z globoko izrezanimi oblekami in kratkimi krili, da so se jima videla lepa, obla kolena, sta se kar obesili nanj. Martin se je samo smehljal, poslušal in zdaj pa zdaj udaril Drejča po ramenih:

„Drejč, povej, kako je pri meni, da bodo zijali!“

Drejč je govoril. Njegova fantazija je bila ta dan že vsa razgibana. Devet in petdeset tisočakov, ki so še vedno ležali na mizi, pa je napravilo vsako njegovo še táko izmišljotino za najresničnejše dejstvo.

„Da bi videli samo njegove hleve, gospoda“, je pripovedoval Drejč že precej vinjen, „tri sto konj vam stoji v dveh vrstah, v svinjaki pa kruli tri sto prašičev, ki glasneje muzicirajo ko vaša mestna godba, krav, oslov, telet in bikov, gosi, rac, kokoši, petelinov, piščet, pur in puranov, zajcev, ovac, koz, psov in mačk pa je toliko, da jih sploh ne štejejo. — Njegov grad, ta vam je prava knežja palača! Pet in štirideset sob — in kakšnih sob, vse v zrcalih, polne pozlačenega pohištva . . .“

Ljudje so strmeli in tudi Martin je strmel.

Ko je Drejč videl, da se gospodje nekam sumljivo bližajo z rokami denarju, se suvajo in prepirajo, je hitro pograbil denar in ga dal Martinu:

„Ná, spravi, saj so se ga že nagledali, če pa hočejo videti kaj več, naj pridejo v Lukovce.“

Martin je spravil denar. Kmalu za tem je vstopil v gostilno Andrej in še nekaj mož iz Lukovcev, ki so v Mariboru prodajali luk. Pozneje so prišle še Ivanka, Lajhovka in Ana.

Martin jih je poklical k sebi.

Začelo se je pravo lukarsko veselje. Andrej je dobil odnekod harmoniko, Drejč pa gosli, da sta zaigrala. V gostilno je prihajalo vedno več ljudi in vsi so dobili vina, kolikor so hoteli.

„Naj se vsaj enkrat v življenju napijejo zastonj!“ je dejal Martin med obema plavolaskama. Drejč je igral, pri tem pa ves čas skrbno pazil na dekleti in Martinov notranji žep v suknjiču. Ko so prenehali plesati in je sedlo za mizo k Martinu nekaj boljših gospodov, ki so se predstavili za inženjerje in doktorje, kar so najbrž tudi bili, je šinila Drejču nenavadna misel v glavo. O, njegovi fantaziji ta dan res ni bilo mej!

„Povejte, gospodje“, je začel Drejč, „ali ste že kdaj videli boljšega človeka?“

„Ne! On je edinstven pojav v kroniki mariborskega življenja v zadnjih letih“, je dejal majhen možicelj z naočniki, ki se je bil Drejču predstavil za urednika in ga je ves čas izpraševal o Martinu. „Dovolil si bom“, se je priklonil k Martinu, „gospod grof, biti tako vsiljiv in objaviti v svojem časopisu ‚Delu‘ nekatere zanimive podrobnosti iz vašega življenja, ki sem jih slišal iz ust gospoda Drejča Soka. Prosim vas, da mi izvolite poslati še svojo sliko.“

„K temu, kar sem vam povedal, morate dostaviti še nekaj“, je razlagal Drejč s posebnim namenom. „Znano vam je, kako so se ubogi ljudje povsod borili za zemljo z graščaki. Pri nas je bilo vse drugače. Agrarno reformo smo mirno izvedli. Gospod grof bo čez osemdeset hektarov zemlje, ki se je tičejo uredbe agrarne reforme, prodal agrarnim interesentom po zelo nizki ceni.“

Urednik je ves navdušen imenoval Martina slovenskega Tolstoja. Ko je Martin vprašal, kdo je bil Tolstoj, mu je razložil, da grof, ki ga ne bo zgodovina nikoli pozabila, ker je bil naklonjen ubogim ljudem in jim je zastonj razdal mnogo zemlje.

„Gospod grof, dejanje bo zapisano v zgodovini agrarne reforme, ki se vleče že več let, a nikamor ne pride. Vi boste dali zgled: ne boste dajali zemlje več v zakup, marveč jo boste prodali po ceni, ki jo zmorejo revni ljudje. Oprostite, gospod grof, po koliko ste jim cenili hektar. Da bi vedel in objavil v svojem časopisu, da bi videla vsa država, kako pravilno pojmuje vi agrarno reformo.“

Martin se je v zadregi nekoliko smehljaj, potem pa udaril s pestjo po mizi, vstal in vzkliknil:

„Po kakšni ceni? Po nobeni ceni! Dal jo bom zastonj! Naj jo imajo, saj so sami siromaki. Meni je še tako ostane tri sto hektarov. Drejč, ki si tajnik agrarnega odbora v Lukovcih, zapomni si: zemlja, ki jo imajo agrarni interesenti, je odslej njihova last, niti pare ne zahtevam zanjo.“

Čujte me vsi, Andrej, Ana, Lajhovka, Ivanka, Meško, Horvat: Zemlja je vaša!“

Tedaj je planil urednik k Martinu, ga objel in zakričal: „Človek, Tolstoj, naj vas poljubim za to veliko besedo!“

„Živio, živio! Slava!“

Drejč, Ana in Ivanka so imeli solze v očeh, a drugi niso vedeli, kaj bi dejali. Prerivali so se k Martinu in mu napivali:

„Slovenski Tolstoj naj živi!“

Drejč je pristopil k Martinu: „Ali misliš resno, Martin?“

Martin mu je segel v roko: „Vsi so mi za pričo! Nisem pijan in vem, kaj govorim!“

„Potem te naj Bog živi!“ je vzkliknil Drejč in ga objel.

Harmonika je zaigrala. Vse je prekipevalo od veselja. V tem vrvežu je Drejč opazil, da je Martin izginil s plavolasko. Stopil je za njima. Našel ju je na hodniku.

„Martin“, je zaklical za njim, „pojdi sem, nekaj ti moram povedati“.

A plavolaska je že odprla vrata v neko sobo in se smehljala: „Prosim, gospod grof.“

Drejč je hitro stopil k Martinu in ga potegnil za seboj. „Čuj, Martin, samo trenutek.“

Martin ga je nejevoljen ubogal, plavolaska je še nejevoljnější čakala.

„Martin, pazi se“, je dejal Drejč, „še okradla te bo. Pusti žensko v miru!“

Toda Martin ni hotel nič slišati. Zato mu je Drejč po kratkem obotavljanju segel v suknjo in vzel tisočake. „Pozneje ti jih vrnem!“

Martin mu je hotel denar vzeti, a je samo zamahnil z roko in se opotekel k ženski.

Čez dolgo sta se vrnila, Martin je bil že popolnoma pijan. Za denar ni niti vprašal, samo pil je in objemal drugo plavolasko, dokler še z njo ni izginil in ga ni bilo več nazaj.

Drugo jutro je Drejč poiskal Martina. Našel ga je trudnega in izmučenega. Izročil mu je denar in ga vprašal previdno:

„Torej misliš resno, kar si včeraj dejal?“

„Kako pa misliš! Kaj je meni za zemljo, vzemite jo in jo imejte. Jaz bom imel rajši ženske. O, Drejč, kakšni ženski! Meni se dozda niti sanjalo ni, kaj je ženska. Daj, prisedi in spij kozarček, do vlaka je še čas.“

Ko sta šla na kolodvor, se je Martin premislil in poklical šoferja. Pripeljala sta se z avtomobilom v Lukovce.

Tu je že bilo vse vrtoglavo.

Saj je že na vse zgodaj vedel slednji agrarni interesent, da bo, ali prav za prav da je že zemlja, ki jo ima v najemu, njegova. Čez nekaj dni je krožil iz rok v roke droben časopis „Delo“. Ljudje so čitali v njem poleg drugih bajnih stvari o Martinu tudi to, da je dal tretjino svoje zemlje agrarnim interesentom zastonj. Ne, zdaj ni bilo nobenega dvoma več. Šli so na svoj košček zemlje, ki je postala njihova na tako čudovit način, in jo ogledovali z ljubečimi očmi. Dà, nekoliko jim je letos pripomogla! Vsi so jo zasadili z lukom, nekateri so ga že spravili domov, večini pa je še bil v zemlji. Rdeč in debel je gledal v ravnih vrstah iz zemlje, da ga je bilo veselje videti. Dà, letos se bo šele prav poznalo, kako prav jim je prišel ta košček zemlje. Oblekli bodo lahko sebe in otroke, kupili to in ono, si mogoče še kaj prihranili in čez pet, deset let bodo pod svojo streho. In imeli bodo zemljo, v katero se bodo zakoreninili za vselej. Košček te velike ljube zemlje bo tudi njihov in njihovih potomcev. Nihče jih ne bo mogel več spoditi z nje.

Še tisti dan, ko se je vrnil Martin iz Maribora, sta prišla k njemu Sok in Vršič.

„Martin, ali si znorel?“ je vpil Sok. „Osemdeset hektarov zemlje ni kar tako. To so težki denarji — več ko dva milijona dinarjev. In tu je še Peter in oni tretji, če bi prišli. Če pa res hočeš, boš dal samo od svojega. Sicer pa, ko zemlja še ni razdeljena, ne moreš ničesar!“

A Martin ni maral ničesar slišati. Hodil je kakor pijan okoli, zvečer pa je spet odšel in se ni vrnil skoraj dva tedna. Prikazal se je šele, ko je v zagrebških igralnicah in javnih hišah zapravil ves denar in se še zadolžil.

Ko je nekaj dni kasneje prišel k Vršiču, ga je le-ta poklical v sobo, kjer so bili zbrani Sok, Peter in Feruna. Sok mu je pokazal račune, ki so jih poslali davkarija, sodišče, notar in advokat. Treba bo plačati desetek, cenilno komisijo, ki je opravljala svoj posel skoraj ves mesec, davek za prvo poluletje in drugo, skupaj dva milijona dve sto trinajst tisoč dinarjev.

„Kje pa naj vzamemo toliko denarja?“ je vprašal Martin.

„Ti že veš, ki lahko v dveh tednih zapraviš skoraj sto tisočakov in kar tebi nič meni nič podariš bajtarjem za dva milijona zemlje“, je mrzlo pripomnil Vršič.

„Kdaj sem jo podaril?“ je vzkliknil Martin. „Saj nisem tako bedast, kakor si mislite!“

Osupnili so, Feruna pa je dejala: „Pravijo, da si jim obljubljal in v časopisu je stalo!“

„To si bom še prej pošteno premislil“, je dejal Martin, ki je ob igralskih mizah v Zagrebu in v posteljah zagrebških vlačug prišel do čisto drugih sklepov.

„Potem je že tako vse v redu“, je dejal Sok. „Stvar je namreč taka“, je nadaljeval, obrnjen k Martinu, zakaj ostalim je že pred dnevi razodel svoj načrt, ki ni bil vreden nič več in nič manj kakor dva milijona dinarjev, „agrarni zakon pravi, da mora dati veleposestnik v najem obdelovalno zemljo, kolikor je ima čez pet in sedemdeset hektarov. Tako je izgubila grofica osemdeset hektarov, toda zdaj ni veleposestvo več last enega človeka, marveč dveh. Če si torej vidva razdelita zemljo, bi imela vsak približno po devetdeset hektarov obdelovalne zemlje. Pet in sedemdeset hektarov je maksimum, ostalih petnajst hektarov pa bi brez skrbi spravili pod supermaksimum, kakor smo jih doslej. Tako bi torej agrarni interese izgubili vso zemljo. Mi bi jo drago prodali in skupili nad dva milijona dinarjev.“

Tak je bil tudi Martinov načrt. Predložil mu ga je neki Žid v Zagrebu, ki se je ponudil, da mu bo pri tej stvari pomagal.

Sok in Vršič sta še tisti večer razglasila, da jih je Martin, uboge bedake, samo potegnil. Pameten človek sploh ni mogel drugače misliti. Martin in Peter si bosta zemljo razdelila. Vsi agrarni interese, od prvega do zadnjega, bodo izgubili zemljo. Tako bo in nič drugače!

Nad sto rodbinam so se tisti večer naenkrat podrli sanjski gradovi.

Kjer so doslej Martina blagrovali, so ga odslej kleli in mu želeli vse najhujše.

Zdaj ni bilo mogoče več premeriti ljudskega sovraštva in obupa.

„Kaj bomo začeli? Kako bomo živeli? Zemljo bomo izgubili, oni pa bodo svojo zemljo zapravili. Nazadnje bomo morali še iz koč in ne bomo imeli ne zemlje ne dela. Poginiti bomo morali na cesti kakor psi!“

Če bi se bil zdaj kdo izmed „grofov“ pokazal ponoči sam kje na cesti, bi na eno samo besedo planili nanj in ga ubili.

Zdaj je Jernej čutil, da se bliža čas, ko bi bilo mogoče začeti z uporom. Ljudski bes, ki ga je znal še podžgati, bi razdejal grad, pobil „grofe“ in jim vzel, kar ni njihovega. Komaj je o tem namignil, že so prišli orožniki in ga spet odgnali za nekoliko dni.

Ko se je vrnil, je bil — ves bled in shujšan — nenavadno tih. Z Drejčcem sta se pritožila pri agrarni direkciji, sicer pa ni maral govoriti več o tem.

Neki večer, ko je šel mimo gradu, je došel Blaža, ki je še vedno prebival v graščinski koči, čeprav so že dvakrat prišli hlapci, da bi ga vrgli ven. Nekaj časa sta molče nadaljevala pot, dokler se Blaž ni ustavil in pokazal na grad, ki je bil ves oblit z mesečino: „To bajto bi bilo treba zažgati!“

„Misliš resno“, je dejal naglo Jernej in se ozrl vanj.

„Tako resno, da bi še nocoj podtaknil ogenj, samo če bi vedel, da bo pogorelo.“

Jernej je molčal nekoliko časa, potem pa vprašal: „Blaž, se ne šališ?“

Blaž je jezno vzkliknil: „Čemu bi se šalil! Rečem ti, da bi takoj zažgal, samo če bi vedel, kako se naj lotim te velike bajte.“

Tedaj ga je Jernej zgrabil za roko: „Dobro, Blaž, midva ga bova!“

Ko sta bila na samem sredi polj, mu je razodel svoj načrt.

XXII

Nekaj dni po Jernejevem in Blaževem razgovoru je Vršič pripravil veliko slavlje ob priliki, ko se bo preselila njegova hči Feruna na grad. Vse Lukovčane je povabil, iz sosednjih vasi pa učiteljstvo, obrtnike, gostilničarje, trgovce in boljše kmete.

Najprej so prišli iz oddaljenejših vasi, šele nato so začeli prihajati tudi Lukovčani, ki jih pa ni bilo mnogo. Učiteljstvo, nekaj trdnih kmetov, hlapcev in dekel, izmed agrarnih interesentov ni bilo nikogar.

V Vršičevem sadovnjaku je postajalo šele pozno v noč živahno. Godba, ki jo je Vršič naročil iz mesta, ker večina domačih gasilcev-godcev ni hotela priti, je igrala poskočnice. O, ti moj ljubi Bog, še na svatbi niso tako in toliko jedli in pili kakor zdaj!

Vičar, ki je jedel samo ob velikih praznikih, na kolinah in na pustni torek kaj boljšega, se je zdaj najedel in napil, da se je komaj preganil, le sem in tja je dvignil kozarec in napil omizju, pri katerem so sedeli „grofje“: „Živeli! Živeli!“

„Bedaki vsi, ki niso prišli“, je dejal Ilec. „Če že izgube zemljo, bi se vsaj dobro najedli in zastonj napili!“

Bila je noč, ki je nihče ne bo pozabil.

Dà, nihče!

Le Polona, ki je sedela ob pijanem Martinu, bi bila najrajša odšla domov k svoji Marjetici ter se razjokala. Martin je postal v zadnjem času čisto drugačen. S poroko je odlagal in odlagal. Polona tudi ni verjela besedi, ki jo ji je dal ta večer, da ju bodo prihodnjo nedeljo oklicali enkrat za trikrat, da se lahko prihodnji ponedeljek nato poročita. In če se poročita, ali ne bo živel še nadalje tako, kakor je v poslednjem času začel. Saj njena mati ima kar prav, ker ni prišla, in ker ji pravi, da ne bo imela pri Martinu nikoli nič dobrega. Toda kaj more za to, če ji ni živeti brez njega!

Dvignila je glavo: Na nasprotnem koncu mize je vstal majhen in čokat šolski upravitelj, že ves zabuhel v obraz, in izpregovoril z opletajočim se jezikom:

„Gospoda draga! Dovolite, da se naposled še jaz pridružim govornikom, ki so proslavljali naše dične slavlence. Jaz kot učitelj gospodov veleposestnikov Martina Šegula in Petra Šegula kakor tudi milostljive gospe Ferune Šegulove in drage gospodične Polone Sokove, bodoče gospe Šegulove, sem vesel in srečen, da morem prisostvovati najsrečnejši uri svojih najboljših učencev. Gospodu Petru in milostljivi gospe Feruni, ki odhajata tako rekoč iz tega ubogega, dolgočasnega vaškega življenja v grad, v drugo, lepše življenje, želim ob tej slovesni uri...“

Takrat je nekdo vzkliknil: „Gori, nekje gori!“

Toda upravitelj je še dvignil kozarec in vzkliknil:

„Živeli naši ljubi graščaki, živel njihov grad!“

Dvignili so se in trčili: „Živio, živio!“

Tedaj je nekdo zakričal na ves glas: „Gori, farovž gori!“

Nekateri so planili od mize in odhiteli na cesto, Sok pa je spil po časi svoj kozarec in zamahnil z roko:

„Naj zgori, je čisto prav!“

Mnogi so ostali v sadovnjaku, ker so bili tako pijani, da se niso mogli postaviti na noge. Buljili so v nebo, ki je vedno bolj rdelo in se nižalo. To jih je naposled vendarle navdalo z grozo in jim dalo moči, da so se dvignili.

„Pa pojdimo in poglejmo, kaj je“, je dejal Sok in se opotekel na hodnik. Ko se je spomnil, da je načelnik ognjegascev, je potegnil nekoga, ki se je opotekal mimo njega, za rokav, in mu rekel: „Pojdi in zatrobi, da se zbero gasilci!“

Toda, ko so stopili na prag, je nekdo že trobil, v stolpu pa je neusmiljeno bilo plat zvona. Ljudstvo je brezumno tekalo sem in tja ter kričalo: „Grad gori! Grad gori!“

Šele takrat se je Sok zdramil in divje pogledal:

„Kaj?“ je zarjul in buljil v svetlobo, ki se je širila od nasprotnega konca vasi.

„Graščina gori! Grad gori!“ so mu odgovarjali od vseh strani.

Zdivjal je po cesti, za njim Vršič in Martin.

Ljudje so tekali vse vprek in vpili. Že je bilo slišati prasketanje in pokaanje opeke. Ko so pridrveli skozi park, so kakor okameneli obstali.

Pred njimi je na ogromnem pročelju žarelo štirideset velikih oken, skozi katera so že sikali plameni, žareče opeke so v velikih lokih padale v park, iz strehe je tu in tam plamenelo.

Prve trenutke se ni nihče niti ganil. Bilo je nekaj tako strašnega, da jim je zaprlo usta in so jim roke otrpnile. Neka ženska je zakričala in prevpila prasketanje naraščajočega ognja: „Ljudje, to je božja kazen!“

Ljudje so se zganili, tu in tam se je kdo prekrižal.

Dà, božja kazen je! Saj človek ne bi mogel storiti kaj takega!

Tedaj pa je zarjul Sok: „Kaj stojite in zijate, pojdite po vode, gaste in pomagajte!“

Pognal se je proti velikim železnim vratom, ki so zapirala dohod v vrt in grad. Bila so zaklenjena.

„Peter, daj ključ! Ključ!“ je kričal in stresal za vrata.

Peter v blazni zbeganosti dolgo ni mogel najti ključa. Ko je Sok odklenil, se vrata niso odprla. Razbijal je in butal vanje. Nekdo je priskočil in vzkliknil: „Zvezane so z debelo žico.“

„Klešče! Klešče! Drog!“

Takrat pa se je nenadno zasvetilo, kakor bi zasijalo desetero sonc. Izza gradu je zaplamenelo skoraj do neba.

„Hlevi gorijo! Seno gori!“

Skupina ljudi se je pognala okoli gradu. Obširna gospodarska poslopja so gorela s takim plamenom, da so ljudje spričo naraščajoče vročine morali zbežati na cesto. Opeka je pokala in padala daleč med ljudi. Nekoga, ki je prišel preblizu, je zadel žareči kos opeke, da se je zgrudil.

Med kričanjem ljudi in prasketanjem ognja je bilo čuti besno rjovenje živine, ki ni mogla iz hlevov. Ljudje so v grozi stali pred plamenečimi hlevi, toda zaradi padajočih žarečih opek in zaradi podirajočega se tramovja se ni nihče upal vdreti v hlev in odvezati živine. Begali so sem in tja ter kričali:

„Živina bo zgorela! Živina bo zgorela!“

Tedaj je planil iz množice Blaž, se pognal k hlevskim vratom in jih odprl. Nato je izginil v hlevu, iz katerega je bruhtnil gost, siv dim.

Ljudje so onemeli od groze.

A že se je pognal iz dima velik vol, se besno zakadil med ljudi in zarjul. Ko je zagledal plamen, se je okrenil proti ognju. Tedaj so ljudje priskočili in ga s silo nagnali od gorečih hlevov na travnik. Tačas je prišlo iz hleva še nekaj goved in dva konja, nazadnje pa se je Blaž opotekel in se zgrudil, preden je dosegel ljudi. Priskočili so in ga zmočili. Nekdo mu je dal žganja. Čez trenutek se je znova pognal v hlev in spet rešil nekaj živine. Ljudje so tekali za živino, ki je tuleč divjala po bližnjih travnikih in njivah. Tu in tam se je komu posrečilo, da je ujel živinče ter ga odvedel v svoj hlev, a mnogo živine je zdivjalo in pobegnilo bog ve kam. Tuljenje, vpitje in kričanje je naraščalo.

Tudi iz grajskih oken se je dvigal vedno višji plamen.

Sok, Vršč, Feruna, Peter in še nekateri so privlekli gasilno orodje na dvorišče ter brizgali v okna prvega nadstropja. Sok je kričal, tulil,

tolkel okoli sebe, silil ljudi, naj gredo in rešijo, kar se dá še rešiti. V obednici je bila vsa zlatnina, vse dragocenosti in vse listine.

„Stotak dam vsakomur, ki prinese kaj iz obednice!“

Nekaj ljudi se je pognalo skozi široka vrata po stopnicah navzgor, toda kmalu so se vrnili: „Preveč dima je!“

„Dva dobite! Dva! Pojdite! Vi drugi pa polivajte in gasite!“

Ali naj res dopusti, da mu zgore milijoni kar pred očmi! V obednici niti ni bilo takega ognja, saj tam je najmanj pohišтва.

„Dajte mi mokro cunjo!“

Ko je dobil, je planil proti vratom, zakričal: „Za menoj!“, potisnil cunjo na usta in nos ter izginil. Nekaj ljudi je planilo za njim. Čez čas so se vrnili. Ta je imel stol, oni sliko, Sok pa šop papirjev.

Znova se je hotel pognati v grad, toda Polona ga je zadržala:

„Oče, ne hodite, glejte, kako gori v sobi nad obednico.“

In res! Iz gornjih oken je švigal plamen in segal celó preko strehe.

„Moje perilo, moje perilo, moje odeje!“ je kričala Feruna.

Gorela je Ferunina bala, ki jo je Vršič s takim ponosom zapeljal v grad.

Toda Sok je že izginil v dimu, za njim pa nekaj fantov. Z opotekajočimi se koraki so spet prinesli kakšno malenkost. Toliko, da se je zadnji prikazal na vratih, in že je zahreščalo, vrglo milijone isker na dvorišče in zagrmelo.

Nastalo je strašno kričanje: „Strop se podira!“

„Strop se je podrl!“

„Kje je Sok?“

„Oče! Oče!“

„Pojdite po Soka!“

Ljudje so tekali, vpili, kakor bi bili obsedeni. Na grajskem dvorišču je nastala taka vročina, da so morali zbežati skozi vrt v park, ali pa uteči mimo podirajočega se gospodarskega poslopja na polja in njive.

Polona je še vedno stala na dvorišču in kričala:

„Rešite očeta! Rešite očeta!“ A v grad ni bilo več mogoče. Pognala se je sama na stopnice, toda dim jo je vrgel nazaj.

Tačas so pridrveli trije avtomobili. Dospeli so gasilci iz mesta.

„Kje je voda, voda?“

Do Blatnice je bilo predaleč. Bližnji vodnjaki pa so bili kmalu izpraznjeni. Sicer je bilo vse zaman. Rešiti se ni dalo ničesar več. Strop za stropom je padel s hruščem. Iz gospodarskih poslopij je segal plamen prav do neba. Daleč naokoli je bilo svetlo ko podnevi.

Tedaj pa je nekdo zakričal: „Vas gori!“

„Pri botri Nani se je vžgalo!“

Ljudje so se brezumni zakadili v vas. V trenutku so pozabili na grad. Nekateri so tekli k svojim kočam, večina pa se je pognala k Nanini hiši. Streha na svinjaki je že plamenela. Vžgalo se je od prevelike vročine ali pa od isker. Prva je bila pri hiši Ana. Planila je v hleve in izpustila konja in kravi. Ljudje so jih zgrabili in odvedli. Ogenj je v nekaj trenutkih objel vso streho na svinjaku. Niti sekundo se niso pomišljali ljudje, planili so v hišo in iznašali vse, kar je bilo količkaj vredno. Ženske in otroci so začeli nositi vodo iz Blatnice, moške pa so pristavili lestve in polivali streho, ki se je že tu in tam vnemala; drugi spet so z drogovi podrli svinjak in razdrli streho na hlevu. Tako so rešili hišo.

Tudi okoli graščine je bilo vedno več ljudi. Prihajali so iz daljnih vasi, saj je bilo videti od daleč, kakor bi gorela vsa vas. Prišli so iz vse ravnine in z vseh hribov; kmalu so stali tam vsi potomci nekdanjih tlačanov, ki so to ogromno graščino s krvjo postavili in služili z žuljavimi rokami dolga stoletja gospodi, ki je vedrila in oblačila za temi zidovi.

Hkratu so zakričala vsa polja in vsi travniki: „Grad se ruši! Grad se podira!“

Že nekaj časa se je izredno visoko ostrešje, ki je gorelo le spodaj, na čelni strani, začelo nagibati naprej, tramovje se je vedno bolj lomilo, nenadno pa se je ostrešje toliko nagnilo, da je dobilo previs. Takrat se je s peklenskim ropotom zrušilo z dimniki vred na pročelje, kjer se je velika razpoka, ki jo je pred dvema letoma napravila strela, razširila, zid se je zamajal in se v nekaj trenutkih z groznim truščem zrušil na vrt. Iskre so zaprasketale do neba. Zdaj se je začelo podirati tudi vmesno zidovje.

Ljudem, ki so še vedno stali naokoli, je počasi prešla prva groza, negibno so strmeli v podirajoči se grad. Jutrnja svetloba in ogenj sta razsvetljevala obraze. Preko njih se je razlival čuden, nenavaden smehljaj.

Smehljaj odrešenja, smehljaj svobode.

* * *

Naslednji večer se je Jernej vrnil iz Ljubljane, kamor je po prepričanju vseh odšel že pred požarom, in prinesel črno na belem:

Vsi agrarni interesi obdrže zemljo. Po zakonu je odločilno zgolj posestno stanje, kakor je bilo sedem in dvajsetega januarja leta 1919.

Čez nekaj dni pa so spet zaropotali z lukom težko naloženi vozovi ter se razkropili na vse štiri nebesne strani.

Toda tako niso še nikoli zaropotali!

Konec prvega dela.